

17 ЛІСТАПАДА 1995 г.

№ 46 (3818)

Кошт 2 500 руб.

ВЫКЛІК НЕБУ

Уладзімір КОНАН: "Сутнасць неаталітарызму ў рэгіёнах былога СССР — не ў жаданні аднавіць былы СССР. Двойчы ўступіць у пройдзеную плынь гісторыі, як сказаў калісьці Геракліт, немагчыма. Але справа не толькі ў логіцы гісторыі. Аднаўлення былога месіянска-камуністычнага Саюза не хоча Расія, якая таксама была ахвяраю псеўдамесіянаства. Затое ёсць шмат праектаў адраджэння новай Расійскай імперыі "мірным" шляхам, з далучэннем на першым этапе беларускага "калідору".

4, 15

КЕНГУРУ

Аляксандр ЛУКАШУК: "За апошнія гады мне давалося там-сям пабываць і тое-сёе пакаштаваць... Але нідзе і ніколі я не перажыў такога патрасення, як у вясковай хаце старшыні калгаса, калі на стол уздвіглі смажанага кенгуру. Тое, што ўнесена жывёліна адносілася да атрада сумчатых, а не дробных грызуноў, у мяне не выклікала ніякага сумнення".

5, 12

"РАСЦЕ Ё ЦІШЫ ТАЕМНЫ САД..."

Новыя вершы Аляся БАДАКА.

8

"ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА ІСНУЕ ДЗЕЛЯ ВЫПУСКУ КНІГ..."

Серафім АНДРАЮК: "І яшчэ адзін момант, на які таксама нельга не звярнуць увагу.

У такім тоне, у такім стылі, з такімі абвінавачваннямі пісалі толькі ў сумнавядомыя трыццатыя гады. І раптам падобнае "ўспывае" сёння. Гэта ўжо не проста здзіўляе".

16

БУДЗЬМА РАЗАМ!

Паважаныя прыхільнікі "ЛіМа"! Працягваецца падпіска на газеты і часопісы на першае паўгоддзе 1996 года. Як і ўсе папярэднія, яна хуткаецкая; а таму — не адкладайце на заўтра тое, што варта зрабіць сёння. Падпішыцеся на "ЛіМ" — і наш тыднёвік будзе сам прыходзіць да Вас кожную пятніцу. Гэта пазбавіць Вас неабходнасці шукаць "ЛіМ" у шапіках "Саюздруку", да таго ж кошт аднаго нумара па падпісцы значна таннейшы. **Падпісны кошт на 1 месяц — 6000 рублёў, на 3 месяцы — 18000 рублёў, на 6 месяцаў — 36000 рублёў.**
Наш індекс — 63856.

"УСЁ ЛЕПШАЕ, ШТО ЁСЦЬ!.."

Гэтыя словы сталіся загаловам сённяшняй публікацыі, якую мы прапануем увазе не толькі аматараў музыкі. Ды найперш мусіць быць цікава менавіта ім, бо "усё лепшае, што ёсць" — сказана пра педагогаў, выканаўцаў, даследчыкаў, асветнікаў, прапагандыстаў музычнага мастацтва, сярод якіх і спешчаныя аваяцямі публікі, і сумленна адданыя сваёй няўгледнай справе працаўнікі. Розныя — і назаўжды паяднаныя, але не толькі агульнасцю адукацыі ды прафесійных інтарэсаў. Паяднаныя тым, што кожны з іх далучыўся ў свой час да непаўторнага жыцця-вучнёўства ў сценах Рэспубліканскага ліцэя пры Беларускай акадэміі музыкі.

Ліцэю — 60 гадоў, і да гэтай падзеі прымеркаваная размова з яго дырэктарам Уладзімірам Кузьменкам, змешчаная ў нумары. Дарэчы, на здымку наш суразмоўца — побач з генеральным дырэктарам міжнароднай дабрачыннай праграмы "Новыя імёны" Іветай Воранавай. Яна прыежджала ў Мінск тыдзень таму.

Присутнічала на прэзентацыі праграмы фонду "Новыя імёны планеты. XX стагоддзе — XXI стагоддзе", дзе як заўсёды гожа паказаліся і выхаванцы нашага ліцэя-юбіляра, сярод якіх ёсць стыпендыяты фонду. З гэтай нагоды была, як вядома, і прадстаўнічая сустрэча ў прэзідэнта Беларусі Аляксандра Лукашэнкі. Сустрэча, мяркую сп. Кузьменка, дазваляе спадзявацца на сталую дзяржаўную падтрымку юных талентаў.

У падрыхтоўцы ліцэя да свята аказалі матэрыяльную дапамогу кіраўніцтва справамі прэзідэнта, "Белбізнесбанк", фірмы "Манхэтэн" і "Піагрант". Урачысты сход з нагоды юбілею адбудзецца 21 лістапада ў Беларускай дзяржаўнай філармоніі, на ім будуць шматлікія госці ды ўдзельнікі сёлетняй "Беларускай музычнай восені", і яе "ўраджай" мы з часам збяром на сваіх старонках. Сёння ж чытайце стар. 10—11.

Фота В. МАЙСЯЁНКА

Звесткі пра тое, што былы прэм'ер-міністр Беларусі В. Кебіч "залажыў Беларусь на 1 мільярд 100 мільёнаў долараў ЗША", рэспубліканскія газеты ўслед за "Народнай газетай" падаюць асцярожна, пад рубрыкай "скандал" з пыталнічкам. Ці не таму, што чакаюць афіцыйнай рэакцыі? Звычайна прэзідэнт, а часцей ад яго імя У. Замяталін, надта аператыўна адгукаўся на іншыя менш значныя, зусім не сенсацыйныя і не скандальныя паведамленні. Тут жа — цішыня. Прэзідэнт трымае паўзу. Пакінем нашыя меркаванні пра тое, чаму гэта адбываецца, пры сабе. Варыянтаў далейшага развіцця падзей — вялікае мноства. І цікавіць нас можа толькі адно: чым урэшце скончыцца супрацьстаянне Лукашэнка—Кебіч, якое пачалося яшчэ да прэзідэнцкіх выбараў. Бяда ў тым, што крайнімі і пацярпелымі могуць у выніку аказацца дэмакраты, а не былая і новая наменклатура, як ні парадаксальна гэта гучыць...

ФАКТ ТЫДНЯ

Ні адна міжнародная арганізацыя пакуль не заявіла пра намер даслаць сваіх назіральнікаў на паўторныя выбары ў Вярхоўны Савет Беларусі, хоць засталася да выбараў менш двух тыдняў. Яшчэ адна рысачка ў адносінах сусветнага супольніцтва да нашае незалежнае дзяржавы.

ЗМЭНЫ ТЫДНЯ

Газеты надрукавалі ўказ прэзідэнта аб зменах у структуры Кабінета Міністраў Беларусі. Такім чынам, чуткі пра раздзел Міністэрства культуры і друку на чатыры самастойныя структуры пацвердзіліся. З'явіліся вакансіі. Прынамсі, як мінімум, адна. З'явілася і падстава для новых чутак і "вылучэнняў". Улады ж, як прынята ў нас апошнім часам, з прызначэннем "в. а." не спяшаюцца.

УПАРТАСЦЬ ТЫДНЯ

Указ N 434 прэзідэнта Беларусі "Аб аб'яднанні адміністрацыйных адзінак Рэспублікі Беларусь, якія маюць агульны адміністрацыйны цэнтр", у хуткім часе, пэўна, чакае лёс многіх ягоных папярэднікаў: разгляд у Канстытуцыйным судзе. Прэзідэнт найначай зноў перавысіў свае паўнамоцтвы і падмяніў сабою цэлы Вярхоўны Савет. Аднак пакуль указ паступіць у КС, пакуль яго там разгледзяць, выбары ў "аб'яднаных" раёнах... не адбудуцца. Справа зроблена.

ПАРАЎНАННЕ ТЫДНЯ

Агенцтва гуманітарных тэхналогій прадставіла для азнаямлення кіраўніцтва Аб'яднанай грамадзянскай партыі сваю работу "Сямітычнае асяроддзе Рэспублікі Беларусь". У ёй, у прыватнасці, гаворыцца: "Бяднейшай краінай Еўропы 80-ых гадоў была Албанія, дзе помнікі Сталіну захаваліся некананічнымі. Сёння Беларусь — апошняя краіна ў Еўропе, дзе захаваліся на сваіх месцах помнікі Леніну, а па тэмпах падзення ўзроўню жыцця і па абсалютных паказчыках галечы РБ у 1995 годзе апырэдзіла Албанію. Сёння Беларусь — самая бедная ў Еўропе краіна, за выключэннем разбуранай вайной Босніі". Гэтую інфармацыю распаўсюдзіла агенцтва РІД. Праўда, потым, з дапамогай У. Замяталіна, агенцтва вымушана было паправіць сваё паведамленне, бо, па словах У. Замяталіна, сёння бядней, чым у Беларусі, жывуць на Украіне, у Грузіі і яшчэ сям-там.

ЮБІЛЕЙ ТЫДНЯ

15 лістапада Беларускаму радыё споўнілася ўсяго 70 гадоў. А нам сёння здаецца, што было яно заўсёды. Бо не ўяўляецца нашае жыццё без радыё, без любімых перадач, без знаёмых галасоў... Лімаўцы віншуюць сваіх калег са слаўным юбілеем і звычайна ім, услед за прэзідэнтам, "творчага натхнення і вялікага плёну ў працы на карысць нашай Бацькаўшчыне".

ЗАДУМКА ТЫДНЯ

Часопіс "Беларуская думка" (раней — "Камуніст Беларусі") з новага года стане органам Адміністрацыі прэзідэнта. Аб'ём ягоных выданняў павялічыць да 20 друкарскіх аркушаў, а друкавацца ў ім будзе ўсё, аж да твораў літаратуры, у якіх будзе адбівацца курс на пастаяннае павышэнне эканамічнай і палітычнай стабільнасці ў нашай краіне і паказвацца няўхільнае павышэнне жыццёвага ўзроўню насельніцтва. Ведаючы трагічную сітуацыю, што складаецца вакол фінансавання і падтрымкі дзяржавай часопісаў "Польмя", "Маладосць", "Нёман"... ад усялякіх каментарыяў наконт "новага" выдання ўстрымаемся.

КАМПРАМІС ТЫДНЯ

На апошнім сойме БНФ прынята адно неардынарнае рашэнне: па некаторых выбарчых акругах вырашана зняць зарэгістраваных ад БНФ кандыдатаў у дэпутаты, каб не ствараць перашкод іншым кандыдатам. У прыватнасці, адным з тых, каму створана "зялёная вуліца", стаў былы дзеяч КПБ-КПСС, а сёння апальны палітык Георгій Таразевіч. Рашэнне нечаканае для БНФ, бо раней шмат разоў даводзілася шкадаваць аб няўменні ці нежаданні кіраўнікоў фронту ісці на такія неабходныя ў палітыцы кампрамісы.

ВЫДАННЕ ТЫДНЯ

Нягледзячы на жорсткі "маральны" ўціск і пастаянныя запалохванні, усё ж многія выданні на Беларусі працягваюць захоўваць свой твар, сваю лінію. Адно з такіх выданняў — палітыка-прававая газета "Фемида", якая працягвае здзіўляць прыжыццёва сваёй пазіцыяй, аб'ектыўнасцю і смеласцю ацэнак нашага сёння. "Фемида" зараз — адна з тых газет, якія хочацца чытаць і ў якіх ёсць што чытаць. А цытаты з Лукашэнкі, якія ніхто, акрамя "Феміды", не друкуе, хочацца чытаць, перачытваць і перадаваць таварышу.

РЭКЛАМА ТЫДНЯ

Шануюная і вельмі папулярная на Беларусі газета "Аргументы і факты" ці не першай з рускамоўных і, галоўнае, амаль цалкам з замежных выданняў, скарысталася ў сваёй рэкламе аб падліску вядомай цытату з беларускага класіка: "Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі..." Добра ведаючы выданне, можна вытлумачыць зварот да гэтых слоў толькі тым, што ў бліжэйшым часе "АиФ", услед за "Свабодай", уядзе ў сваё "беларускамоўную старонку". Тады б, на гэтым фоне, нават памылка ў прозвішчы паэта ў рэкламе — "Багушевiч" — выглядала б какетнай і зразумелай...

кіраўніцтва краіны ледзь не дэманстравальна ігнаруе афіцыйныя звароты, заклікі беларусаў дзяспары паважаць мову, гісторыю і традыцыі беларускага народа, кіравацца ў палітыцы інтарэсамі нацыі, зрэшты — здаровым сэнсам.

А пасля "гарачай" сустрэчы, якую наладзілі сп. Лукашэнка амерыканскія беларусы (іхняя акцыя пратэсту асвятлялася ў сродках масавай інфармацыі Злучаных Штатаў), стасункі прэзідэнта і дзяспары будуць яшчэ больш халоднымі. Бо сп. Лукашэнка на папяркі сярдуе, а ягоныя настроі пры ягонай пасадзе становяцца фактарам дзяржаўнай палітыкі...

Можна, таму, выступаючы на сустрэчы, С. Шушкевіч прапанаваў наступны з'езд беларусаў свету ладзіць не ў Мінску, не ў Беларусі ўвогуле, а, напрыклад, у Летуве, у Вільні, дзе калісь у часе "перабудовы" збіраліся беларускія адрэджэнцы-незалежнікі на свае імпрэзы.

Мяркую, што пры ўсім драматызме (мо, нават, трагізме) нашай сітуацыі гэта ўжо занадта! Мянэцца свет вакол нас, і Беларусь не зможа застацца нязменнай. Да таго ж,

прэзідэнт, урад і Вярхоўны Савет — не вечныя. Будуць і лепшыя.

Немалую частку свайго выступлення С. Шушкевіч прысвяціў звяздзёню рахункаў з БНФ, які нібыта не скарыстаў свайго гістарычнага шанцу і нават самога Станіслава Станіслававіча, тагачаснага спікера ВС, падставіў пад удар.

Мабыць, трыбуна сустрэчы была не лепшым месцам для падобных заяў. Не думаю, каб беларусам за межамі было цікава прысутнічаць пры "разборцы" мясцовых дэмакратаў. Не дзеля сцяга сабраліся...

Удзельнікі сустрэчы абмеркавалі шэраг праблем Беларускай дзяспары. Сярод іх — вяртанне беларусаў на Радзіму, дапамога ў галіне культуры, адукацыі, выкананне праграмы "Беларусы ў свеце". Быў прыняты зварот і рэзалюцыя.

Свята атрымалася сумным, але, тое, што людзі пазбаўлены ілюзій і бачаць свет такім, які ён ёсць, — спараджае надзею. "Хай на нашай наступнай сустрэчы словы "Жыве Беларусь!" будуць не пажаданнем, а радасным сцягджэннем".

Хай бы так...

П. ВАСІЛЕЎСКИ

"ЧАЛАВЕК ГОДА" Ў БЕЛАРУСІ

9 кастрычніка ў нацыянальным прэс-цэнтры адбылася прэс-канферэнцыя, прысвечаная абвясцэнню конкурсу "Чалавек года". У Беларусі летась такое мерапрыемства праводзілі недзяржаўныя фірмы на чале з кампаніяй "Элен Валеры". Сёлета да арганізацыі конкурсу далучыліся Міністэрства культуры і друку, творчыя саюзы і Беларускі Экзархат.

Вызначэнне лепшых з лепшых будзе праводзіцца па сямі намінацыях: выяўленчае мастацтва, журналістыка, музычнае мастацтва, мастацтва эстрады, тэатр і кіно, спорт,

духоўнае адрэджэнне.

Цяпер ужо створаны экспертныя камісіі, незалежныя адна ад адной, якія будуць вылучаць кандыдатаў на атрыманне прэміі "Чалавек года — 95".

Канчатковае пасаджэнне журы адбудзецца напрыканцы гэтага года. На ім будуць вызначаны 3 прызёры па кожнай з сямі намінацый. Цырымонія ўручэння прэміі "Чалавек года - 95" адбудзецца ў Калядную ноч.

Правядзенне падобнага мерапрыемства стала магчымым дзякуючы падтрымцы не толькі

дзяржаўных, але і камерцыйных устаноў. Сярод дабрадзейў — тэлекампанія "Свой круг", кампанія "Белавія", "Семіраміс-Якавіцкі", "KIKO International", "Radio Rocks" і іншыя. Тэлекампанія "Свой круг", у сваю чаргу, абвясціла конкурс на лепшае асвятленне падрыхтоўкі і правядзення гэтага конкурсу ў беларускіх сродках масавай інфармацыі.

Спадзяёмся, што конкурс "Чалавек года" чакае доўгае і шчаслівае жыццё. Хацелася б, аднак, у будучыні ўбачыць сярод лаўрэатаў года і літаратараў...

Вечарыны

ПРАГА СТАЛА БЛІЖЭЙШАЙ

Прага для беларусаў — не чужы горад. Такім ён быў у даўнія часы, такім ён застаецца і цяпер. Мала хто ведае, што ўжо ў 1297 годзе ў пражскім універсітэце навучаліся студэнты з Вялікага княства Літоўскага. Ну а потым тут жылі Францішак Скарына, Уладзімір Жылка, Ларыса Геніюш, Міхась Забэйда-Суміцкі і шмат хто яшчэ з беларусаў. Цяпер у Празе знаходзіцца радыё "Свабода", а значыць, і беларуская служба гэтага радыё. Так што Прага была і ёсць "нашай", адной з нашых "сталіцаў" па-за межамі метраполіі.

З таго часу як Беларусь і Чэхія сталіся незалежнымі, узнікла неабходнасць у больш шчыльным кантакце паміж дзвюма дзяржавамі, у пашырэнні ведаў адна ад адной. З гэтаю мэтай беларускае Таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі, сябрына

Беларусь—Чэхія й Амбулада Чэшскай Рэспублікі ў Беларусі наладзілі вечарыну, якая мела назву "Чэшская культура ў беларускай прасторы" і адбылася 14 лістапада ў Беларускам Доме дружбы.

Адкрыў вечарыну Часовы Павераны ў справах Чэшскай Рэспублікі ў Беларусі сп. Душан Доскачыл, які згадаў у сваім слове лёсавызначальны для абодвух народаў 1918г. — у гэтым годзе былі абвешчаныя незалежныя Чэхаславацкая (28.10.1918г.) і Беларуская Народная Рэспублікі. (Праўда, чэхам тады пашанцавала болей.) Потым сп. Доскачыл расповёў пра падзеі недалёкага мінулага — аксамітную рэвалюцыю 1989 г. і ўтварэнне Чэшскай Рэспублікі.

Пасля гэтага Сяргей Панізінік чытаў вершы, прысвечаныя гэтай краіне і яе сталіцы, пераклады з чэшскай паэтаў. На вечарыне, вяла

якую доктар навук, прафесар, загадчыца кафедры замежнай літаратуры БДУ сп-ня Ірына Шаблюўская, выступілі паэт Пятро Прыходзька, перакладчык Аляксей Мажэйка, студэнт Лінгвістычнага ўніверсітэта, са сваёй праграмай выйшлі й вучні Беларускага гуманітарнага ліцэя, чэшскую мову ў якіх выкладае сп-ня Наталля Зайцава.

Пра сваё жыццё ў Празе расказаў сп. Юрка Станкевіч, які да нядаўняга часу жыў у Амерыцы, а цяпер — у сталіцы Чэхіі.

У прыгожай зале Дома дружбы працавала выстава твораў беларускага мастака Мікалая Рыжыкава "Мінск—Прага—Браціслава", гучала музыка чэшскіх кампазітараў.

Аляксей ШЭІН

СУСТРЭЧА З ЮНЫМІ

У рэзідэнцыі прэзідэнта адбылася сустрэча з прадстаўнікамі Міжнароднай дабрачыннай арганізацыі "Новыя імяны" і стыпендыятамі гэтага фонду — юнымі выканаўцамі з Беларусі. Адбыўся абмен прамовамі і падарункамі паміж А. Лукашэнкам і прэзідэнтам фонду І. Воранавай. Кіраўнік нашай дзяржавы выказаў удзячнасць прысутным за іх талент і працу і падкрэсліў, што кожны талент патрабуе ўвагі і беражлівых да сябе адносін. У хуткім часе будзе створаны адпаведны прэзідэнцкі фонд па падтрымцы здольнай моладзі.

Прэзідэнт запаліў сімвалічны агмень і запрасіў гасцей частвацца

кавай і ласункамі. Выступілі і прысутныя настаўнікі — прадстаўнікі музычнага і мастацкага ліцэяў. Юныя віртуозы (асобныя з іх унесены ў так званую Залатую кнігу, як, напрыклад,

Міша Лявончык) прадэманстравалі сваё майстэрства. У гэтай "чыноўніцкай зале", як пажартаваў Аляксандр Рыгоравіч, не часта гучыць музыка.

Г.К.

БУДЗЬЦЕ ЎВАЖЛІВЫМІ НА ВЫБАРАХ!

ЗВАРОТ IV З'ЕЗДА ТАВАРЫСТВА
БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ДА ВЫБАРШЧЫКАЎ

Дарагія суайчыннікі!
Прайшло ўсяго некалькі месяцаў пасля вядомага рэферэндуму, але ўжо відаць, як жорстка ашукалі наш народ.
Наша жыццё не стала лепшым. І павагі да нас у свеце не пабольшала. Але затое панішчаны сотні беларускіх школ, насуперак волі бацькоў, гвалтам і падманам пераводзяцца на рускую мову навучання пачаткова і сярэдніх школьных класаў; толькі пачаўшы пераходзіць да нармальнага, праўдзівых праграм і падручнікаў на роднай гісторыі і літаратуры, нашы навучальныя ўстановы вымушаны вяртацца назад, да спаранельных і хлуслівых догмаў. Найвышэйшая ўлада адкрыта заяўляе, што беларусы не маюць сваёй гісторыі, што беларусы не здольны жыць сваім розумам, што наша мова — "непаўнацэнная". Прагаласавалі на рэферэндуме

за "раўнапраўны" статус беларускай і рускай моў, людзі фактычна дазволілі ўладам адкрыта выціскаць нашу родную мову з тых нешматлікіх сфераў, дзе яна паспела замацавацца, — са школы, ВНУ, сродкаў масавай інфармацыі, дзяржаўнага справаводства. Цяперашнія ўлады Беларусі далі магчымасць праціваць чарнасоценнай ідэі аднаўлення Расійскай імперыі, у якой няма месца незалежнай Беларусі, нашай мове, культуры, нашай будучыні.

Мы заклікаем усіх, каму бальдзь душа за тое, што робіцца ў краіне: будзьце ўважлівыя на выбарах! Галасуйце за тых кандыдатаў, якія на справе бароняць незалежнасць нашай краіны, а значыць, адстойваюць будучыню нашых дзяцей. Галасуйце за тых, хто шануе родную мову і здольны спыніць цяперашні адкрыты здзек з беларушчыны. Галасуйце за патрыётаў Беларусі!

ЗБЕРАГЧЫ ДУХОЎНЫЯ СКАРБЫ

ПАСТАНОВА IV З'ЕЗДА ТАВАРЫСТВА
БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ІМЯ ФРАНЦІШКА СКАРЫНЫ

Святыня народа, нацыянальная мова беларусаў, ізноў апынулася ў небяспецы. Сталася гэта ў выніку наступу антыдэмакратычных і антынародных сілаў на нацыянальныя школы і ўстановы культуры, на іншыя структуры, у якіх беларуская мова пачала набываць статус сапраўды дзяржаўнай.

Вынікі сумнеўнага з пункту гледжання канстытуцыйнасці рэферэндуму выкарыстоўваюцца не толькі для апраўдання выцяснення з грамадска-дзяржаўнага ўжытку беларускай мовы, для апраўдання парушэнняў Канстытуцыі і моўна-культурнага заканадаўства краіны, але і для дыскрэдытацыі самой незалежнай Беларускай дзяржавы. У Беларусі парушаюцца міжнародныя нарматыўныя акты, якія гарантуюць нацыянальнай мове захаванне і дзяржаўную падтрымку.

Антыбеларускія сілы бессаромна выкарыстоўваюць змаганні заваняў сродкі масавай інфармацыі. Навязваючы ідэю "раўнапраўя" беларускай і рускай моваў, яны праводзяць разбуральную палітыку выцяснення беларускай мовы з ужытку. Пры гэтым спекулююць тым, што значная частка грамадзян Беларусі не магла за лічаныя гады стаць актыўнымі носьбітамі і абаронцамі беларускай мовы.

Беларускае грамадства апынулася ў стане сацыяльна-палітычнага здранцвення і пакуль не знаходзіць дастаткова сілы, каб абараніць нацыянальную годнасць і зберагчы свае духоўныя скарбы. У такіх умовах не толькі беларускай мове і культуры, але мовам і культурам іншых нацыянальных груп насельніцтва краіны наканавана не развівацца, а няўхільна дэградаваць.

IV з'езд Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны звяртаецца да ўсіх грамадзян краіны, усіх нацыянальных згуртаванняў, палітычных сілаў, грамадскіх арганізацый, працоўных калектываў, арганізацый дзяржаўнай улады і кіравання з заклікам аб'яднацца і зрабіць усенароднай справай абарону беларускай мовы. І дзеля гэтага

ПАСТАНАЎЛЯЕ:

1. Асудзіць дзеянні Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь і кіраўніцтва шэрагу дзяржаўных органаў і ўстановаў, скіраваныя на згортванне

дзяржаўных праграмаў развіцця беларускай мовы, нацыянальнай сістэмы адукацыі, культуры і інфармацыі, а ўрэшце — на страту незалежнасці краіны.

2. Зварнуцца да Вярхоўнага Савета, Канстытуцыйнага Суда і Генеральнага пракурора Рэспублікі Беларусь з просьбай даваць адпор неправым спробам прынізіць грамадска-дзяржаўны статус беларускай мовы.

3. Зварнуцца да сусветнай грамадскай, да роднасных Таварыстваў міжнародных арганізацый і замежных нацыянальна-культурных згуртаванняў з просьбай аб маральнай падтрымцы і супрацоўніцтве ў адстойванні перспектывы беларускай мовы як культурнага здабытку ўсяго чалавецтва.

4. Даручыць Рэспубліканскай Радзе, рэгіянальным кіраўнічым органам Таварыства наладзіць супрацоўніцтва з усімі грамадскімі, палітычнымі і дзяржаўнымі структурамі, якія падзяляюць клопат пра зберажэнне беларускай мовы і пашырэнне яе як дзяржаўнай у незалежнай краіне.

5. Галоўную ўвагу Таварыства скіраваць на асветніцкую і арганізацыйную працу. Для гэтага:

— рэкамендаваць Рэспубліканскай Радзе, рэгіянальным кіраўнічым органам Таварыства ўсяляк падтрымліваць пашырэнне беларускамоўнай інфармацыйнай прасторы і праяўляць уласную ініцыятыву ў стварэнні мясцовых беларускамоўных сродкаў масавай інфармацыі;

— падтрымліваць стварэнне і фармаванне беларускамоўнай грамадзянскай супольнасці; спрыяць утварэнню беларускамоўных культурных, маладзёжных, дзіцячых згуртаванняў і аб'яднанняў па інтарэсах.

6. Абавязваць сяброў і арганізацыі Таварыства супольна з шырокай грамадскай прыкласці ўсе сілы дзеля таго, каб захавалі і памножыць колькасць беларускамоўных адукацыйных устаноў усіх тыпаў. Ствараць для іх належныя ўмовы.

7. Даручыць Рэспубліканскай Радзе ТБМ і рэдакцыі газеты "Наша слова" вырашыць пытанне арганізацыйна-тэхнічнага і фінансаванага забеспячэння дзейнасці друкаванага органа Таварыства.

6 кастрычніка 1995 г.
г. Мінск

ПАЧАТАК ПАКЛАДЗЕНЫ...

АДКРЫЎСЯ МУЗЕЙ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ СКУЛЬПТУРЫ ІМЯ А. БЕМБЕЛЯ

У Мінску, на вуліцы Я. Коласа, у глыбіні двара хаваецца за маляўнічымі дрэвамі дом пад нумарам 29 "а", дзе правёў апошнія гады жыцця вядомы беларускі скульптар, народны мастак Беларусі Андрэй Ануфрыевіч Бембель. У гэтым доме некалі было сабрана ўсё, што было дорага сэрцу мастака — злёпкі, памятныя падарункі, фотаздымкі, сувеніры, рукапісы выступленняў, лісты. Тут былі прасторная майстэрня, жыллыя пакоі, працоўны кабінет, бібліятэка; тут былі выкананы лепшыя работы мастака, засталіся незавершанымі дзесяткі эцюдаў у пластыцы і гліне, станковыя кампазіцыі, праектныя эскізы. У гэтым доме заўжды было людна — сябры, вучні, ганаровыя госці зазіралі сюды запраста, без асаблівых цырымоній. Бо атмасфера ўсіх гаворак была пранізана абаяльнасцю асобы Андрэя Бембеля, выдатнага майстра, выкладчыка і выхавальца плеяды вядомых беларускіх скульптураў, вялікага гумарыста, чые жарты і дасюль выклікаюць нязмушаную ўсмішку, і проста прыемнага чалавека.

Можна, менавіта таму што год трыццаці гадоў кастрычніка збіраліся ў гэтай майстэрні сябры і вучні скульптара, каб памянуць яго добрым словам у чарговую гадавіну смерці, каб запаліць свечку памяці, каб зноў памарыць пра няздзейсненае — пра музей мастака, які меркавалі адчыніць у наступным годзе. Колькі тых гадоў прайшло з дня ягонай смерці 13 кастрычніка 1986 года? Ды — нам жа не прывыкаць да нашай недарэчнай няпамятлівасці, да так і неадчыненых музеяў, перанесеных магіі, непастаўленых помнікаў...

Таму трыццаціга кастрычніка гэтага года — памятны дзень, калі нарэшце здзейснілася адно з такіх пачынанняў. З дапамогаю Міністэрства культуры і друку, Мінгарвыканкама, Саюза мастакоў (які, па сутнасці, і з'яўляецца гаспадаром музея), Беларускай акадэміі мастацтваў на вуліцы Я. Коласа, 29 "а" адчыніўся Музей сучаснай беларускай скульптуры імя А. Бембеля. Ён пакуль зусім невялікі: бальшая зала з варыянтам вядомага помніка М. Гастэлу, сямейнымі здымкамі мастака і музейным пакойчык з работамі скульптара, у асноўным — малымі формамі. Але галоўнае — пакладзены пачатак, працягам якога, магчыма, стане адкрыццё музея ў доме-майстэрні другога мэтра беларускай скульптуры Заіра

А. Бембель у майстэрні. 1954 г.

Азгура, як гэта было абвешчана на чарговым з'ездзе мастакоў і на вечарыне, прысвечанай адкрыццю Музея сучаснай скульптуры.

Андрэй Бембель — адна з найбольш яркіх асоб у гісторыі беларускай культуры. Згадайма яго самыя вядомыя скульптурныя кампазіцыі: барэльефы на ДOME Урада, у ДOME афіцэраў, на абеліску-помніку на плошчы Перамогі ў Мінску, бюсты М. Гастэлы, А. Матросова, абеліск на Кургане Славы. А мноства скульптур, што былі створаны ім за гады творчасці — ад шматлікіх помнікаў Леніну да партрэтаў Мендзялеева, Міцкевіча, Купалы? І ацньваем мы ягоныя работы сёння не па ідэалагічных адзнаках, не па тэматыцы, а па выдатным майстэрстве, па моцы выканання, па прызнанні і агульнай вядомасці, якімі не быў абдзелены

Андрэй Ануфрыевіч.

Аб гэтым гаварылі на урачыстым вечарыне, прысвечанай адкрыццю Музея сучаснай скульптуры, ганаровыя госці, прадстаўнікі міністэрстваў, Саюза мастакоў, вучні ягонай, Бембелеўскай скульптурнай школы. Ёсць усе спадзяванні, што гэты музей стане тым месцам, дзе будучы пастаянна экспанавалася работы, якія назапасіліся за шматлікія гады ў фондах Саюза мастакоў, Нацыянальнага мастацкага музея і, на жаль, захоўваюцца там мёртвым грузам. Эрэшт, сорамна заставацца адзінай на тэрыторыі былога СССР рэспублікай, якая дасюль не мае Музея сучаснага нацыянальнага мастацтва і дзе дзяржава не клопацца, каб дапамагчы зацікаўленым арганізацыям вырашыць гэту праблему.

Н. ШАРАНГОВІЧ

Зачадчык кафедры скульптуры БелАМ Ул. Слабодчыкаў на адкрыцці музея.

Дачка мастака Клара Бембель.

ПАД ДЭВІЗАМ "НЕБЯСПЕКА-СНІД"

Міністэрства культуры і друку Рэспублікі Беларусь, Міністэрства аховы здароўя, Беларускі саюз мастакоў абвясцілі (з 25 кастрычніка па 25 лістапада 1995 года) чарговы тур конкурс на стварэнне лепшага плакатнага твора пад дэвізам

"Небяспека-СНІД". Удзельніку конкурсу трэба падаць свае прапановы журы па адрасе: г. Мінск, вул. Казлова, 3, Палац мастацтваў. Арыгіналы плакатаў павінны быць наклеенымі на кардон (60x90; 70x108) і выкананыя ў тэхніцы,

якая найбольш даспадобы аўтару (гуаш, тэмпера, фотамантаж). За лепшыя работы ўстаноўлены тры прэміі: адна першая — 2 млн. рублёў, адна другая — 1 млн. 500 тысяч рублёў, адна трэцяя — 1 млн. рублёў.

ХАЦЕЎ БЫ ПАРАДАВАЦЦА З ВАМІ...

БЛАГІХ ФЕСТЫВАЛЯЎ НЕ БЫВАЕ

Кінафестываль "Лістапад" нарадзіўся восенню мінулага года, стаўшы ў шэраг буйнейшых фестываляў СНД — "Кінатаўр", "Кінашок", "Сузор'е", "Залаты віцязь", "Кінафорум" і аб'яргаючы гаворкі пра кіно як пра індустрыю забавы, а не мастацкай творчасці.

Сёлетні фестываль супаў са стогадовым юбілеем кіно, што вымагала стварэння сапраўднага свята кінамастацтва. І трэба адзначыць, што энтузіязм генеральнага прад'юсера фестываля, дырэктара студыі "Тэле-Арс" БСК Сяргея Арцімовіча і яго каманды быў узнгароджаны.

Адкрыццё фестываля здзівіла публіку не столькі арганізацыйнай пышнасцю (чаму яшчэ нам трэба вучыцца), колькі багаццем гучных імёнаў: Сяргей Салаўёў (старшыня Саюза кінематаграфістаў Расіі), Марка Рудзінштэйна (генеральны прад'юсер кінафестываля "Кінатаўр"), Валерый Гушчын (генеральны дырэктар кінафестываля "Сузор'е"), Сяргей Наважылаў (генеральны дырэктар "Кінашока"), Аляўціна Чынарава (начальнік Упраўлення фарміравання творчых праграм Раскамкіно) і іншыя. Усе яны пажадалі "Лістападу" доўгага творчага жыцця, а М. Рудзінштэйн нават адзначыў прамое сваяцтва "Кінатаўра", дзе прэзідэнтам Алег Янкоўскі, і "Лістапада" на чале з ягоным прэзідэнтам Расціславам Янкоўскім.

Арганізатарамі кінафестываля выступілі Міністэрства культуры і друку РБ, Беларускі Саюз кінематаграфістаў сумесна з МАТ "Кінацэнтр" і Канфедэрацыяй Саюзаў кінематаграфістаў СНД пры спонсарстве СП "Весса-Бел", ЗАТ "Корпак-Плюс", АП "Крыніца" і інш.

Аўтарызат любога фестываля складаецца з многіх фактараў, аднак на першым месцы заўсёды была якасць кінапрадукцыі, прадстаўленай на фестывальным экране. У праграме "Лістапада-95" былі лепшыя фільмы, створаныя кінематаграфістамі былога СССР за апошні год, якія паспяхова ўдзельнічалі ў міжнародных кінафестывалях і атрымалі прызнанне крытыкі.

На працягу васьмі дзён, з 29 кастрычніка па 5 лістапада, у мінскіх кінатэатрах "Кастрычнік" і "Цэнтральны" дэманстраваліся 15 фільмаў, якія прадстаўлялі кінематографы Расіі, Украіны, Азербайджана, Казахстана і Беларусі. Мінская публіка сустрэлася з вельмі рознымі фільмамі як па жанрах, так і па стылістычных манерах такіх вядомых рэжысёраў, як П. Тадароўскі, В. Абдраштыаў, К. Шахназараў, В. Маньшоў, В. Рубінчык, М. Ібрагімбакаў, А. Чарных і іншыя. Восем дзён экран разважаў, спрачаўся, выкрываў, іранізаваў. Хоць ашаламляльных адкрыццяў і сенсацыйных прэм'ер на фестывалі не было. Мінская публіка, збудзіўшыся па сапраўдным кіно, была чуйнай, патрабавальнай і ўдзячнай. Практычна на ўсіх фільмах былі аншлагі. Цікавае да карцін была абумоўлена таксама прысутнасцю іх стваральнікаў: рэжысёраў, акцёраў, прад'юсераў, якія прадстаўлялі свае работы перад паказамі фільмаў і на сустрэчах з творчай моладдзю Мінска. А наогул, блгліх фестываляў не бывае. Нягледзячы на некаторыя арганізацыйныя недахопы, свята кінематографістаў адбылося. Давайце пажадаем "Лістападу" знайсці сваё аблічча і ўвайсці ў добрую працоўную форму. А таксама — большай увагі з боку Міністэрства культуры і друку РБ. Магчыма, тады ў нашага кінафестываля з'явіцца шанцы класіфікацыі канкурэнцыю кінафорумам — з тых двухсот, якія штогадова ладзяцца ў самых розных краінах свету.

Наталля ЕЎДАКІМАВА

ІРМЕ ЯЎНЗЭМ ПРЫСВЯЧАЕЦЦА...

18 лістапада — нацыянальнае свята нашай суседкі Латвіі — Дзень абвешчання дзяржаўнасці. Рада таварыства "Беларусь — Латвія", клуб "Спадчына" школы N 11 у Мінску падрыхтавалі сваёсасаблівы падарунак да такой даты: правялі пасяджэнне клуба ў гонар дачкі латышкага народа, заслужанай артысткі Беларусі Ірме Яўнзэм (1897—1975). Яна нарадзілася ў Мінску, сабрала сотні перлінак вуснай народнай творчасці беларусаў і бездакорна іх выконвала. У сталіцы нашай рэспублікі доўгі час існавала латышкае зямляцтва — у доме, дзе жыла Ірма Яўнзэм.

Са згадкаю пра незабытую латышку выступіў перад вучнямі школы Уладзімір Юрвіч. Сяргей ПАНІЗНІК, старшыня рады таварыства "Беларусь — Латвія"

Калі б усё было добра, можа б, і гэтыя вершы не нарадзіліся. Але ў паэтаў "усё добра" не бывае. І не будзе. Ім гэта — супрацьпаказана. Калі ж наадварот, то будзь сабе кім заўгодна: шаўцом, краўцом, машыністам, кадрабістам, зацэйнікам, "парцэйнікам", — але не паэтам...

Дык вось — аб вершах, якія нарадзіліся. І не толькі. Яны выйшлі ў людзі. Маю на ўвазе ўсяго толькі адзін нумар часопіса "Першацвет", на вокладцы якога пазначана: "Кастрычнік, 1995". Чаму "ўсяго толькі адзін"? Ды проста так атрымалася. Мог бы і іншы нумар "абазвацца": "Першацвет" шчодры на імёны і знаёмствы.

І ўсё ж — аб "нашым": N 10... Пэўна, "зацапілі" за жывое — двое — Кацярына Варанцова і Ігар Шарай. Іх паэтычныя нізкі стаяць побач уплопекі, чуюць дыханне і пульс адно аднаго...

"Вершы пішу змалку, але пачуццё таго, што гэтая змучаная, усё роўна як сонная, зямля — мая Радзіма, прыйшло не так даўно. Мяне вельмі турбуе лёс Беларусі, беларускай мовы, гісторыі і культуры. На жаль, пакуль я нічым не магу дапамагчы маёй краіне (мне толькі семнаццаць гадоў), акрамя як сказаць: у яе адрас колькі шчырых слоў..."

Што ж — для "семнаццаці" і гэта нямаля. А яшчэ калі і словы тыя, мяркуючы па фота, зусім дзеўчаныя, праўда, з чупрынай задрыскай, па-чаротаўску віхравейнай. Гэта Кацярына Варанцова — са Слуцка: ... топча краіну каменнымі людзі...

І — Стаяць і смяюцца каменныя людзі, смяюцца, таму што ў яное каменне паспелі яны апрацуць пакаленне.

Каця разумее, што яна з гэтага пакалення. Але — не з "каменных". Бо на вуснах у яе пытанне: "Чаму гэтак сталася, што з намі будзе?.." На вуснах — бо пытанне не толькі

і не сама да сябе, а найперш — да пакалення: "Як жа вам, бязглуздым, даказаць, што на гэтай мове можна марыць!" — Хай не надта вышталцона з боку паэтычнага, але затое — не ў брыво, а ў вока!.. Як і гэты запыт — ужо не да пакалення, а ад імя пакалення: Нам трэба ведаць: з кім ісці, галоўнае ж — куды.

Запомнім: гэта Кацярына Варанцова, — пытаецца і шукае адказы на свае пытанні...

У Ігара Шарая (ён з Белаазёрска) пытанню менш — больш сцверджанняў. Але ў іх — гэты ж самы боль і крыж пакалення, — хоць ён не ўсеагульны, не ўсеахопны, а вельмі асабісты, інтымны:

Ну вось і мы здарожыліся. Колькі нам засталося? Вечнасць альбо ўздых? І нашы стрэчы — быццам нашы болькі: чым больш баяць, тым болей прагнем іх.

Цяжка быць фізіяністам, асабліва на аснове двух фотаздымкаў. Але от жа гэтыя прычоскі, гэтыя вусны... Якія розныя яны! Зноў і зноў параўноўваю — не крыўдзячы нікога, а знаходзячы "нервовыя" ніткі ад зрокавага да сутнасча: Ігар, прыкладам, і да абранніцы — толькі на "вы": не трымайце, — калі не да сэрца, не ганіце, — калі да душы...

Ён і з жыццём у своеасаблівых, як бы тут сказаць, не "герайна" — наступальных, а ў медытатыва-засяроджаных стасунках: О не, яшчэ не думаем аб смерці.

Адкуль жа прысмак смерці на губах? — На што Кацярына Варанцова, як вастрэй стралы, скіроўвае: "і лёгка так згаджаешся на смерць...", — адрасаванае асенняму лісту, а між тым, і (невядома-незнаёмаму) Ігару. Хлапачка хватка ў гэтай Каці!..

А то яшчэ — Ганна Бутырчык: Ты жыві, як жывеш. Не звяжай на бяду, што бянтэжыць штодня, абярнуўшыся Гагнай... —

гэта яна сама пра сябе, як бы глядзячы збоку, але з такой гаркотай — не столькі для Яго, колькі для Сябе, Ганны, якая бачыць: Пантофлі чужыя каханія старанна вартуюць твоей дом...

Не хацелася б упадабляцца аглядальніку ад крытыкі (і вышукваць нейкія праекцыі, скажам, на Каменнага госця, Камандора, у выпадку з "каменнымі людзьмі", або на Ахматаву — з Ганнай), — я толькі пра тое, што прачыталася мне, мінуючы ўсялякую папярэднюю зададзенасць. Я і чытаў гэта, каб проста чытаць, — у штодзённай маёй электрыцы Мінск — Зялёнае. Але, чытаючы, адчуваў: Над зямлёю плылі галасы растрывожаных вясенню продкаў...

Пра гэта мне гаварыў перш Міколы Сенькаўца, верш, у якім чуўся голас, пульсавала музыка (не ведаю — хваліцца гэта ці ўшчуваць) прозы ці, прынамсі, яе памежжа з паэзіяй, — паслухайце:

Ішоў восенскі дождж. Ціхі, цёплы і нейкі самотны. Свечкі плакалі воскам, ды ўсё ж не адплакаць сваёй адзіноцты... — можа, гэта (не будзем падказваць...) гучае Міколу проза: "Жыву ў Давыд-Гарадку. Зусім нядаўна скінуў пагоны і пайшоў працаваць на завод. Гэту паэтычную нізку я назваў проста: "З напісанага ў войску"...

Старонка за старонкай: у каго верш, у каго абразок, у каго страфа ці радок, альбо адзінае — ды трапае — слоўка... Але ж не толькі мне, самотнаму чытачу — "не бойся й сонцу крышачку адкрыцца", — скажам усім аўтарам "дзясятага нумара" словамі іх "судзясятніка" Міколы Віча.

Хацелі бы парадавацца з вамі, усімі, хто любіць паэзію (ёсць паэты — жыве надзея!), калі б не горкія* думы, прамоўленыя іonymі — мудрымі і абцяжаранымі жыццём...

Васіль ЗУЁНАК

Уладзімір КОНАН

ВЫКЛІК НЕБУ

ПРАБЛЕМЫ ВЫЖЫВАННЯ БЕЛАРУСКАГА ДРУКУ ВА ЁМОВАХ НЕАТАТАЛІТАРЫЗМУ

На першым Міжнародным кангрэсе Беларускага Пэн-цэнтра (Іслач, травень 1994 г.) я звярнуў увагу на антыноміі паміж фармальнай дэмакратыяй і культурай, асабліва ў тых рэгіёнах, дзе адбываецца адраджэнне раней "адсутных" з гістарычнай сцэны народаў, аднаўленне іх дзяржаўнасці, мовы, школы, свабоднай прэсы. Няўдача дэмакратыі ва ўмовах этнацыянальнай, эканамічнай, сацыяльна-палітычнай дэстабілізацыі — з'ява вядомая ад старажытнасці, зафіксавана Арыстоцелем яшчэ ў IV ст. да г.э.

Наш век пацвердзіў хісткасць фармальна "свабодных" выбараў як асноўнага крытэрыю дэмакратыі. Свабода — каштоўнасць духоўная, у пэўным сэнсе элітарная, да яе трэба дарасці. Як вядома, у 1933 г. партыя Гітлера прыйшла да ўлады праз "свабодныя" выбары, а сам фюрэр тады ж стаў дыктатарам — рэйхсканцлерам і прэзідэнтам Германіі. І гэта ў краіне з высокай агульнай і прававой культурай, дзе вопыт парламенцкіх выбараў і рэфэрэндумаў набываўся з сярэдзіны XIX стагоддзя.

Але вярнуся да Беларусі. На жаль, беларускі феномен — не зразумелі, альбо не захачелі зразумець не толькі "далёкія" амерыканцы, італьянцы, французы, але і нашы блізкія суседзі — расіяне, палякі, літоўцы, немцы, з якімі нам прыходзілася жыць разам.

Прыўдаю два прыклады. Сёлета ў часопісе "Нёман" апублікаваны артыкул нямецкага палітолага Астрыд Зам "Беларусь: вопыт самаідэнтыфікацыі", з якім я ўжо спрачаўся (рэдакцыя часопіса, дзякуй ёй, у тым жа нумары змясціла мой каментарый да артыкула). Вось як пачынаецца артыкул спадарыні Зам: "Беларусы нікогда не былі самоарганізаванай і общепризнанной нацией. Самостоя-

тельнаго белорусского государства практически не существовало вплоть до 20-го столетия". Адсылаю тых, хто захоча разабрацца ў гэтых міфах пра Беларусь, да свайго палемічнага артыкула.

Зусім нядаўна незалежная газета "Свабода" перадрукавала з расійскай "Общей газетой" артыкул Д. Фурмана "Президент Лукашенко — вождь восточных славян". На жаль, без свайго беларускага каментарыя. Тут ужо справа тычыцца адказнасці незалежнай прэсы (расійскай і беларускай) перад сваім і суседнім народамі. Я не аспрэчваю палітычную ацэнку Д. Фурманам "феномена Лукашэнкі", бо там ёсць горкая праўда. Але калі аўтар спрабуе гаварыць пра Беларусь і беларусаў, то сам збіваецца на банальную лукашэнкаўшчыну. Вось што ён піша пра беларусаў і беларускія каштоўнасці: "В отличие от третьего восточнославянского брата — украинцев, они (белорусы — У. К.) не имели традиции национального государства или протогосударства (подчерслена мною. — У. К.), борьбы за независимость, своего "эпоса" освободительных войн".

А што ж усё-такі мелі і маюць беларусы? — спытаемся ў аўтара. Свайго прэзідэнта Лукашэнку, адказае Д. Фурман і піша: "Он имел (...) явную близость своих сумбурных воззрений и ценностей к воззрениям и ценностям белорусского народа".

Няхай прабачаць мне выдаўцы газеты "Свабода", але іхняга нованабытага аўтара інфармацыйная наіўнасць мяжуе з цынізмам. Бо пан Лукашэнка навідавоку ўсяго свету выракаецца беларускіх нацыянальных каштоўнасцяў — мовы, культуры, сімвалікі, гісторыі. Урэшце, ён замахнуўся на інтэлектуальную свабоду і школу — будучыню Беларусі. Да таго ж нека публічна заявіў, што "мы — рускія". Некаторыя наіўныя журналісты прынялі такую заяву як агаворку.

Быццё народа рэалізуецца ў трох вымярэннях: мінуўшчыне, сучаснасці і будучыні. Абсалютнай рэальнасцю валодае толькі тое, што "адбылося". Сучаснасць мімалётная, а будучыня праблематычная, яны — хутчэй эвентуальныя, чым актуальныя рэальнасці. Беларусь мае за сабою тысячагадовую традыцыю, якая адбылася, сталася рэальнасцю. Яе сёння Лукашэнка і ягоная каманда сваімі "забаронамі" беларускіх падручнікаў абячаюць "предать забвению", абвясціць "неіснуючай". А гэта ўжо выклік Небу. Выклік не праметэўскі, не Культурнага Героя, а хутчэй Трыктэра — дэманічна-камічнага дублёра. Але даўно было сказана вялікім прарокам-евангелістам: "Дух дыхае, дзе хоча, і голас яго чуеш, а не ведаеш, скуль прыходзіць і куды адыходзіць".

Дарэчы, незалежны друк ва ўсходнеславянскім рэгіёне пачаўся з Беларусі. Нагадаю, што беларус Ф. Скарына ў 1517—1519 гг. выдаў у Празе навукова-папулярную Біблію ў сваім перакладзе на родную мову і са сваімі каментарыямі. Гэта былі свабодныя кнігі, бо прыйшлі ў свет без санкцый царкоўных і свецкіх уладаў і без іхняй цензуры. Беларусь страціла сваю дзяржаўнасць, дзяржаўную мову, школу на роднай мове і сваё кнігадрукаванне ў выніку падзелу Рэчы Паспалітай (1772—1795 гг.) і далучэння Беларусі да Расіі ў якасці "ўскраіны", а фактычна — унутранай калоніі. Да распаду Расійскай імперыі ў 1917 годзе ў Беларусі не было ніводнай беларускай школы, а беларускі легальны друк аднавіўся толькі пасля рэвалюцыі 1905—1907 гг. Беларуская дзяржава адраділася і абвешчана незалежнай Беларускаю Народнаю Рэспублікаю 25 сакавіка 1918 года. За два гады ва ўмовах вайнавай разрухі БНР аднавіла беларускі друк і нацыянальную школу. Кароткі

(Працяг на стар. 15)

Выступленне на II Міжнародным кангрэсе Пэн-цэнтра

Галоўнаму рэдактару "Літаратуры і мастацтва" сп. ГЛІЮ М.С.

Шаноўны Мікола Сымонавіч

Тут, у Празе, толькі цяпер наладжваецца парадак з поштай, і спадзяёмся, што калі "ЛІМ" будзе выходзіць, дык будзем яго атрымліваць. Хацелася б на гэта разлічваць, бо роля штотыднёвіка, як выглядае, яшчэ больш важная, а задача больш ілжкая, чым у слаўную пару перабудовы. Яно і зразумела — цяпер ілюзіі менш, а багна ды цемра больш глыбокія.

Тым часам хачу прапанаваць Вашай (і чытачоў) увазе свой тэкст. Гэта фрагмент дакументальнай работы, якая яшчэ ў працэсе, і называецца "Перад свабодай. (Нататкі перабержыка)". Усё напісанае — праўда, у той, вядома, ступені, у якой напісанае можа быць праўдай. Калі зацікавіць — буду рады пабачыць на старонках "ЛіМа".

З найлепшымі пажаданнямі А. ЛУКАШУК.
Радзьё "Свабода", Прага, 17.10.95.

Аляксандр ЛУКАШУК

КЕНГУРУ

Я даўно падазраваў, што ўласцівыя мне маральна-нястойкасьці і палітычная беспрынцыповасць звязаныя з колькасцю выпітага, але нейкім незразумелым чынам. Прамую залежнасць не ўдавалася вывесці, нягледзячы на рэгулярныя спробы адшукаць ісціну. Мой аднакурснік, які працаваў настаўнікам на Віцебшчыне, хваліўся парадкамі ў сябе ў школе. Калі памёр Чарненка, падзею вырашылі адзначыць у калектыве. У спартыўнай зале накрылі жалобны стол, дырэктар адкрыў сход. З прамовай выступіў мой знаёмы — ён лічыўся прапагандыстам, за што яму ў дадатак да нямецкай мовы далі права выкладаць чарчэнне і музыку.

Стоячы выпілі за памін душы нястомнага барацьбіта за мір, вернага ленинца, выдатнага дзеяча сусветнага камуністычнага і міжнароднага рабочага руху. Пасля паднялі тост за мір увогуле, потым за вернасць курсу. Затым за камуністычны рух і асобна за рабочы.

Потым выпілі за жанчын, фізік збегаву па магнітафон і да раніцы танцавалі пад Высоцкага, — завяршыў расказ аднакурснік.

У дадзеным выпадку адбылася паступовая эвалюцыя: савецкае мерапрыемства плаўна перацякло ў антысавецкае. Але бывала і іначай. Калі Сталіну даклалі, што аўдыторыя літаратурнага вечара ўстала, каб вітаць Ганну Ахматову апладысентамі, ён спытаў: "Хто арганізаваў устанаванне?" Пытанне, як і ўсё сталінскае, было геніяльнае. Гэта адчулася асабліва выразна пасля таго, як аднойчы я асабіста арганізаваў устанаванне і авацыю Брэжневу Леаніду Іллічу (ён тады яшчэ лічыўся жывым).

Здарылася гэта ў горадзе, які быў некалі сталіцай княства, меў слаўную контррэвалюцыйную гісторыю, а потым ператварыўся ў звычайны райцэнтр з макароннай фабрыкай, камбінатам бытавога абслугоўвання, цукровым і піўным заводамі. Прычым устанаванне праходзіла не на піўзаводзе, а ў гарадскім палацы культуры. Праўда, перад гэтым была экскурсія на піўзавод.

Раней казалі: піва няма, толькі тутэйшае. А зараз наадварот, — хвастаў патрыёт-інструктар гаркама. Пасля дзгустачкі некалькіх гатункаў мясцовай вытворчасці гэтае цымянае сцвярдэнне было цяжка аспрэчыць.

У горад я патрапіў у якасці суправаджэння пры аташэ ў справах культуры пасольства Кубы ў СССР. Неяк сакратар мясцовага гаркама наведваў востраў Свабоды. Пасля турпаездкі раён быў авешчаны пабрацімамі астраўной правінцыі, дзе, нягледзячы на перамогу рэвалюцыі, па-ранейшаму добра рос цукровы трыснёг. З яго ў беларускім гарадку рабілі жоўты цукар, які мясцовыя жыхары адмаўляліся купляць. З часу гістарычнай турпаездкі ў дадатак да ўласных святаяў у горадзе бурна адзначалі чырвоныя дні кубінскага календара. Якраз у такі дзень напярэдадні Новага года горад упершыню рыхтаваўся да сустрэчы карыбскага абарыгена.

Аташэ скончыў савецкі ўніверсітэт і не патрабаваў перакладчыка, з Масквы ў Менск дабраўся самастойна. Далей, аднак, паводле дыпламатычнага статусу ён чамусьці не мог ехаць адзін (як высветлілася пазней, перасцярога была нялішняй).

На раённай мяжы нашу "Волгу" перапынілі машыны ДАІ. Гэта быў эскорт, высланы з райцэнтра. З-за недахопу жыццёвага вопыту я не змог своечасова ацаніць усю сур'ёзнасць чакаемых выпрабаванняў, што і прывяло потым

да інцыдэнту з авацыяй.

Спачатку нас завезлі ў паказальна-ўзорную вульёўню, дзе рыхтавалі механізатару шырокага профілю і аператару машынага даення (так у дакладах тады называлі трактарыстаў і даярак). Пасля агляду тэхнікі, пакоя працоўнай славы і дошкі гонару дырэктар запрасіў перакусіць з дарогі. Было ранавата, мы нядаўна снедалі, але сказаць, што накрыты стол узбуджаў апетыт — нічога не сказаць. У бронзавым баршчы плавалі айсбергі смятаны, вулканам дымілася адварная бульба, пупышкі на марынаваных гурках нагадвалі дзявочыя грудкі. Як ракеты на пускавыя пляцоўках, чакалі каманды запалелья бутэлькі "Сталінчай".

— Яму можна свініну? — ціха пытаўся дырэктар. І паспешліва дадаваў: — На чыстым масле!

Старт на арбіту інтэрнацыянальнай дружбы быў дадзены. Калі мы прыехалі ў гаркам, нас ужо выгнала знерваная сакратарка па ідэалогіі.

— Графік, аміго, графік! Павінна быць рэвалюцыйная дысцыпліна! У нас шмат справай!

Аднак перад тым, як пазнаёміць са спісам мерапрыемстваў, яна прапанавала ўшанаваць гістарычны момант. Стрэліла шампанскае, завінелі бакалы, на закуску былі выстаўлены шакладныя цукеркі і апельсіны. У планах значылася наведванне краязнаўчага музея, азнаямленне з вытворчасцю на піўзаводзе, візіту прыгарадны калгас і ўрачысты мітынг у палацы культуры.

— Але спачатку — абед, таварышы чакаюць!

Мясцовы рэстаран сустрэў вывескай "Спецмерапрыемства". Здалёк здалося, што на ўсю даўжыню банкетнай залы выцягнуты случкі пая: геаметрыя халодных закусак, ікорніц з маслам і графінаў з морсам паўтарала "ўзор радзімы васілька", з якім мы знаёміліся гадзіну назад у сельгасучэльні. З той розніцай, што тутэйшы ўзор стракацеў усімі колерамі вясёлкі: каньячна-гарэлачыны вырабы і настойкі дастойна сімвалізавалі моц дружбы савецкіх народаў. Па марачных вінах можна было вывучаць геаграфію краіны. Члены бюро райкама і іншае мясцовае начальства, мяркуючы па нервовай паспешнасці, з якой паціскаліся рукі, даўно прагла практычнага вывучэння. Культурны аташэ прафесійна ацаніў сітуацыю і ўзяў курс на поўны парытэт і раўнапраўе бакоў.

З надзвычайнай вытрымкай кар'ернага дыпламата ён не прапусціў ніводнай перамены страў: пасля асятрыны, паштэта і рыбага рулета пакаштаваў ружовую паляндвіцу, малочную вяндрліну і вэнджаны гавяжы язык. За булёнам з прафітролямі наступіла чарга ягнячых адбіўных і запечаных ў цесце карпа, якога падалі з лимоннымі долькамі і іспанскімі масламі замест вачэй. Дранкі з чырвонай ікрой былі прадстаўлены як узор нацыянальнай кухні, і таму не паспытаць іх было немагчыма. Колькасць тостаў не саступала колькасці страў. На дэсерт прынеслі брунціцы ў мёдзе, арэхі ў цукровай пудры і па кавалку цыжкага пірага, які сачыўся ў страснай знямозе быць неадкладна з'едзеным.

Падняцця пасля такога стала азначала парушэнне законаў прыроды. Грузная сакратарка ўспыхнула, як сінічка. Члены бюро прыхапілі па яблыку. Пасланец карыбскага вострава не дапіў толькі каву, яе падалі ў

стаканах з падстаканнікамі. У машыне я прасіў вадзіцеля рэзка не паварочваць — баяўся расцэпаць выпітае.

— Кава, — мармытаў кубінец, — павінна быць чатыры разы вельмі: вельмі гарачая, вельмі моцная, вельмі чорная і вельмі мала!

— У нас так робяць піражкі з мясам, — пагаджаўся вадзіцель.

Наведанне музея прайшло ў паўсне. Зноў пілі шампанскае, прычым сакратарка высыпала цукеркі з дзвюх вазачак сабе ў сумку. Візіт на піўзавод працягваўся, але дзіўна паўплываў на вестыбулярны апарат: пры поўнай яснасці мыслення ногі не падпарадкоўваліся камандам цэнтральнай нервовай сістэмы.

Зіміні дзень кароткі, і калі мы ўехалі на тэрыторыю калгаса, на небе ўжо прарэзаліся першыя зоркі.

— Што вы будзеце рабіць на ферме? — задаў філасофскае пытанне вадзіцель і заявіў, што ў Савецкім Саюзе і на Кубе каровы аднолькавыя, а тэхнічна дакладнае апісанне бытавых фізічных працэсаў. У хаце варылі, парылі і смажылі з раніцы. У клубах пары мільгалі цені, бразгацелі чыгуны, нешта злосна шыпела і курчылася ў печы. Лысы, як калена, гаспадар правёў у светлы пакой, які амаль увесь займала канструкцыя, падобная да аэраплана братаў Райт. Аднак узяццё яму не было суджана ні пры якіх абставінах. Нясуць палоскаці зверху выглядалі, як літара "Н", у якой сярэдняй злучальнай рысачка прарэзала правую вертыкаль і вытыркнулася далёка ўбок. Эфект этажэркі дасягаўся шматслойнай структурай дапаможных палоскаццяў, якія ўтваралі рознай формы сподачкі, мелкія і глыбокія талеркі, салатніцы, сатэрніцы, соусніцы, місы, бляхі і тазы, што грунтаваліся адны над аднымі. Гарэлачыны галоўкі пункцірна выступалі над верхнім слою посуду і нагадвалі алюмініевыя заклёпкі на фюзеляжы.

— Гэта толькі закускі, — паспяхова супакойць старшыня, па-свойму працятаўшы выраз на маім змененым твары. — Гарчае будзе потым. Спецыяльна для госьця зайца ўпалывалі. Фаршаваныя зайцы на Кубе ёсць? — звярнуўся ён да культурнага аташэ. — Зайцоў на Кубе пакуль няма, — цвёрда адказаў той. — Але Фідэль і партыя вядуць нястомную барацьбу.

Праўленне калгаса азвалася ўхвальным гулам. Аперацыя расадкі прайшла паспяхова, калі не лічыць пары сінякоў ад сутыкненняў з цэбрамі зайнелага халадцу. Заціснуты паміж парторгам і перадавой цялятніцай з ордэнам Леніна на грудзях, я мог назіраць толькі фрагмент дыспазіцыі. Салёныя грузды хаваліся за марынаванымі баравікамі і смажанымі рыжыкамі. Каля шаткаванай капусты з журавінамі пунсавелі бачкавыя памідоры з наліплым смарадавым лістом. Праз горы вантрабнікі выступала крывянка і крупніца, побач з напластаным кумпяком ласніліся вэнджаныя, сушаныя, печаныя кілбасы хатняга прыгатавання. Дзве бабкі — з бульбы і мorkвы, яйкі з сечаным селядцом, лустачкі свежага сала, галубцы, дэфіцынтныя шпроты, нешта падобнае на авечы сыр...

Пабачыўшы, што мая талерка пустая, суседка спытала, ці каштаваў я калі кішкі з цялячых пячонкай, і прызналася, што сама гатавала. Пячонку яна ўзбіла ў ступцы, крышыць булку, улівае густой смятаны, потым дадае тоўчаных арэхаў, маярану, смажанай цыбулі, па правілах добра б уліць конаўку чырвонага віна, але ж з мужыком дома хіба тое віно дастаіць, разбівае чатыры яйкі, жаўткі варыць у булёне, кішкі абмывае халоднай вадой і смажыць на масле. Я набраўся духу, заплюшчыў вочы, пакаштаваў і выказаўся ў тым сэнсе, што ордэн ёй далі правільна, але не за тое. Мне паабяцалі даць пячонкі з сабой — ўсё роўна падзеж на ферме такі, што... Тым часам на супрацьлеглым баку стала ішла свецкая гутарка на міжнародных тэмы.

— Хрэну вазьміце, хрэн на Кубе ёсць? — ветліва цікавіўся старшыня.

— Хрэн на Кубе ёсць, толькі салодкі, — адказаў асавелы госьць.

— Жывуць жа людзі, — уздыхала мая суседка.

— Не перажывай, Сцяпануна, знойдзем табе салодкі! — абцаў парторг.

Раптам дзверы расчыніліся, завершачу прыціснуты кот і ў пакоі пацямяла. На вялізным падносе ў зараслях пятрушкі і кропу, абкладзены маркоўнымі зорачкамі і бураком, пакрыты бура-залацістай скарыначкай узвышаўся гатовы да скачка кенгуру.

кай узвышаўся гатовы да скачка кенгуру.

За апошнія гады мне давалася там-сям пабываць і тое-сёе пакаштаваць. У партывай рыбнай лаўцы ў Александрый я еў смажаную на грылі рыбу-меч, у начным рэстаране "Неба Парыжа" смакаваў паштэт з гусінай пячонкі, у лонданскім "МЕЕРЭЦЦ", адным з лепшых марскіх рэстаранаў свету, глытаў свежыя Фіндэжеры і яшчэ тры віды вустрыц, назваў якіх не помню. Бялітасна халодным зімнім днём апякаўся цыбульным супам у ірландскім рэстаране на Манхэтэне, мой нож уваходзіў, як у масла, у далікатнейшую выражку з аргенцінскага высакагорнага быка ў рэстаране "Марэда", від на Рыа-дэ-Жанейра з дваццаці пятага паверха пяцізоркавага атэля "Цэзар" не мог адцягнуць вачэй ад дэсерту з тузіна трапічных фруктаў. У замку Фушль на поўначы Аўстрыі гатавалі неверагоднае сядло баранчыка, у Чыкага я сядзеў за столікам першай у свеце Піца-хат, у Венецыі ўзломваў інквізітарскім ключом панцір лобстэра з вусамі, як у Сальвадора Далі.

Калі ў мюнхенскім рэстаране "Гурмэ" (19 з паловай зорак з дваццаці магчымых у класіфікацыі Гу Міё) каля нашага століка пачалі гатаваць соус для замоўленага голуба, японская пара здымала працэс відэакамерай, пакуль не скончылася стужка. Падчас аднаго з прыездаў у Антверпен мае сябры паклікалі свайго знаёмага, повара адзінага на той час у Бельгіі чатырохзоркавага рэстарана (паводле класіфікацыі Мішлін). Ён з'явіўся з дзвюма скрынямі інструментаў, адных нажоў налічвалася штук восемнаццаць, і гатаваў нам вярчу — гэта было, як бы Джон Ленан прыйшоў да вас у кватэру і заспяваў "Yesterday".

Але нідзе і ніколі я не перажыў такога патрасення, як у вясковай хаце старшыні калгаса, калі на стол уздвіглі смажанага кенгуру. Тое, што ўнесена жыўліна адносілася да атрады сумчатых, а не дробных грызуноў, у мяне не выклікала ніякага сумнення.

— Раз, два, тры, чатыры, пяць, выйшаў зайчык пагуляць! — праспявала сакратарка па ідэалогіі.

— Піф-паф, ой-ей-ей, памірае зайчык мой! — падахліў парторг.

— Патрыя о муэртэ — радзіма альбо смерць! — крыкнуў кубінец і ўсадзіў відэлец у фаршаванага монстра. Мяне замуціла і я выскочыў на марознае паветра.

Далей падзеі развіваліся так: недзе праз гадзіну сумеснымі з вадзіцелем намаганнямі і пры ідэалагічнай падтрымцы райкомаўскай сакратаркі мы вырвалі аташэ з застолля, бо катастрафічна пазніліся на ўрачысты мітынг. Да райцэнтра было кіламетраў дваццаць. Ехалі ўжо з чвэрць гадзіны, як вадзіцель раптам пабалеў і пачаў рэзка тармазіць: упоперак дарогі стаяла машына і нехта махаў. На накатаным снезе "Волгу" разварнула і бокам пасунула на людзей, якія чамусьці рушылі да нас.

Калі мы выскочылі з аўтамабіля, знаёмыя галасы старшын і парторга сустрэлі нас дружным воклічам: "На пасашок!" У гэтым месцы праходзіла мяжа калгаса, і гаспадары не маглі адпусціць госьця без аглаблёвай. На капот узгравасцілі скрыню з прыпасамі, забулькаў каньяк, усе конуліся і выпілі. Я прыгубіў і шукаў, як бы незаўважна выліць рэшту ў снег, калі быў схоплены на месцы зланыства.

— Ты камуніст? — спытаў парторг.

— Беспартыйны.

— Тым болей. Што скажа камарад аташэ?

— Венцэрэмас — мы пераможам! — нечакана адгукнуўся той.

— Пі, — падвёў рысу парторг.

Горш ужо не будзе, падумаў я і пад пільным наглядом інтэрнацыянальнай кампаніі ўліў у сабе шклянку. Пасля ўсіх удараў дня каньяк быццам не падзейнічаў. Выпілі па другой і па трэцяй. Стала шумна, гарача, нікуды не трэба было спяшацца. Праважачыя то крычалі ў вуха, то ўвогуле знікалі. Хвілінная стрэлка на гадзінніку рухалася скачкамі...

Калі наша "Волга" падкаціла да палаца культуры, грамадскасць даўно ўжо спрабавала разбегчыся, але вопытныя арганізатары зачынілі дзверы. Мы расправуліся ў кабінце дырэктара, аташэ асвятляўся шампанскім, сакратарка зноў высыпала сабе ў сумку цукеркі, і нас правялі ў прэзідыум. Госьця віталі ад імя горада і раёна, кубінец выступіў у адказ, прычым, як мне здалося, па-іспанску, але зразумела: "Манкада", "Гуантанама", "Плая Хірон", "мучачас", "мачэтэ", "Чэ", як тады называлі рэвалюцыйнага бандыта Чэ Гевару.

Пасля да мікрафона па чарзе выходзілі прадстаўнікі грамадскасці з залы і прадстаўнікі прэзідыума, якія зачыталі амаль аднолькавыя тэксты і паўтаралі тыя ж самыя вызначэнні. Я перастаў слухаць і страціў

(Працяг на стор. 12)

РАВЕСНІК КУПАЛАЎСКАГА ТЭАТРА

Каталіцкая акадэмія ў Гамбургу ўжо каторы год рыхтуе і выдае альманахі дзіцячай культуры розных краін свету. Ubачылі свет кнігі пра развіццё літаратуры, мастацтва, музыкі, тэатра для дзяцей у Германіі, Аўстрыі, Венгрыі, Прыбалтыцы.

Як правіла, у такіх альманахі ўключаюцца аналітычныя артыкулы пра тое, што зрабіла нацыя, яе творцы для дзяцей у апошніе стагоддзе. Друкуюцца творчыя партрэты найбольш вядомых дзіцячай культуры і літаратуры, кароткія біяграфіі ўсіх пісьменнікаў, хто працуе для дзяцей.

Па дамоўленасці з дырэктарам акадэміі Гюнтэрам Гершэнекам чарговай кнігай гэтага папулярнага серыяла стане альманах дзіцячай культуры Беларусі. Мы павінны падрыхтаваць рукапіс кнігі і перакласці на нямецкую мову, падабраць неабходныя малюнкi і фотаздымкі. Далей за справу бярэцца рэдкалегія акадэміі ў Гамбургу. Яны даводзяць тэкст да друкавання і бяруць на сябе ўсе выдаткі па выхадзе кнігі ў свет. Ёсць згода, што наша кніга будзе выпушчана па-нямецку і па-беларуску ў наступным, 1996 годзе.

Намецкія сябры выкупляюць увесь тыраж, клопаюцца, каб кніга трапіла ва ўсе важныя бібліятэкі свету, у тым ліку ў бібліятэку Ватыкана, кангрэса ЗША і г. д. Частку тыражу, як падарунак, акадэмія прэзентуе бібліятэкам і чытачам Беларусі.

Выхад такой кнігі ўхваліў міністр культуры і друку рэспублікі Анатоль Бутэвіч, ён напіша прадмову да яе. Пра змест альманаха ішла зацікаўленая размова на чарговым пасяджэнні секцыі дзіцячай літаратуры Саюза пісьменнікаў. Створана ініцыятыўная група па выпрацоўцы плана кнігі і збору матэрыялу для яе. Узначалі беларускую рэдкалегію кнігі галоўны рэдактар часопіса "Вясёлка" Уладзімір Ліпскі. У яе склад увайшлі пісьменнікі Яўген Каршукоў, Павел Місько, Міхась Пазнякоў, Маргарыта Яфімава, Уладзімір Ягоўдзік, мастак Яўген Ларчанка.

Рэдкалегія просіць усіх, хто мае канкрэтныя прапановы і цікавыя пажаданні па змесце гэтай кнігі, а таксама па магчымых яе аўтарах, звяртацца па тэлефонах: 36-83-12, 20-92-61 (Уладзімір Ліпскі), 36-35-01 (Яўген Каршукоў).

Правяім нашу падтрымку і актыўнасць!
Мікола ЧАРНЯЎСКІ

700 ГОД СЯБРОЎСТВА

Аб прысутнасці чэшскай культуры на Беларусі гаварылася на вечарыне, якая прайшла ў Беларускім Доме дружбы 14 лістапада. Да правядзення сустрэчы з перакладчыкамі чэшскай літаратуры, дзеячамі музыкі і мастацтва спрычыніліся сябрына "Беларусь — Чэхія" пры Беларускім таварыстве дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі і пасольства Чэшскай Рэспублікі на Беларусі. Спадар Душан Доскачыл пазнаёміў прысутных з гісторыяй утварэння незалежнай дзяржавы чэхай і славакаў (абвешчана 28 кастрычніка 1918 г.), згадаў пра падзеі "аксамітнай рэвалюцыі" ў Празе.

Згадваліся некаторыя моманты з 700-гадовай гісторыі чэшска-беларускіх ўзаемаадносін. Цікавай, да прыкладу, з'яўляецца задума Рэфарматарскага збору на Беларусі ўстанавіць мемарыяльную дошку ў Віцебску ў гонар наведання гэтага горада гусцікам прапаведнікам Еранімам Пражскім у 1413 г.

На Беларусі засталіся згадкі аб наведанні нашага мацерыка вучонымі Адальфам Чэрным, Францішкам Ціхім, Людвікам Кубам... На нашых гутах працавалі ў свой час багемскія спецыялісты. А былі ў нас яшчэ і чэшскія лекары (К. Яніш), і музыканты (Э. Ванчура — у шклоўскім тэатры С. Зорыча), і мастакі... Па сённяшні дзень застаюцца на карце нашай дзяржавы населеныя пункты з назвамі Чэхі, Чэхайшчына, Чэхавічы... Фактаў такой сяброўскай прысутнасці, будзільскага адзінаверства можна набраць на тоўстую кнігу. Аб выданні такога "помніка" чэшска-беларускага спараднення таксама ішла гаворка ў Доме дружбы. Там жа экспанавалася выстава твораў мастака Мікалая Рыжыкава "Мінск — Прага — Браціслава".

Разам са спадаром Д. Доскачылам быў накрэслены план агульных мерапрыемстваў на 1996 год.

С. ПАПАР

75 гадоў — Андрэю Макаёнку... Менавіта толькі так хочацца гаварыць пра яго, народнага пісьменніка Беларусі, аднаго з самых знакамітых нашых драматургаў. Колькі гадоў мінула, як Андрэя Ягоравіча не стала.

Тым не менш — ён па-ранейшаму жывы. У літаратуры. У тэатры. У нацыянальнай культуры. Бо Макаёнак — гэта з'ява, а з'ява з цягам часу набывае ацэнку большага напоўненасць. І вымагае куды больш глыбокага спасціжэння і асэнсавання.

Вядомы даследчык беларускай драматургіі Сцяпан Лаўшук у сваім не зусім юбілейным артыкуле робіць адну з проб такога асэнсавання.

Глыбокай восенню 1984 года ў складзе невялікай пісьменніцкай дэлегацыі, якую ўзначальваў тадышні сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў БССР Іван Чыгрынаў, ездзіў я ў Журавічы, дзе ў мясцовай сярэдняй школе мелася быць адкрыццё музея народнага пісьменніка Беларусі Андрэя Макаёнка. Даехалі на літфондаўскім рафіку без прыгод, азнаёміліся з экспазіцыяй музея, а вечарам у будынку РДК удзельнічалі ў літаратурнай вечарыне. Адгаварыўшы кожны сваё, саступілі сцэну мясцовым артыстам. Сам канцэрт не запомніўся, як, магчыма, не запомнілася б і ўся паездка, калі б не адзін эпізод...

Маёй суседкай у глядзельнай зале аказалася маладая жанчына з мясцовых. І не проста з мясцовых, а бліжэй зямлячка Андрэя Макаёнка. Ды яшчэ якая бліжэй — сведка самых першых імгненняў зямнога існавання славутага ў будучым драматурга.

Я ўжо і тады не быў маладзёнам і прафесіяналам нібыта лічыўся, аднак правіў сябе ў той сітуацыі надта ж непрафесійна. Трэба было б адразу ж хапацца за дыктафон, распытаць ды запісаць. Як мага падрабязней! Бо пра такіх буйных асоб айчынай культуры ніяка падрабязнасць дробнай не бывае. Але...

Але вернемся да аповяду жанчыны. Вядома, сама яна павітухай з-за ўзросту быць не магла, а трапіла на народзіны са сваёй бабкай, якую мусіла суправаджаць з-за кволасці здароўя апошняй. Жудасна і цікава было ёй, васьмігадовай, назіраць за адным з самых велічных актаў Прыроды: што ж запомнілася найбольш ярка?

З'явіўся хлапчук на белы свет нейкім надта ўжо нахмураным. Крычаў гучна і патрабавальна, але не доўга. Заціх, мусіць, для таго, каб сапсаваць першую сваю пляюшку (бач ты, здзіўлялася малая, не кармілі яшчэ, не паілі яго, а ён "фантаніруе!"). Новую ж пляюшку ўспрыняў прыладай ушчымялення асабістай свабоды, усім сваім выглядам паказваючы, які яму непрыемна працэдура спавівання. "Хара-а-кцяр, — усміхнулася бяззубым ротам павітуха, — хай лёгкая будзе твая жытка".

Лёгкага жыцця ў А. Макаёнка не атрымалася, а характар і сапраўды ад самага нараджэння меў моцны. Макаёнкаўскі характар! Зрэшты, можа, і жыццё лёгкім не атрымалася таму, што характар у драматурга быў мужчынскі, неканфармісцкі, што заўсёды імпаўна прычыў ён, калі яго творчую свабоду спрабавалі абмежаваць пры даламозе моцных "спавіваюч"ў.

Сёння пад небам Беларусі ўсталявалася "нялётнае надвор'е". Вясна змяняе зіму, лета — вясну, а над роднай старонкай усё лунае і лунае вясенскі дух. Шэрань зусім не залатой восені забіла ўсе поры грамадскага арганізма. Зябка, непрыветла, непрывычна... Тубыльцы паныла бурчаць, праклінаюць сваё жабрацка-бязрадаснае існаванне, безнадзейна чакаючы, калі і хто пакліча іх на акцыі пратэсту. Калі і хто... Адно магу сказаць зусім пэўна: Андрэй Макаёнак, дажыві ён да нашага часу, не маўчаў бы, не

Андрэй Макаёнка

здолеў бы маўчаць.

Ёсць, праўда, у сённяшняй нашай рэчаіснасці і сее-тое станоўчае. Называю хоць бы спробы "праінвентарызаваць" банк духоўных каштоўнасцей. Перш за ўсе таго, што зроблена, што адбылося за перыяд пасля 1917 года (зрэшты, не толькі за гэты). Для слатлівага часу — хоць які ды занятак. Не насмяшыць бы толькі нашчадкаў, бо некаторыя няўрымслівыя пераглядчыкалы, не дужа абцяжарваючы сябе інтэлектуальнымі высілкамі, механічна мяняюць на шкале вартасці плюсы мінусамі, белае мажуць чорным, чорнае спрабуюць выдаць зіхатліва-светлым. Ды нічога! З гэтымі "ацэншчыкамі" праблем не будзе: хто мае вочы — ды ўбачыць. Складаней з іншымі, якіх варта было б назваць селектыў-пераглядчыкамі. Яны аперыруюць фактамі і толькі фактамі, але селекцыянуюць іх, старанна адбіраюць дзеля ўласнай дэка не аб'ектыўнай канцэпцыі. Напрыклад, з "фрэскі" нараджэння А. Макаёнка яны выбралі б "эцюд-эпізод" з падмочаннем першай пляюшкі, праігнаравалі малюнак у цэлым. І праўды нібыта не парушаюць, і лгучы, разам з тым, беспардоннейшым чынам...

З гэтымі, паўтараю, складаней, але... Смешнымі здаюцца мне спробы некаторых прыхільнікаў "новага працытанія" твораў мінулага часу ўсумніцца ў высокую мастацкай вартасці драматургічнай спадчыны Андрэя Макаёнка, бо надта ж цяжка, амаль немагчыма адшукаць такую падмочаную ануцу, каб схаваць ёю ўсё зробленае нашым выдатным сатырыкам-грамадзянінам.

Рыхтуючы даклад на міжнародную навуковую канферэнцыю, прысвечаную сямідзесяціпяцігоддзю купалаўскага тэатра, я паспрабаваў вызначыць месца кожнага беларускага драматурга ў развіцці нашага славутага тэатральнага калектыву. Лідэрства А. Макаёнка ў гэтай справе відавочнае. Побач з Кандратам Крапівой ён быў самым "рэпертуарным" драматургам-купалаўцам. На п'есах А. Макаёнка вырасла цэлая плеяда выдатных ацэраў, удастоеных ганаровых званняў, лаўрэатскіх адзнак. Дзесяць прэм'ер па яго творах убачылі глядзчы на сцэне купалаўскага тэатра, кожны раз вітаючы дружнымі апладысмантамі нешараговую, адметна-яркую падзею ў культурным жыцці рэспублікі.

У сувязі з гэтым варта, мусіць, сказаць некалькі слоў аб праблеме ўзаемаадносін паміж нацыянальнай драматургіяй і нацыянальным тэатрам. На Беларусі яна з пэўнай вастрынёй паўстала 25—30 гадоў назад, калі некаторыя нашы рэжысёры паспрабавалі ўсумніцца ў абсалютнай ісціне, што без нацыянальнай драматургіі немагчымы нацыянальны тэатр. Сярод гэтых сумнявалышчыкаў не апошняю скрыпку трымаў мастацкі кіраўнік купалаўскага тэатра В. Раеўскі. І што ж? За сваё некароткае рэжысёрскае жыццё ён паставіў шмат твораў зарубешнай драматургіі. У тым ліку і класікі. Аднак лепшым яго спектаклем, паводле аднадушной думкі спецыялістаў, з'яўляецца пастаноўка макаёнкаўскага "Трыбунала".

Каго толькі не ставілі на купалаўскай сцэне: Шэкспіра, Мальера, Гётэ і Шылера, Брэхта і Нушыча, Астроўскага і Чэхава, Горкага і многіх іншых выдатных пісьменнікаў, а сапраўднага поспеху тэатр дасягаў тады, і толькі тады, калі знаходзіў творчае паразуменне з айчыннымі драматургамі. І ў першую чаргу — з Кандратам Крапівой і Андрэем Макаёнкам.

Гэта факты, а яны, як гаварыў адзін класік, — рэч упартая. Хіба ж не факт, што менавіта 70-я гады, на якія прыпадае творчы росквіт шчодрага таленту А. Макаёнка, былі надзвычай плённымі і для купалаўцаў? Зрэшты, яго п'есы і ў ранейшыя дзесяцігоддзі становіліся своеасаблівым допінгам для беларускіх тэатраў.

У пачатку 50-х гадоў у рэпертуары тэатра імя Якуба Коласа былі "Жывы труп" Л. Талстога, "Тры сястры" А. Чэхава, "На дне" М. Горкага, "Настаўнік танцаў" Лопэ дэ Вэга, "Шторм" У. Біль-Белацаркоўскага і інш. У купалаўцаў таксама не было браку на гучныя іменны і славытыя творы: "Вішневы сад" А. Чэхава, "Анна Карэніна" Л. Талстога, "Жаніцтва Бальзімінава" А. Астроўскага, "Каварства і каханне" Ф. Шылера, "Нора" Г. Ібсена і г. д. Аднак не гэтыя спектаклі, а макаёнкаўская сатырычная камедыя "Выбданце, калі ласка!" удыхнула новыя сілы ў працу гэтых двух вядучых тэатральных калектываў Беларусі. Больш таго, п'еса беларускага драматурга далапагла ўзняцца да новых мастацкіх вышынь многім тэатрам за межамі Беларусі, стаўшы такім чынам фактам не толькі беларускай, але і сусветнай культуры.

Так, ужо недзе з сярэдзіны 50-х гадоў імя Андрэя Макаёнка пачало набываць усё больш шырокую міжнародную вядомасць, лік якой прыпаў на пачатак 70-х гадоў. Бліскучыя камедыі беларускага драматурга з трыумфальным поспехам прайшліся па сцэнах соцень тэатраў Савецкага Саюза. Мець у рэпертуары п'есу А. Макаёнка лічылі за гонар многія знакамітыя тэатры. У тым ліку і за межамі СССР.

Праўда, гэта зусім не азначала, што ў яго не было ніякіх праблем з "абнародваннем" сваіх твораў. Былі. Ды яшчэ і якія.

Пакінем у спакой ідэалагічны нагляднікаў — служба ў іх такая сабачая была. Аднак і пасля таго, як усё дазволы ўдавалася атрымаць, складанасці не канчаліся. Прынамсі, нават у купалаўскім тэатры, дзе А. Макаёнка, здавалася б, цанілі і любілі, не спяшаліся, як правіла, з настановай яго п'ес. "Нічога, — скуруна жартаваў Андрэй Ягоравіч, — паставяць у Маскве, дык і нашы заварушацца".

Было... Што было, тое было. Але пісьменнік крыўды стараўся не затойваць. Ён добра ўсведамляў, што п'есы свае пісаў не для маскоўскіх тэатраў, што тут, на радзіме, патрэбна яго слова. І дзеля гэтага не баўся прадзірацца праз любыя цэрні, праз завіці нядобразычлівасці і неразумення. Вялікай любоўю да Айчыны акрылялася яго муза. Ён бываў усякім: гнеўным, вясёлым, задзірыстым, жорсткім, несправядлівым, а вось абыхавым — ніколі. Асабліва турбаваў яго лёс Беларусі, яе будучыні. Даводзілася чуць, нібыта А. Макаёнак не быў патрыётам роднай мовы. Мне давялося шмат гаварыць з ім на гэты конт, таму магу засведчыць, што такое абвінавачванне не мае падстаў. Калі ж маёго сведчання мала, паклічу на дапамогу чалавека старонняга.

Вядомая руская даследчыца-тэатразнаўца І. Вішнеўская згадвае: "Калі Макаёнак гаворыць аб роднай мове, ён нібы пераўтвараецца. Куды дзівяюцца гумарыстычныя слоўкі, іранічныя інтанацыі, жарсткаватая цвярозасць гаворкі, так уласцівыя Макаёнку звычайна. Успыхваюць агенчыкі рамантыкі, адчуваецца пяшчотнасць вернага сына, узнікае мудрасць даследчыка, уражае вопыт словашукальніка, словаутваральніка".

Так, ён быў верным сынам сваёй Айчыны. Быў, вядома, і пяшчотным. Але часцей усё ж заставаўся гнеўным і насмешлівым: ці ж да пяшчотнасцей, калі розныя Каліберавы, Моціны, Глуздаковы, Цесаковы, Ухватавы ды Гудзевы чыняць у жыцці ўсялякія кепсты. З такімі — бой! У імя святлой мэты: каб людзі — сапраўдныя людзі — не журыліся.

Сцяпан ЛАЎШУК

НАДРУКАВАНА ў "ТЭХНАЛОГІІ"

За апошні час у продажы з'явілася нямала кніг з серыі, заснаванай Беларускам фондам Сораса. Усе яны перакладзены з англійскай мовы і прадстаўляюць такія галіны ведаў, як філасофія, сацыялогія, эканоміка, культуралогія і многія іншыя. Нядаўна ў Даме дружбы і культурнай сувязі адбылася прэзентацыя некалькіх такіх выданняў. Сярод іх "Нацыяналізм у дваццатым стагоддзі" Энтані Сміта, "Выбух камунікацыі" Філіпа Брэтана і Сэржа Пру, "Гістарычныя ўвядзенні ў філасофію" Джоўна Лоўзі, "Дапаможнік для журналістаў". На прэзентацыі, дзе слова бралі каардынатар

фонду Сораса А. Анціпенка, дырэктар Цэнтра Еўрапейскіх даследаванняў "ЕУРАФОРУМ" І. Бабкоў, прэзідэнт незалежнай выдавецкай суполкі В. Багдановіч, гаварылася, што гэта толькі першыя вынікі праекта, які прадугледжвае выхад каля 100 кніг з сусветнай скарбніцы ведаў. У нейкім сэнсе гэта праца — на заўтрашні дзень Беларусі, на яе будучыню.

Большасць з кніг, прадстаўленых на прэзентацыі, выдадзена ў "Тэхналогіі". На рахунку выдавецтва шмат іншых адметных выданняў. Асобныя з іх мы і прадстаўляем сёння ў гэтым выданні.

СВЯТЛО, ДАБРЫНЯ І ЧАЛАВЕЧАЯ ГОДНАСЦЬ

Феномен беларускай культуры ў тым, што ў яе далёка не заўсёды трапляюць натуральным шляхам: **сямейнае выхаванне — адукацыя — праца...** Найчасцей чалавек вымушаны шукаць сваю, родную, культуру ў ценю іншай, "масавай", і на пэўным адрэзку свайго жыцця ламаць стэрэатыпы, самога сябе прыводзіць да беларушчыны. Так ёсць — цяпер — асабліва для творчых людзей гарадскога паходжання, так было і на пачатку стагоддзя... Прычым, згадзіцца, у такіх варунках этнічная прыналежнасць асобы не адыгрывае ролі. Часам мне здаецца, што ў беларушчыну трэба ўвераваць — настолькі яе атрыбуты няпэўныя для раўнадушнага вока. Можна, таму прыхільнікі беларушчыны на Беларусі ніколі не былі ў большасці — бо вера, яна ж патрабуе духоўных высілкаў ды пэўнага духоўнага росту.

Сярод тых, хто ўвераваў у Беларусь, была дачка віленскага купца-немца Юліяна Мэнке, у шлюбе — Вітан-Дубейкаўская. Гэтае імя шмат што кажа знаўцам нашай культуры. Бо непарыўна звязана з легендарнай асобай Івана Луцкевіча — чалавека, які стаяў ля вытокаў беларускага Адраджэння, які менавіта моцнай сваёй веры паспрыяў развіццю культуры свайго народа.

...У Нюрнбергу ў 1953 годзе пажылая немка піша ўспаміны. Піша на беларускай мове. Згадвае Вільню пачатку стагоддзя... Стварэнне першых беларускіх класаў... Беларускай гімназіі... Выданне газеты "Наша Ніва"... Першую сусветную вайну... Рэвалюцыю... Купалу, Цётку, Лёсіка, Тарашкевіча, Аляхновіча... Але галоўнае — сваё першае каханне. Першае, і, як яна сцвярджае ўжо цяпер, на схіле дзён — адзінае і непайторнае. Каханне да Івана Луцкевіча, чалавека ідэі, інтэлігентнага, чулага, вясёлага, але і — непакісна барацьбіта за шчасце, за будучыню роднага краю, непрымлімага, нястомнага, нязломнага... Чалавека, які мог замест хлеба купіць на апошнія грошы цікавы экспанат для беларускага музея. У гарахчы, на млыкі жыцця і смерці, сарвацца з ложка, каб вырашыць якуюсь справу ў Беларускам камітэце. І адклідаць, бясконца адкладаць шлюб з каханай жанчынай дзеля вечных бясконых спраў... І якім жа павінна было быць тое каханне, калі не прыгасілі яго ні тыя "цвяжкі варункі", ні невылечная хвароба, ні смерць, ні многія гады жыцця пасля смерці каханага...

Таварыства беларускай культуры ў Літве, Незалежнае выдавецтва "Тэхналогія" дапамаглі

Юліяна Вітан-Дубейкаўскай. "Мае ўспаміны", Вільня, 1994.

чытачу сустрэцца з успамінамі Юліяны Вітан-Дубейкаўскай, "Кветкі Вітан", як падлісвалася яна. Рукапіс успамінаў спадарыня Юліяна перадала роднай сястры Івана Луцкевіча Аміліі Шабуні і яе дачцэ Яніне Каханюўскай у Нью-Йорк. Адтуль, праз дваццаць год пасля смерці аўтаркі, "Успаміны" трапілі ў Вільню, да Лявона Луцкевіча, пляменніка Івана Луцкевіча. І вось — кніга перад намі. Напісаная ў Нюрнбергу, захаваная ў Нью-Йорку, набраная ў Вільні, надрукаваная ў Мінску накладам 700 паасобнікаў.

Так надарылася, што я пазнаёмілася са зместам "Успамінаў" не з гэтага выдання, а ў рукапісным варыянце. "Успаміны" мяне ўразілі. У іх было тое, што я вызнаю ў жыцці і творчасці: прыстойнасць і палкасць пачуццў.

Чысціня, набожнасць, вернасць, інтэлігентнасць, самабытнасць... Адчувалася, што аўтарка не хацела стварыць ані мастацкі твор, ані палітычны дакумент. Таму не да месца будзе ані ацэньваць мастацкія вартасці "Маіх успамінаў", ані правільнасць гістарычнай трактовкі тых ці іншых фактаў. Можна быць, галоўным у іх з'яўляецца тое, што сфармуляваў Адам Мальдзіс, калі на пачатку 1980-х працягаў гэты рукапіс у Лонданскай беларускай бібліятэцы імя Францішка Скарыны: "з рукапіса можна даведацца мноства каштоўных звестак аб Беларускам літаратурным жыцці пачатку XX стагоддзя". Але, на мой погляд, ёсць ва ўспамінах нешта больш каштоўнае: партрэт вялікага кахання, атог ardens, каханя палаючага... Каханя, непарыўна звязанага з любоўю да радзімы — адной — і ў немкі-лютаранкі Юліяны, і ў беларуса-католіка Івана Луцкевіча. Праз усю кнігу праходзіць скразны вобраз будучай цудоўнай краіны — Беларусі, і праз усю ж кнігу — чаканне гэтай цудоўнай прышласці... Паралельна з чаканнем уласнага "собскага" шчасця... Будзе Беларусь — будзе час і магчымасць стварыць "собскае" гняздо... Падумаць пра сябе... Адсюль — адвечная чалавечая трагедыя: калі асабісты інтарэс ставяцца ў залежнасць ад грамадскіх, асабістае шчасце залежыць ад тых ці іншых гістарычных падзей — асабістае заўсёды праіграе... Гісторыя не ведае літасці, і "лепшыя часы" — паняцце міфічнае...

Мне давялося выслухаць меркаванне пра "Успаміны" Юліяны Вітан-Дубейкаўскай адной вядомай творчай асобы. Меркаванне было такім, што ва ўспамінах шмат што прыўкрашана, ідэалізавана, што на старасці год аўтарка апісвала падзеі не такімі, якімі яны ўспрымаліся ёю ў маладосці... Што цяжка паверыць у такое шчырае, самаахвярнае каханне... Цяжка уявіць,

што абставіны перашкаджалі Івану Луцкевічу на працягу некалькіх гадоў абвянчацца са сваёй нявестай і, фактычна, жонкай; увогуле — паверыць у шчырасць гэтых людзей, іх адданасць беларускай справе... Ды і ў самую гэтую справу...

Як бачым — ізноў — усё завязана на паняцці веры. А верыць ці не верыць — зноў жа справа сумлення, заснаванага на пэўнай ментальнасці. Я — веру. Веру, што "тыя людзі" былі менавіта такімі, здольнымі і на вялікую ахвярнасць, і на вялікае каханне... Адданымі і сумленнымі да апошняга... І — ці нам судзіць іх асабісты адносіны, калі самі яны адзін аднаго не судзілі?

Ёсць і яшчэ адна каштоўнасць успамінаў — яны абвяргаюць абвінавачванні беларускіх адраджэнцаў у нацыяналізме ў сэнсе этнічнай замкнёнасці. Які тут нацыяналізм, калі вось святкуюць Каляды ў сям'і немцаў Мэнке, і за адным сталом сядзяць прадстаўнікі беларускага адраджэння і украінскага руху, палякі, немцы, вернікі практычна ўсіх хрысціянскіх канфесій... І пануе за сталом атмасфера духоўнасці і згоды. Калі на магілу Івана Луцкевіча ў Закапанэ ўскладаюць вінкі ўкраінцы (з надпісам "Борцові Беларусі від братів українців"), немкі Юліяна ды Ляля Мэнке, мясцовыя іх знаёмыя-палякі, а-з беларусаў не прыехаў на пахаванне ніхто...

Што ж, феномен беларускай культуры і ў тым, што, выбіраючы яе "банкам" для ўкладу свайго таленту, нельга разлічваць на працінты. Прынамсі, у відчай прышласці. Дай Божа, каб уклад твайго зусім не змарнаваў, не забыліся на яго ў пыльных нетрах сховішчаў. Адна радасць — што, аднойчы ўкладзены, твой дар усё-ткі не дарэжны, падтрымае, хаця й нябачны, існаванне культуры твайго народа.

Не ведаю, наколькі можна назваць Юліяну Вітан-Дубейкаўскую выбітнай асобай. Наколькі мне вядома, яна і сама сябе такой ніколі не лічыла. Нам яна цікавая менавіта сваёй блізкасцю да Івана Луцкевіча, да беларускага адраджэнскага руху. Напэўна, павінна прысутнічаць у яе ўспамінах і натуральна ідэалізаваная — на якую аўтарка мае абсалютнае права.

На заканчэнне хочацца прывесці цытату з анонса, змешчанага на апошняй старонцы вокладкі кнігі: "Каханне і шчырая вера дапамагалі Юліяне Мэнке і Івану Луцкевічу прайсці праз усе нягоды часу і захаваць у сваіх душах святло, дабрыву і чалавечую годнасць".

Вось гэтага хочацца пажадаць усяму нашаму народу.

Людміла РУБЛЕЎСКАЯ

ДОЎГІ ШЛЯХ ВЯРТАННЯ

У серыі "Бібліятэка беларускай дыяспары" выйшла з друку кніга Алеся Вініцкага (1891—1972) "Матэрыялы да гісторыі Беларускай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939—1951 гадах". Аўтар кнігі — вядомы дзеяч беларускага замежжа. Ён адзін з тых тысяч беларусаў, якіх вайна пазбавіла радзімы. У часе нямецкай акупацыі сп. Вініцкі займаўся школьніцтвам. У канцы вайны трапіў у Германію, працаваў на фабрыцы і ў сельскай гаспадарцы. З прыходам амерыканцаў застаўся ў іхняй акупацыйнай зоне. А. Вініцкі браў удзел у стварэнні і працы Беларускага камітэта ў горадзе Рэгенсбургу, а потым і Беларускага Цэнтральнага Камітэта, быў сябрам Рады БНР. З 1956 года жыў у Злучаных Штатах Амерыкі, кнігу скончыў за некалькі месяцаў да смерці.

У 1991 г. кніга трапіла ў Беларусь, вяліся перамовы з выдавецтвам "Беларускай энцыклапедыі". Узэйся за выданне Міхась Ткачоў, які загадаў на той час рэдакцыяй гісторыі. Але заўчасная смерць нашага слаўнага гісторыка і патрыёта перапыніла справу. Сёння кніга нарэшце пабачыла свет у выдавецкай суполцы "Тэхналогія", але, на жаль, малым накладам — усяго 1200 асобнікаў.

Кніга складаецца з дзвюх частак. Першая

ахоплівае час Другой сусветнай вайны (1939—1945 гг.), другая — час пасля капітуляцыі Нямеччыны (7.5.1945—31.12.1951 гг.). Мабыць, найбольш цікавымі для нашага чытача будуць звесткі пра дзейнасць беларускіх арганізацый на акупаванай немцамі тэрыторыі БССР. Да нядаўняга часу, у адпаведнасці з догмамі камуністычнай ідэалогіі, кожны, хто ў часе вайны не стаў пад чырвоны сцяг, лічыўся здраднікам і ворагам. Нават проста вымушанае знаходжанне на акупаванай тэрыторыі (немагчыма ж цэламу народу эвакуіравацца) трактавалася, як злачынства, як пляма ў біяграфіі. Што ж тады казаць пра тых, хто ў часе акупацыі спрабаваў ладзіць школьніцтва, вытворчасць альбо вясковую гаспадарку, займаўся культурніцкай дзейнасцю...

Кніга А. Вініцкага падводзіць да думкі, што "калабаранства", і "калабаран" у адносінах да жыхароў Беларусі — гэта не так проста і адназначна, як здаецца некаторым. Будзем памятаць, што апошнія дзвесце гадоў у Беларусі панавалі чужыны — расійцы, палякі, немцы, а мясцовы люд, не маючы магчымасці для актыўнага супраціўлення, быў вымушаны прыстасоўвацца да акупантаў. Так што за дзвесце гадоў набярэцца шмат "калаба-

рантаў".

У другой палове 40-х — пачатку 50-х гадоў Заходняя Нямеччына была месцам, адкуль беларусы раз'язджаліся па свеце. У ДП-лагерах (DP — ангельская абрэвіятура: "пераселеныя (перамешчаныя) асобы") былі пачатковыя школы, школы для дарослых, гімназіі. Існавалі дзіцячыя сады і арганізацыі скаўтаў, культурніцкія ўстановы. У ДП-лагерах беларусы, што засталіся на Захадзе, не пажадалі вярнуцца ў сталінскую імперыю, мелі нацыянальнае выхаванне і адукацыю, якіх былі пазбаўлены беларусы ў БССР. Мо адсюль і высокі патрыятызм гэтай плыні эміграцыі.

Жыццё не чужыне салодкім не было. Былі штодзённыя клопаты пра кавалак хлеба, былі роздум "а што далей?" Аднак, да гонару нашых суайчыннікаў за мяжою, трэба сказаць, што яны здолелі ў той час, калі Беларусь была закрыта ад Еўропы "жалезнай заслонай", стаць паўнаважнымі еўрапейцамі, людзьмі заходняй цывілізацыі, застаўшыся пры гэтым беларусамі, адданымі сваёй Айчыне. І сёння эміграцыя — гэта той мост, які звязвае Беларусь са Светам.

П.ВАСІЛЕЎСкі

УСЁ ПРА АСОБУ

"Асоба з псіхааналітычнага пункту гледжання" — так называўся раздзел з кнігі *Уэстана Ла Бара "Culture in Context" (ЗША, 1980)*. Як асобная кніга ён выйшаў у незалежнай выдавецкай суполцы "Тэхналогія" ў перакладзе на беларускую мову Алеся Каўтаскіна (Масква).

З'яўленне ў друку гэтай працы выклікана, як зазначае аўтар, адсутнасцю адпаведных тлумачэнняў некаторых поглядаў З. Фрэйда, якія б былі заснаваны на арыгінальных матэрыялах, а таксама значнасцю ўкладу яго тэорыі ў сучасную псіхіятрыю і, у пэўнай ступені, у сучасную псіхалогію.

Асабліва ўвага звернута на найбольш адметныя рысы падыходу З. Фрэйда да псіхічных з'яў. Так, у адрозненне ад класічнай псіхалогіі, працэс мыслення ("думання"), разглядаецца ім зусім не як шлях адкрыцця прыроды рэчаіснасці; гэта нешта значна больш складанае — працэс дасягнення міру (пэўнай раўнавагі) паміж некалькімі супрацьдзеючымі сіламі. "Свядомы розум" — свядомае, суб'ектыўнае "эга", вымушана задавальняць патрэбы той часткі душы, якая завецца "ід"; у чалавека гэтыя патрэбы амаль такія ж (жаданне захаваць жыццё, здароўе, здольнасць да размнажэння) як і ў жывёлы. Рэакцыяй на іх ігнараванне з'яўляецца, як правіла, **неўроз**. "Эга" таксама вымушана эфектыўна прыстасоўвацца да навакольнага асяроддзя, бо мае патрэбу ў атрыманні біяхімічнай энергіі. Страта адаптацыйных магчымасцей у гэтым выпадку вядзе да **псіхозу**. І, нарэшце, "эга" павінна прыстасоўвацца да маральных патрабаванняў пэўнага грамадства, якія ўспрымаюцца як сумленне альбо "супер-эга". Калі ж асоба не ў стане зрабіць гэтыя маральныя патрабаванні сваімі, то магчыма **псіхопатыя**. Такім чынам, "эга" даводзіцца служыць тром гаспадарам адначасова: арганічнаму "ід", навакольнаму рэальнасці і грамадскаму "супер-эга"; выказванне непаслухмянасці ў адносінах да любога з іх вядзе да неўрозу, псіхозу, псіхопатыі. Атрымліваецца так, што "эга" ніяк не з'яўляецца гаспадаром у сваім уласным доме.

Нярэдка "эга" вымушана звяртацца па дапамогу да разнастайных механізмаў псіхічнай засцярогі — рацыяналізацыі, адмаўленняў, праекцыі, канверсіі. Але хранічнае злоўжыванне імі абарочваецца новымі складанасцямі. У крайніх выпадках рацыяналізацыя вядзе да шызафрэнзі, адмаўленне — да істэрыі і г. д. Задача псіхіятра — адкрыць, даследаваць і зразумець характар даўніх уздзеянняў, якія захоўвае памяць хворага, і дапамагчы яму пазбавіцца ад іх. Зрабіць гэта, аднак, няпроста, бо неўратычныя сімптомы ў некаторым сэнсе карысныя для апошняга — не дазваляюць бачыць рэчы такімі, якімі яны ёсць на самай справе.

Выключная значнасць у кнізе надаецца сімвалічнаму зместу думкі, працэсу мыслення ў цэлым. Паколькі кожная падзея ў псіхічным жыцці чалавека, як зазначае З. Фрэйд, датэрмінавана ("звышнаканавана"), бо мае не адну, а мноства прычын, то гэтая комплекснасць можа знайсці ўвасабленне ў якімсьці сімвале ў сне. Закранута актуальная ва ўсе часы праблема ўзаемаадносін паміж паламі; адзначаецца нягнуткае і нясхільнасць да кампрамісу "супер-эга" мужчыны і параўнальна большая пластычнасць жаночага "супер-эга". Звернута ўвага на суадносіны паміж псіхааналізам і канцэпцыямі Юнга, Адлера; даецца ацэнка некаторым псіхатэрапеўтычным метадыкам.

Мікалай ЯРЧАК, прафесар

ЗУСІМ НЕ ГОСЦЕМ

адчуваў сябе сярод землякоў Уладзімір Паўлаў, а сваім чалавечкам, якому блізка і зразумелыя іх клопаты, які гатовы падзяліць іхнія трылогі. Любанцы ж, у сваю чаргу, з задавальненнем ішлі на сустрэчу са "сваім" пісьменнікам, у творах якога (як у паэзіі, так і ў прозе) вельмі адчуваецца прысутнасць малой радзімы.

Сустрэча была, так бы мовіць, юбілейнай (у сувязі з 60-годдзем Уладзіміра Андрэвіча) і праходзіла ў раённым Доме культуры. На яе сабраліся настаўнікі і вучні з усяго раёна.

Вядучым быў загадчык Любанскага раённага аддзела культуры В. Каток. Добрыя словы пра У. Паўлава і ягоныя кнігі прамаўлялі першы дырэктар Дарасінскай сярэдняй школы, якую ў 1954 годзе скончыў Уладзімір Андрэвіч, В. Радкевіч, старшыня Любанскага райвыканкама В. Сойка, сакратар праўлення Саюза беларускіх пісьменнікаў А. Пісьмянкоў, землякі У. Паўлава Н. Маеўская і І. Муравейка. Аздобіла вечарыну выступленне барда А. Атаманова.

У час урачыстасці быў і яшчэ адзін прыемны момант, які засведчыў, наколькі ў тутэйшых мясцінах невычэрпныя пазычаныя крыніцы: свае вершы прачытала зямлячка У. Паўлава пятнацігадовая Жанна Ходзька.

А "ЦЁМНАЕ ВІНО" НІЧОГА САБЕ...

Гаворка, зразумела, ідзе не пра сам напой, які карыстаецца папулярнасцю ў многіх, а пра новую кнігу паэзіі Паўла Вераб'ева "Цёмнае віно", выпушчаную нядаўна выдавецтвам "Мастацкая літаратура", прэзентацыя якой прайшла ў Доме літаратара. Вёў вечарыну сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі Алесь Пісьмянкоў, выступалі — старшыня Саюза пісьменнікаў Васіль Зуёнак, Леанід Дранько-Майсюк, Анатоль Эзкаў, Уладзімір Ягоўдзік, паэтка і мастачка Антаніна Нявера... А народны артыст Беларусі Павел Дубашынскі пазнаёміў прысутных з асобнымі творамі П. Вераб'ева.

ПАЦВЯРДЖЭННЕМ ДОБРАЙ ТРАДЫЦЫІ,

калі творы беларускіх пісьменнікаў часта з'яўляліся ў перакладах на іншыя мовы народаў былога Саюза, стаў выхад у Татарскім кніжным выдавецтве асобнай кнігі апавесці Аляксандра Капусціна "Батальён першай перамогі". Гэты твор, у якім расказваецца пра Героя Саюза Саюза капітана Аляксея Баталава, удастоенага гэтага звання за ўдзел у вызваленні ў 1941 годзе Жлобіншчыны ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, на татарскую мову пераклаў Лірон Хамідулі. Дарэчы, гэта другое выданне ў Казані згаданай апавесці А. Капусціна. Значна раней яна пабачыла свет на-рускую ў перакладзе Максіма Валюшкі.

ДЗЕЛЯ ЎМАЦАВАННЯ ТВОРЧЫХ КАНТАКТАЎ

Старшыня бюро секцыі мастацкага перакладу і літаратурных сувязяў Саюза пісьменнікаў Беларусі Іван Чарота браў удзел у XXXII Бялградскай Міжнароднай сустрэчы літаратараў, якая праходзіла з 18 па 25 кастрычніка гэтага года. І выязджаў ён у сталіцу трыцінай Югаславіі з паўнамоцтвамі вясці перамовы (распачатыя вясною ў Мінску) і падпісаць дакументы аб творчым супрацоўніцтве паміж беларускай і сербскай пісьменніцкімі суполкамі.

25 кастрычніка, адпаведна, быў складзены Рабочы Праатакол, які прадугледжвае ўмацаванне творчых і дзелавых кантактаў, а канкрэтна: удзел прадстаўнікоў дзвюх суполак у мерапрыемствах другога боку, узаемнае спрыянне публікацыям твораў пісьменнікаў у перакладзе, абмен інфармацыяй пра значныя падзеі аднаго і другога боку ў літаратурным працэсе і культурным жыцці.

Праатакол падпісалі ад імя СР Беларусі — Іван Чарота, ад імя Удружэння літаратараў Сербіі — яго старшыня Слободан Ракиціч. Тэрмін дзеліня Праатакола ўключае 1995—1996 гады, але, як спецыяльна адзначана ў яго тэксце, ён будзе служыць грунтам для падпісання чарговых пагадненняў.

Дарэчы, у вынік часу такая справа мела б і шырокі рэзананс, і дзяржаўную падтрымку. А цяпер нават паездку ў Бялград не змоглі фінансаваць ні дзяржаўныя структуры, ні пісьменніцкая арганізацыя; грамадскія фонды таксама шчодрасці не правілі. Дарожныя выдаткі І. Чароту пакрыла Беларускае праваславаўнае брацтва трох віленскіх мучанікаў.

"РАСЦЕ Ў ЦІШЫ ТАЕМНЫ САД..."

ТАЕМНЫ САД

Дзе тонкай рысай далягляд
Злучае неба край з зямлёю,
Расце ў цішы таемны сад,
Вядомы толькі нам з табою.

Там сустракаюць нас заўжды
Анёлы ціхім песнапеннем.
З табой прыходжу я туды
Маліцца на твае калені,

На вусны і на голас твой
З нямою ўдзячнасцю за тое,
Што ўсё яшчэ яны са мной,
Як неба край — з зямлёю.

Ах, дзіўны сад, таемны сад!
Імчацца дачнікі на дачы,
Пасля вяртаюцца назад, —
Але ніхто яго не бачыць!

І нам бы толькі не забыць.
Ці перад крыўдай, ці абразай,
Што гэты сад для нас шуміць
Датуль, пакуль з табой мы разам.

Нашто ляціць твая душа
На харастов паўночных свечак
І не падумае спярша,
Чым гэта скончыцца сустрэча?!

Глядзі, як полымя дрыжыць
І на сцяну кідае цені.
Я пазнаю ў іх у цішы
Твае то рукі, то калені...

Глядзі, нібы ў нямым кіно,
Як мы з табой на шэрых здымках,
Нямая цені п'юць віно
І заміраюць у абдымках.

Няўцям пакуль яшчэ ўсё ім,
Што свечкі хутка дагарваюць,
І разам з полымем начным
Нямая цені паміраюць.

Каб ведалі яны свой лёс!..
Каб ведала душа наперад,
Чым скончыцца яе палёт
На іншаю заняты бераг,

Яна б вярнулася назад.
А на патухлай свечкі цэма
Упала б цёплая сляза —
І плавілься б свечка ў цемры!

Але душа ляціць далей,
Агнём абпальваючы крылы.
І не ляцець за ёю ўслед
Не хоча Бог даваць мне сілы...

СУСЕДКА

Як без канца машына
Сігналіць за спіной —
Штодня крычыць жанчына
Ў кватэры пада мною.

Муж не дае зарплату
І моцна п'е ўвесь час.

СКРЫТАЯ МІГРАЦЫЯ

З палеткаў, як з аэрадромаў,
Узносяцца хмары шэрыя.
У Мінску пасадка каровы
На праспекце Машэрава.

Відаць, мы ім так надакучылі
З эксперыментамі рознымі —
Паціху збіраюцца ў кучы
Каровы
І мыкаюць грозна.

Маюць, напэўна ж, рацыю,
Што болей нам не давяраюць.
Скрытая міграцыя —
У горад каровы
ўцякаюць!

Мазгоў і каровіных хопіць,
Ім толькі б раскінуць мазгамі —
Каровы горад захопяць.
Магчыма, што разам з намі.

Прыкідваюцца валацугамі
І да шашы падступаюць.
Хвастамі, нібыта пугамі,
Машыны на ёй падганяюць.

ЧУЖАЯ ШКОЛА

Некалі, як аціхла ваенная калатэча, й бацька — працавіты, цягавіты й руплівы, як пчала, — вярнуўся з далёкага "Пітраграду" ды пачаў абжывацца гаспадаркай, пабудаваў ён на ўскраіне вёскі вялікі дом "на два канцы", з калідорам, які называлі сьнямі, пасярод. У адной палове хаты, падзеленай на тры пакоі, жыла наша Качанова сям'я, а іншую польская гміна наймала для школы. І цяпер стаіць у ваках вялікая белая дошка на прыгожай, на зялёна памаляванай стрэшцы ганку, а на ёй напіс:

POLSKA SZKOŁA POWSZECHNA

Зверху, у цэнтральным месцы, над напісам — вялізная дзярлівая птушка, намалёваная чырвоным колерам, з каронай і павернутай на захад разяўленай дзюбай.

Школу наведвалі дзеткі з нашай вёскі ды вакольных засценкаў, маёнткаў і фальваркаў. На дзве змены вучыліся аж чатыры класы — другі й чацвёрты перад абедам, а першы й трэці пасля паўдня.

Пад дэярмі падслухоўваў, як бэкаюць і мэкаюць малыя ў нейкай няўцямнай мове. А матка, з суровым тварам, перасцерагае:

— Глядзі, сыноч, пойдзеш і ты некалі ў школу ды і цябе вучыцелька за вушы накруціць.

— А чаму яна за вушы, мама?

— Ды калі вучыцца добра не будзеш.

Нарэшце прыйшоў вялікі дзень, калі пачалося падарожжа ў той свет, дзе "бэкалі і мэкалі", за белыя, запэцканыя дзіцячымі карэлымі рукамі дзверы.

Маці вымыла-вышаравала вушы й шыю, загадала добра вымыць ногі, што аказалася найцяжэй, бо на іх даўно "пялі пеўні".

Настаўніцу Раманоўскую, векам гадоў каля пяцідзесяці, якая паходзіла недзе з-пад Лодзі, дзеткі даўно празвалі ведзьмай. Яна была вялізнай уладай, яе бяліся. Яе рудыя вочы свідравалі цябе наскрозь.

Прыгадваю сустрэчу з ёю.

— Лобузе едэн, вытры нос! — злосна бліснула рудымі вачмі "ведзьма".

Што такое "лобузе" — мая галава не цяміла. Нейкае брыдкае слова. Раманоўскую і ў пераказіваных казках дзеткі ведзьмай празвалі. Ад яе ўцякаць трэба было, а тут родная мама вышаравала-вымыла, — вушы, ногі й шыю аж смыляць, — ды да гэтай крыклівай ведзьмы цягне. Жах!

На мяне глядзела якіх сорок пар вачэй і сяброў, і непрыцяляў, якіх ці раз стараўся крапівай-жгучай пекануць. Гэта не жарты. Усе змоўклі, мяне на воку трымаюць. А перад самым маім тварам колкія рудыя вочы, навокал іх — шырокія гусіныя лапкі зморшчын. Твар — камень. Ніколі, памятаю, не бачыў я на ім усмешкі. Лепш бы яе, гэтую ведзьму, вязняў паставілі вартаваць, а не дзетак ў ейныя рукі.

Калі гэтыя вочы свідравалі мяне, вузкія зморшчаныя вусны паварушыліся. Між парудзелых зубоў паказаліся два залатыя. Зубы парудзелі ад дыму, бо ўсе ведалі, што "ведзьма" курыла.

— Як се называш? — спытаў шорсткі голас.

Язык ацяжэў, як палена, паветра ў лёгкіх не хапала, сэрца замянілася ў малаток, і кроў біла ў скроні.

— Якся называш, — паўтарыў я, нічога не разумеючы.

— Лобузе, як твое імя? — дамагаўся грозны голас, а рудыя вочы пранізалі мяне наскрозь. Я намагаўся схвацаць за падол матчынай спадніцы, але маці наўмысна трымала мяне за руку на ваках усіх дзетак і гэтай непрыязнай жанчыны.

— Вучыцелька пытаецца, як завешся, — ператлумачыла маці.

— Ага... — ачунаў я з страху.

— Скажы, сыноч, вучыцельцы, — ласкава падахвоціла маці.

— Аляксандр, — галосна сказаў я.

Седзячы пры стала, настаўніца яшчэ раз зірнула мне ў вочы, паволі намачыла ў чарніла пяро ды на чыстай бліскучай паперы радочкам вывела нейкія крывулі.

— Назьвіско? — дамагаўся шурпаты голас.

Я зноў пазіраю на матку.

— Кажы — Качан.

Неўзабаве "ведзьма" дала мне аловак і паперу ды пасадзіла на пярэдняй лаўцы, побач дзвючынкі й загадала рысаваць сабачую будку.

МАТКА

Гэты першы дзень у школе прыгадваецца ў сувязі з абліччам мне надта дарагой і заўсёды энергічнай маткі. Непісьменная была. Калі дзе патрэбна было падпісацца, дык яна, спрацаваная гаротніца, ставіла на якой "ужондовай" паперцы крывыкі. Пальцы, што іншым разам па-майстарску вілі тонкую праку куцелі лёну, ці ўмела ладзілі аснову для тканіны ў восем ці колькі там нітоў, тут, на паперы, не слухаліся яе, дрыжэлі, калі трэба было тыя нямудрыя крывыкі паставіць. Лічыць

За дзень да выхаду гэтага нумара "ЛіМа" ў сваім доме на канадзкім беразе возера Антарыў у Таронта прымаў віншаванні з нагоды 70-годдзя вядомы пісьменнік нашага замежжа, сябра Беларускага ПЭН-цэнтра Кастусь Акула. У такія дні звычайна любяць застацца сам-насам з памяццю — адзінай неадлучнай сведкаю жыццёвага шляху. Сярод таго, што павінна было абавязкова ўспомніцца спадару Кастусю, — дзяцінства ў заходнебеларускай вёсцы, пахаваная на Росах у Вільні маці Паўліна і закатаваны ў ГУЛАГу бацька Ігнат, Віленская беларуская гімназія і чатыры месяцы нямецкай няволі ў вязніцы і канцлагеры, уступленне ў Восьмую брытанскую армію і баі з фашыстамі на Апенінах, аб чым нагадваюць сёння ўзнагароды — ангельскі "Медаль за вайну" і "Зорка Італіі"... Потым была вайсковая школа Вялікабрытаніі і пераезд у Амерыку, кіраўніцтва Згуртаваннем беларусаў Канады, рэдагаванне газеты "Беларускі эмігрант" і супрацоўніцтва з парызкім "Континентом"...

Наймацнейшую ж духоўную падтрымку давала літаратурная праца, чые сілавыя лініі назаўсёды паядналі яго з трагічным лёсам Бацькаўшчыны.

Кастусь Акула — аўтар сямі кніг. З адной з іх, выдадзенага ў 1984 годзе ў Таронта зборніка "Усякая ўсячына", і ўзятыя прапанаваныя чытачам "ЛіМа" аўтабіяграфічныя абразкі.

У. АРЛОЎ

Кастусь АКУЛА

ЗГАДКІ МАЛЕНСТВА

матка ўмела добра, і ў грашовых гаспадарскіх справах мела набітую руку.

Нягледзячы на нястачу фармальнай адукацыі, мая маці Паўліна была рухавіком гаспадаркі і сям'і, у якой было васьмёра дзяцей. З вялікай пашанаю прыгадваю матчыны шорсткія рукі, вымыты выпаласканы і асмужаны сонцам і вятрамі яе прыгожы і заўсёды спагадлівы твар, вялікія блакітныя і лагодныя вочы і ці адну празрыстую, быццам раса, слязу, калі ў сям'і якое ліха здарылася.

Ледзь да сорокап'яткі дажыла. Лячылі ды злячылі яе, умагілу перадчасна загналі розныя вясковыя шаптуны і знахары. Калі ж аглядзеліся, гаротніца апынулася ў шпіталі аж за 200 кіламетраў ад дому ў Вільні. Адзінокая, у далёкім чужым горадзе, яна адышла ў лепшы свет, калі мне не было яшчэ чатырнаццаці... Матку пахавалі на Росах. Тры гады пасля, калі я вучыўся ў Беларускай гімназіі, адшукаў яе магілу. Збучцеў на ёй ужо драўляны крыж, на якім надвор'е сцёрла надпіс. Сёння, пэўна, няма яе магілы, бо не было каму я за што якога помніка на ёй паставіць.

У поўнай сваёй ваўнінай, калі так можна сказаць, велічы бачыў я сваю матку Паўліну тады, калі ўжо пачынаў разумець не толькі, што навокал адбываецца, але ўжо спанатрыў і розніцу між сваімі і чужымі.

За найму паловы нашага дому пад школу польская гміна плаціла дваццаць пяць золтых на месяц. Не ведаю, калі тая "школа паўшэхная" пачала нам, як казалі маці, бокам вылазіць. Для дзетак патрэбныя былі прастор і чысціня. Дагледзь і пачысціць памяшканне, двор ззаду, адходкі для хлопцаў і дзяўчат. На двор нельга пусціць ніякае хатняе птушкі, ні жывёлы. Зімою ненажора круглая печ, грубка, ніяк не магла задаволіць свайго апетыту на бярозавыя дровы. Засунь крыху заранаюшку, дык учадзее панская настаўнічына галава. Ого!

Якую вартасць мелі ў той час дваццаць пяць золтых? Жняя працавала доўгі летні дзень за паўтара златага і абед, а касец ішачы касою дзень за два золтыя. Кілаграм цукру каштаваў два золтыя, дзiesiąтак яец — трыццаць пяць грошаў. За паўтара золтых можна было купіць таннага паркалю на сукенку, а за пяцятцаць — справіць простыя боты з халявамі.

Калі бацькі пераканаліся, што "аўчынкі вырабкі не стоіць" і паставілі пазбыцца школы, мне няведама. Але становішча пагоршала, калі аказалася, што школа не толькі прыбытку нам не давала, але яшчэ і грошы каштавала. Справа ў тым, што варшаўскія акупанты ўзяліся ўводзіць "на крэсах культуру". Панскія ў шляхецкія вочы і насы звярнулі ўвагу на непабеленыя вясковыя платы, адходкі, коміны... Ці адзін селянін зубы на полцы трымаў, дык дзе яму даякой "культуры" было...

Як-нік, школа "паўшэхная" з'яўлялася мякком асветы і паланізацыі нашага насельніцтва. Вось чаму і пры ўвядзенні той нагляднай ці, сказаць бы, выглядавай "культуры" яна мела для іншых прыкладам

быць. Мае бацькі, пэўна ж, не адразу спанатрылі, што адзін канец іхняй хаты, дзякуючы нейкаму прагрэсіўнаму загаду міністра "рэлігійных веравызнанняў і публічнай асветы", у адзін дзень здабыў новы "статус кво", ды ім неўзабаве пачала пра гэта прыгадваць паліцыя з суседняга мястэчка.

Вось загляне да "пана" Качана паліцыянт. Абходзіць, абгледзіць, усё абнюхае. Пакруціць свой панскі нос, галавой паківае. Там знойдзе адходак нячысты, тут плот ці комін непабелены, а ў іншым месцы, — не дай ты, Божа, — каровін блін. Паліцыянт наліша карны пратакол на пяць золтых. Бывалі выпадкі, што тыя паліцыянты, як заядзь якая, адзін за адным да "пана" Качана дарогу аблюбуюць. Як паладзяць гэту "культуру" ўводзіць, дык і гміннай аплаты за школу на пакрыццё штрафаў не хопіць. Бацька хадзіў да войта скардзіцца, прасіў, крычаў: "Забірайце к чорту вашу школу! Бокам яна мне вылазіць!"

Нічога не змянілася. У вёсцы не было іншага адпаведнага дома, а панам не рупіла будаваць асобную школу для дзетак нейкіх "крэсовых хамаў".

Памятаю, як адбываўся рабунак "пана" Качана. Бальшак праягаў ля вёскі, амаль пад простым кутом да яе вуліцы, а бацькава хата, значыцца і школа, стаяла на супрацьлеглым канцы. Зіма ратавала ад тых карных налётаў, але калі ўжо настане вясна, — трымайся, "пан" Качан!

Паліцыянт прыязджаў у вёску на бліскучым самакаце і заўсёды з доўгай стрэльбай, ці, як мы яе называлі, качаргой за плячмі. У кожнай гаспадарцы трымалі сабаку, а ў некаторых і па два. Сабак трымалі на прывязі, але было і шмат, што мелі волю на вуліцы. Сабакі сваіх пераважна зналі і не чапалі, а ўжо калі з'явіцца які чужы пах, ну дык і налягуць. У паліцыянта ж, ведама, ёсць свой асаблівы пах. Тут жа яшчэ і пах "качаргі", дык, яй-Богу, гэта трэба было пачуць — як у вёсцы сабакі сустракалі "стружа пожондку" акупацыйнай улады. Пачынаючы ад бальшака, за панам паліцыянтам улягаў, аж заходзіўся, нейкі Жэўжык, тут жа на помач бег яму Мурзік, далей Воўк і іншыя. За сабакамі наляталі дзеці, а за імі спяшылі вясковыя жанчыны.

Уявіце сабе такую какафонію: сабакі брэхуць, паліцыянт лаецца на тую "хамскую псыкрэў", дзеці рагочучы, а маткі пагражаюць сваім нямыцкам, ды розгамі стараюцца і сабак і дзяцей дамоў загнаць. Гэта ніколі не ўдавалася. Трэба было паспачуваць і паліцыянту: на ўсіх непрыязных сабак карных пратаколаў не налішаш, а абавязак пашырэння "культуры" трэба было выконваць.

Какафонія паўзе праз вёску да самай "школы паўшэхнай". Тут паліцыянт злазіць з самаката, крычыць на кабет, пагражае ім, гоніць дахаты. Жанчыны ўсцішваюць сабак і дзяцей, крыху адыдуцца, але ведаюць, што галоўная дзея гэтай камедыі — бяда для Качаноў — яшчэ наперадзе. Трэба ж абавязкова пабачыць, што зробіць Качанова Паўліна, як гэтага пана ў чорнай вопратцы, з

вялікай "качаргой" за плячмі і ззяючай сярэбранай "дзярлівай птушкай" на круглай шапцы прыме.

Калі бацька ў такі час і быў дома, дык звычайна ўладзе на вочы не паказваўся, бо ведаў, што Паўліна ягоная слова ці розуму пазычаць не пойдзе. Гэткім чынам, калі вясковыя выглядаюць уважна з-за тыну, сочачы, што робіцца, паліцыянт абходзіць і абнюхае цэлы Качановы бастыён "культуры", моршчачы нос, правярыць адходкі, а пасля выцягвае прылады ды пачынае пісаць.

У гэты час, прыгадваю, даводзілася мне бачыць сваю дарагую матку вельмі агрэсіўнай. Калі паліцыянт піша, яна сваім "простым языком" — па-польску ніколі не гаварыла, — пачынала скардзіцца і прасіць, каб той ніякай кары не накладваў. Калі ж "струж пожондку", зусім не звяртаючы на яе ўвагі, рабіў свае ды пасля намагаўся даць ёй копію карнага пратакола, матка зрываўся да гвалтоўнай акцыі. Трэба было чуць яе сакавіты паток кленічаў.

— Паночку! Ты пратакол мне? Каб ты жыцця не ведаў, як я не маю спакою за працай каля гэтай вашай праклятай школы! Каб цябе зямля не насіла, каб ты аслеп, сюды едуць! Каб табе і тваім паночкам было так лёгка, як мне лёгка ад вашай школы і зладзейства, што вы болей забіраеце, чым плаціце!

Паліцыянт насупіцца, касурыцца на жанчыну, што як пчала, здаецца, джалам зараз пекане цябе ў мясца.

— Кабета! Я ж свае абавязкі маю. Што ты ад мяне хочаш!

У гэты час маці адбываўся і хапае дзе бліжэй што пад рукой, найчасцей дзяржач ля сенцаў, ды гэтак з дзеркачом у руках кідаецца на паліцыянта. У гэты час з вуліцы чуваць:

— Дай яму, Паўліна!

— Так яго, Паўліна! Дзеркачом яму па галаве!

Падахвочаная матка яшчэ бліжэй насядае на паліцыянта. Праўда, раз'ятраная, яна не траціла розуму й высцерагалася, каб паліцыянта не стукнуць дзеркачом, хоць махала ім пагрозліва. Чаго добрага, паліцыянт мог качаргу з плячэй на помач схаліць. Матка ў той час паказвалася мне раз'юшанай тыгрыцай, а ейныя кленічы рэхам паўтарала лагчына, у якой ляжала вёска. Пры такім матчыным наступе яшчэ ўзмагалася какафонія галасоў сабак, дзяцей і жанчыны.

Гэткая сутычка звычайна, пад ухвальныя галасы вясцоўцаў, канчалася перамогай маёй маткі Паўліны. Паліцыянт уцякаў ад крыклівай, раз'юшанай і небяспечнай жанчыны. А я прыгадваю матку з вялікай любоўю і ўдзячнасцю, бо і гэтак вобразам простага змагання з чужой уладай рана адкрыла мне вочы.

НАЦЫЯНАЛЬНАСЦЬ

У закутаных-загуканых галовы панявольных чужнікі ўбілі думку, што ёсць дзве веры: польская (рыма-катоцкая) і руская (праваслаўная). Мова наша, згодна іх, не

была мовай, а нейкім зноў жа "хамскім" дыялектам... Калі ж ужо гутарка йшла пра нацыянальнасць, дык тут, згодна тых жа чужнікоў, залежала ад рэлігіі, ці, як у вёсцы казалі, "ці цябе поп, ці сцендз хрысціў"...

Вось і разбірайся. Бедныя і малалісьменныя, культурай каторых квітнеў мясцовы фальклор, адгарадзіліся ад чужнікоў словам "тутэйшы". "Тутэйшы", значыцца асобны, не "рускі" і не "польскі", а апрывоны... Як-нік, першы крок да самастойнасці. Першы раз давлялася пачуць, што мы — Беларусы і што мова наша беларуская, падчас перапісу насельніцтва ў 1931 годзе. Два паважаныя паны заселі за стол у нашай хаце, сабраўшы ўсю Качанову сям'ю, ды кожнага па чарзе пыталі імя. І памятаю, што сармавата было перад такімі важнымі ўраднікамі замурзаны твар паказваць, але на іхняе пытанне бойка адказаў: "Аляксандр". Ды найбольш здзівіла, што бацька на пытанне "нацыянальнасць?" адказаў: "Беларус". Было мне тады шэсць гадоў.

ГАСПАДАРКА

Вёска наша перабралася з вузкапалосак на хутары дзесьці ў пачатку трыццаціх гадоў, і бацькі мелі дванаццаць гектараў ворнае зямлі, уключна з агародамі, на якой добра радзіла бульба, лён, пшаніца, жыта і іншае збожжа. Свой мёд, — адборны, ліповы, — давала пасека, якіх дзесьць вулляў пчол. З хатняй жывёлы трымалі пару каней, дзве ці тры каровы, некалькі свінней і авечак. Апошніх аддавалі на пашу да іншага гаспадара, а што меў больш сенажаці. З хатніх птушак гадавалі індыкоў, якіх пасля прадавалі. Каму як каму, а мне абрыдла для малых індыкоў збіраць крапіву, якую яны вельмі ахвотна елі з кіслым малаком. Малыя індыкі — ненасытныя абжоры. Але даглядаць іх нялёгка і мусіш пільнаваць, каб, апроч еміны, і цяпла мелі даволі.

Мелі бацькі і гектараў дзесьці так званана балота. Там рос дробны сасоннік, хвойнік, месцамі бярэзік, а на дрыгве касілі балотную траву. Стагавалі яе там жа і зімою, калі балота замярзала, прывозілі сена на санях дамоў. Усю зямлю апрацоўвалі сіламі свае сям'і, рэдка калі наймалі адну ці другую пару рук на жніво. З воўны авечай мелі сукно і паўсуконнік, з аўчынак — кажухі, з лёну — кужаль і зрэб'е. Маці й старэйшая сястра за зіму вытыкалі кросны разы чатыры, калі не больш, бо сям'я ў бальшыні апрадалася ў саматканае. Крамнае каштавала дорага.

ПАЛОМАНЬЯ РЭБРЫ

...Першай зімой, як вызваліла нас ад усялякага добра бальшавіцкая бязбожная навала, аўдавелы бацька ледзь даваў сабе раду з дзецьмі й гаспадаркай. Акупант вычысціў у свірне аруды. Бацька будзіў мяне зімой дзесьці а гадзіне чацвёртай раніцай і пасылаў у хлебную краму ў адлеглае за тры кіламетры мястэчка. Ад другога гадзіны па абедзе да восьмае вечарам наведваў я ў тым жа мястэчку савецкую школу, а раніцай бегаў за хлебам. Малыя, такія як я, прыходзілі ў хлебную чаргу раней, зьлілі гадзінамі, каб папярэдзіць "быкоў"... Быкамі называлі мы старэйшых дзедцоў, што з'яўляліся перад крамай незадоўга перад яе адкрыццём, нас, малых, крываўдзілі, з чаргі выціскалі...

У адзін марозны і ветраны дзень я быў на самым перадае чаргі. Калі мяне прыперлі да клямкі, нешта калнула ў грудзі. Вялікі боль. Я самлеў. Калі ачунаў, не мог адразу сціміць, дзе знаходжуся. Чаму я ляжаў на снезе, чаму так балела ў левай грудзі? Вецер неміласэрна сцёбаў дзве "чырвоныя ануцы" — сцягі над дзвярмі крамы, а вышэй іх, на вялікім і доўгім чырвоным палатне, белыя літары крычалі:

СПАСИБО ТОВАРИЩУ СТАЛИНУ ЗА СЧАСТЛИВОЕ ДЕТСТВО!

Я спрабаваў устаць, разгледзецца. Людзі, няінакш, звярамі парабіліся. Пакінулі мяне, скалечанага, самалега на снезе. Я неяк дакляпаў дамоў са слязьмі ў вачах і памятаю, што доўга балела ў грудзях. Лекара не было. Але прырода ўзяла верх. Гады чатыры пасля пачуў я ад медычнага афіцэра восьмай брытанскай арміі ў Італіі: "А дзе і калі ты рэбры паламаў?"

Гэта яны заробілі прасвятленне грудзей для праверкі здароўя пры ўступе ў армію.

— Як кажаце? Рэбры паламаў? Ніколі, здаецца...

— Глядзіце сюды, — казаў мне медык, паказваючы клішу маіх грудзей. — Гэтыя белыя палоскі паказваюць, дзе косткі зламаліся.

Запраўды, уважней прыледзеўшыся, я пераканаўся, што медык гаварыў праўду. І памяць адшукала той далёкі зімовы дзень, чаргу за хлебам, васпаваты грузінскі твар і "счастлівае дзетство", калі мне было чатырнаццаць.

ЧАЛАВЕК,
ЯКІ НЕ РАЗУМЕЕ,
ХТО ЁН

Новы тэатральны сезон радуе прыемнымі нечаканасцямі. Ягонае адкрыццё ў абласным драматычным тэатры ў Маладзечне 14 кастрычніка супала з прэм'ерай спектакля Венедыкта Растржэнкіна паводле п'есы Ф. Аляхновіча "Пан міністр". П'еса малавядомая і, па праўдзе сказаць, не вельмі ўдзячны матэрыял для пастаноўшчыкаў, бо драматургічна прасталінейная, нават плакатная, вымагае дэталёвай працоўкі і... уласнай пазіцыі рэжысёра. Перад аўтарамі спектакля паўставала задача ўзбуйніць ідэю, надаць ёй пэўнасці. Гэта атрымалася: трагіфарсавая сітуацыя ў п'есе не ўспрымаецца адназначна.

Цікава, што некаторыя сцэны, і нават персанажы, перагукаюцца з купалаўскімі ў "Паўліцы". Філімон Пупкін у Аляхновіча, аднак, трагічны персанаж. Яго трагедыя ў тым, што ён не разумее, хто ён такі ёсць. І таму ён — ахвяра сваёй даверлівасці... Пупкін — маленькі чалавек, які марыць зрабіцца міністрам, выкарыстоўваючы дзеля гэтага адрэджаную ідэю. Яго жорстка падманваюць і замест міністэрскага партфеля ўручаюць... свінню на падносе. "Шчыры беларус", які так рупліва вывучаў "мову", раптам пераўтвараецца ў антынацыянальнага героя: "Хто беларус? Што Беларусь? Все ручьи сольются с русской мовой!"

Выканаўца галоўнай ролі Віктар Багушэвіч быў вельмі арганічны ў сваёй разгубленасці, у выяўленні свайго душэўнага хаосу. Паспачуваць Філімону, а не прынізіць яго — вось мэта аўтара пастаноўкі. В. Растржэнкіна цікавіць перш за ўсё ўнутрыны стан яго героя, і гэтак падначалены іншыя кампаненты спектакля. Кампазітар Алег Залётнеў трактуе вобраз Філімона Пупкіна шматпланова: вольна палымная тэма танга характарызуе яго як тэмпераментнага, здольнага на рызыквыя ўчынкі чалавека; вольна сумная адзінокая мелодыя, якая стварае ў п'есе атмосферу і надае ёй драматычнай дакладнасці. Трагіфарсавасць любюных адносін Філімона і Любачкі падкрэслівае дасціпная знаходка кампазітара ў тэме канкана, дзе музыка Офенбаха суседзіцца з песенкай "чыжык-пыжык". Альбо ў сцэне, дзе падмануты ў сваіх лепшых надзеях Пупкін паказвае сваё сапраўднае аблічча і крычыць: "Не трэба мне больш вашага святла!", гучыць адначасова тэма Інтэрнацыянала і той самы пікантны "чыжык-пыжык" з агульнай басовай партыі. Такім чынам, вобраз галоўнага героя вырашаны творча.

Трэба адзначыць мастацкае афармленне спектакля — яно зроблена з добрым густам і без залішняй бутафоры ў выкананні Яўгена Волкава. Балетмайстар Анатоль Кудраўцаў надаў пастаноўцы фарсавасці і прыдаў да яе элементы мюзікла. У дачыненні да акцёрскіх работ нельга не адзначыць выразнасць акцёрскага ансамбля і разуменне рэжысуры. У ролях заняты акцёры тэатра Алена Рахмангулава, Тацяна Грасевіч, Яўген Іўковіч, Вячаслаў Шэндрыкаў, Аляксандр Пашкевіч.

Спектаклю хацелася б лажацца доўгага сцэнічнага жыцця і самых розных меркаванняў, што з'яўляецца паказчыкам яго значнасці і глядацкай цікавасці.

Наталля ЕЎДАКІМАВА
г. Маладзечна

На здымку: мастацкі кіраўнік тэатра М. Мацкевіч і рэжысёр В. Растржэнкіна.
Фота Аляксея МАЦЮША

Любіце статыстыку? Дык вось: з часу першага выпуску ліцэя з яго сцен выйшла больш як 1300 адмыслова дыпламаваных музыкантаў. У іх ліку на сённяшні дзень каля 300 лаўрэатаў міжнародных конкурсаў. Колішнія ліцэісты працуюць у Нарвегіі, Германіі, ЗША, Манак, Грэцыі, Італіі, Францыі, Ізраілі, Чэхіі, Польшчы, у іншых краінах, прынамсі, у "бліжніх замежных".

Музыкантаў увогуле менш, чым, напрыклад, інжынераў — такі няпісаны закон. Яшчэ менш — спакроўленых з ліцэйскім брацтвам. І ўжо зусім не многа тых, каму пашчасціла вучыцца ў старасвецкай атмасферы колішняга губернатарскага дома на плошчы Свабоды — двухпавярховай шэрай камяніцы з ажурным балкончыкам, з масіўнымі дзвярамі, з таўшчэзнымі сценамі, з магутнымі (чыгуннымі?) лесвіцамі, з прахаднымі пакоямі-класамі, высцеленымі шырокімі шчарбатымі, бурчковага колеру, паркетамі. Нас, хто прайшоў гэтыя класы з першага

па выпускны, перажыўшы неўразумелую для дзіцячай свядомасці ломку "рэканструкцыю" гістарычнага будынка, ад якога засталася хіба што "каробка", — нас мала.

І мо таму, што воляю лёсу апынулася ў гэтай меншасці сама, — цяжка зараз вадзіць пяром, успамінаючы свой адзіны ў школе першы клас, у які набралі спачатку толькі 17 чалавек...

На старэйшых вучняў мы глядзелі як на ўжо дарослых, не заўсёды ведалі іхнія імёны, але міжволі запаміналі твары. Міналі гады. І...

І вось адзін з тых колішніх салідных старшакласнікаў, які вучыўся пры знымым і незабытым дырэктары — І. Р. Германе, вярнуўся ў родную школу настаўнікам і адміністратарам. З ім, вядомым піяністам, педагогам, дырэктарам Рэспубліканскага ліцэя пры Беларускай акадэміі музыкі Уладзімірам Кузьменкам, адбываецца наша размова.

"УСЁ ЛЕПШАЕ, ШТО ЁСЦЬ!.."

РЭСПУБЛІКАНСКАМУ ЛІЦЭЮ ПРЫ БЕЛАРУСКАЙ АКАДЭМІІ МУЗЫКІ — 60

— Уладзімір Міхайлавіч, нават калі мы прапануем чытачам гутарку з працягам, яны ўсё роўна не атрымаюць поўнага ўяўлення пра гісторыю ліцэя, пра спецыфіку нават не навучання — жыцця ліцэйскага, пра яго глыбінныя праблемы. Таму давайце пагаворым больш пра сённяшні дзень унікальнай навучальнай установы, якая вядзе свой радавод ад школы для асабліва таленавітых дзяцей, што была створана пры Беларускай кансерваторыі. Пра той урадавы загад ад 15 кастрычніка 1935 года пісаў, дарэчы, і тагачасны "ЛІМ"...

— А 14 кастрычніка мінулага года, як вы ведаеце, мы правялі прэс-канферэнцыю і абвясцілі год падрыхтоўкі да юбілею. Правялі справядзачныя канцэрты ўсіх аддзяленняў ліцэя ў філармоніі. Выступілі піяністы, скрыпачы, віяланчэлісты, музыканты-народнікі, духавікі, харавы калектывы, аркестры. Быў і вялікі заключны канцэрт. Дзеці ў нас вучацца таленавітыя, так што мы прадэманстравалі музычнай грамадскасці менавіта тое, чым сёння можа ганарыцца Беларусь, — тыя цудоўныя парасткі, на якія можна ўскладаць лепшыя надзеі. Ну, і вось жывём новымі хваляваннямі. Сялетні Міжнародны фестываль "Беларуская музычная восень" цалкам прысвячаецца 60-годдзю ліцэя. Гэта вялікі гонар і вялікая адказнасць. У свяце возьмуць удзел былыя нашы выхаванцы, каго ўдалося запрасіць: з Грэцыі, ЗША, Нарвегіі, Расіі, а таксама сённяшнія таленавітыя дзеці. Запланавана каля двух дзсяткаў канцэртаў — у абедзюх залах сталічнай філармоніі, у самім ліцэі і па гарадах рэспублікі. Але наш клопат — не толькі канцэрты: займаемца і падрыхтоўкай нашай хаты да прыёму гасцей, каб яна мела выгляд больш-менш святочнай гасцёўні і каб настальгічна нагадвала, што тут дзе было...

— І прыйдучы выпускнікі 50-ых, 60-ых, 70-ых, будучы ўздыхаць, спрачацца-ўспамінаць, што тут як выглядала. Будучы гаварыць пра свае ліцэйскія гады — праўда, тады яны не называліся віцэй-скімі, бо называлася наша alma mater "Сярэдняя спецыяльная музычная школа пры Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі". Цяпер ужо афіцыйна, па дакументах, і кансерваторыі няма — ёсць Акадэмія музыкі, і няма той школы-адзінаццацігодкі — ёсць ліцэй. Але людзі застаюцца, імёны свае не мяняюць, і многім з гэтых імёнаў не сорамна пахваляцца...

— Я магу нават з гонарам сказаць: усё лепшае, ці амаль усё, што ёсць у музычным мастацтве, у музычнай культуры Беларусі, — гэта выхаванцы ліцэя. Напрыклад, прафесура Акадэміі музыкі на ўсіх кафедрах, загадчыкі кафедраў, — усё нашы былыя вучні. Гэта і загадчыца кафедры спецыяльнага фартэпіяна З. Качарская, і прафесары кафедры Л. Юшкевіч, В. Рахленка, Л. Шаламенцава, дацэнты В. Лагвіненка, У. Няхаенка, Л. Матукоўская. Прафесары-скрыпачы А. Янпольскі, В. Чарныш; вялікая група выкладчыкаў музычна-тэарэтычных дысцыплін — таксама нашы выхаванцы. Перапрашаю, але пералічыць усіх нашых былых вучняў, а цяпер адметных педагогаў, артыстаў, дзеячаў музычнай культуры, — немагчыма проста фізічна! Калі "прагуляцца" па філармоніі — тут таксама многіх колішніх ліцэістаў сустранеш: гэта і мастацкі кіраўнік БДФ, заслужаны артыст Ю. Гільдзюк, і салістка І. Шуміліна, і

лаўрэат Дзяржаўнай прэміі І. Алоўнікаў, і арганіст К. Шараў. І вялікая група артыстаў сімфанічнага, камернага аркестраў... А калі зазірнуць у Саюз кампазітараў: І. Лучанок, яго старшыня; С. Картэс (дарэчы, дырэктар опернага тэатра), Д. Смольскі, У. Дарохін, В. Капыцька, — нашы выпускнікі. Іх вялікае мноства! Ну, а калі ўспомніць "замежную" сёння для нас Маскву: саліст тамтэйшай філармоніі Э. Міянсараў, дырэктар вядучай спецыяльнай музычнай школы Расіі В. Бельчанка — таксама нашы ліцэісты... А "зоркі" беларускай эстрады Я. Паплаўская, В. Раінчык, В. Дайнека, І. Палівода!

І я не толькі настальгічна ўспрымаю бы юбілей "роднай хаты". Сённяшні дзень ліцэя таксама лічу цудоўным, бо традыцыі, якія нам перадавалі нашы бацькі — бацькамі я лічу выкладчыкаў і колішніх адміністратараў таксама, — мы гэтыя традыцыі імкнемся падтрымліваць і ўдасканальваць: ва ўзаемаадносінах з дзецьмі, у адносінах да самой справы. Ліцэю ёсць чым ганарыцца: на сённяшні дзень у ліку нашых вучняў — каля паўсотні лаўрэатаў розных конкурсаў. Прычым, некаторыя атрымалі ўзнагароды ўжо не на адным конкурсе: ёсць такія, што й на чатырох! Дзякуй Богу, амаль штомесяц нашы выхаванцы атрымліваюць на сур'ёзных конкурсах званні лаўрэатаў або дыпламантаў.

— А яшчэ ў ліцэі ёсць свае калектывы, якія вядуць канцэртную і асветніцкую дзейнасць і ў сваёй творчай апантанасці могуць даць фору многім дарослым артыстам...

— Мы, зразумела, не можам параўнацца з дзяржаўнымі калектывамі, якія стала працуюць як "адзінкі для выканання спецаказу" — падрыхтоўкі канцэртных праграм. Але ж і нашы калектывы актыўна працуюць, і выступаюць цудоўна. Хор хлопчыкаў пад кіраўніцтвам У. Глушакова, таксама нашага выхаванца, быў нядаўна ў Францыі на фестывалі, цяпер рыхтуецца да паездкі ў Італію — амаль на месяц. У нас ёсць выдатны камерны аркестр духавых інструментаў пад кіраўніцтвам Э. Фарберава: летам хлопцы выехалі на фестываль-конкурс у Польшчу і атрымалі там Гран-пры. Славуць камерны аркестр ліцэя пад кіраўніцтвам У. Перліна, зноў жа, нашага выхаванца, перажывае сёння не самыя лёгкія гады. Чаму? За апошнія два гады каля 20 яго ўдзельнікаў пакінулі калектывы, паступішы ў Акадэмію музыкі. Ідзе аднаўленне складу, кіраўніку даводзіцца працаваць з малымі неспрактыкаванымі дзеткамі. Але, наведваюшы нядаўна праслухоўванне аркестра, павінен з радасцю адзначыць, што калектывы набывае сваю ранейшую сілу. Новыя дзеці, новыя вочкі — але ж колькі ў іх знаёмага імкнення сур'ёзна авалодаць сваёй прафесіяй!

— Камерны аркестр і сапраўды — славуць. За мяжой мо нават больш, чым "дома". У Германіі гастралюваў, у Галандыі, у Бельгіі, у Англіі, у Францыі. І замежныя сябры, я ведаю, зноў чакаюць прыезду юных артыстаў з Беларусі. Прыемна, канечне! Але ці не трывожна вам, Уладзімір Міхайлавіч? Думаю, разумеце, што я маю на ўвазе. Ужо з такога юнага ўзросту нашы музыканты атрымліваюць сапраўднае прызнанне за мяжой, а значыць — і мажлівасць параўноўваць яго са стаўленнем да музыкі ў сябе на радзіме. А на радзіме мастацкі талент, культура, гуманітарная адукацыя — гэта,

скажам так, на сённяшні дзень катэгорыі непапулярныя, незапрабаваныя. Разумею, "пад юбілей" пра трывогі ды большы звычайна не гавораць. І ўсё ж: ці задумваецца вы пра тое, што чакае вашых выхаванцаў гадоў праз пяць, а то і раней?

— Гэта вельмі сур'ёзнае пытанне, вельмі! Безмоўна, мы ўсе пра гэта думаем: і тут, у ліцэі, і разам з супрацоўнікамі Міністэрства культуры. Важна не проста даць чалавеку ведаў, прафесію: трэба, каб дзяржава паклапацілася пра ягоную магчымасць працаваць у будучым з карысцю для людзей, для мастацтва. Важна, каб чалавек мастацтва адчуваў, што ён патрэбны сваёй дзяржаве. Дзяржава павінна крута і сур'ёзна павярнуцца тварам да мастацтва, бо гэта — тое святое, тое светлае, што можа і ўзбагаціць нацыю, і захаваць яе. Нават паўплываць на выхаванне канкрэтных людзей, у чым мы пераканаліся на Захадзе, калі нашым дзеткам давалася аднойчы выступаць у "цяжкіх" школах і выклікаць увагу і захапленне сярод тамтэйшых падлеткаў.

Я не думаю, што самае страшнае, калі нехта з нашых гадаванцаў, як гэта сяды-тады бывае, застанецца папрацаваць у іншай краіне: няхай, няхай там ведаюць, што беларускае зямля можа ўзгадаваць выдатныя, сапраўды прафесійныя, кадры. Але ж тут, "дома", трэба стварыць такія ўмовы, каб людзі не хацелі ад'язджаць! Між іншым, я ведаю вялікую колькасць музыкантаў — сапраўдных, таленавітых, высокага ўзроўню, якія не імкнуцца з'ехаць. Яны кажучы, што могуць працаваць толькі на сваёй зямлі, толькі ў гэтых сценах. І ў ліцэі ёсць выкладчыкі, якіх запрашалі за мяжу папрацаваць па кантрактах. Яны адмовіліся: маўляў, мы можам працаваць толькі тут. Выехаць на месяц — не доўж, а потым вярнуцца дахаты. "Хата" — такое цудоўнае слова, якое павінна, як магніт, прыцягваць сваіх людзей. І каб гэты "магніт" спрацоўваў, дзяржава, паўтараю, павінна павярнуцца тварам да мастацтва, да таленавітых дзяцей.

Некіі час таму быў канцэрт-адкрыццё Клуба творчай інтэлігенцыі Мінска. Там выступаў наш 9-гадовы скрыпач Алег Яцына, лаўрэат

другой прэміі конкурсу ў Чэхіі. Калі ён скончыў выступленне, узрушылася ўся зала, выходзілі тэатральныя акцёры, рэжысёры, і ў адзін голас гучала такая думка: ладна, маўляў, мы — мы ўжо старыя, нас бы трохі падтрымалі, мы нейк і дажывём, нікуды не дзенемся, будзем працаваць на родную Беларусь. Але ж давайце зробім усё для росквіту гэтых юных талентаў!

— Відаць, не варта адводзіць вачэй ад таго, што робіцца далёка не ўсё і праблемы ёсць у самым, здавалася б, элементарным. Памятаю, падчас леташняй прэс-канферэнцыі вы расказвалі пра жаклівыя выпадкі: таленавітыя дзеці страчвалі прытомнасць з-за недахват харчавання...

— Так, так яно і ёсць... Большасць сем'яў жыве сёння ў няпростых умовах, а навучанне дзіцяці ў ліцэі вымагае вялікай аддачы. Трэба набыць музычны інструмент, трэба падтрымліваць яго ў адпаведным стане. Ну, а сама праца ліцэіста вымагае настаяннага падсілкоўвання маладога арганізму, праца ж каласальная! Вы ж цудоўна памятаеце, што гэта такое: вучыцца ў нас! Балюча глядзець, калі дзіця, растраціўшы разумовую, нервовую, фізічную энергію, прыбгае ў сталуюку і выбірае, што купіць, і ў выніку бярэ кашку, бо на большае не хапае грошай. Мы паспрабавалі пашукаць выйсце: змянілі штат сталовай, заключылі дамову са спецыялізаваным прадпрыемствам. Здаецца, карміць пачалі больш каларыйна, больш смачна і... сумленна. Канечне, хацелася б зрабіць харчаванне больш таным, а яшчэ лепей — бясплатным. Але ў дзяржавы на гэта сродкаў няма, а спонсарскай дапамогі на ўсё на хапае...

— Дарэчы, Уладзімір Міхайлавіч: хто дапамагае ліцэю?

— Пачну з вялікай удзячнасці беларускім музыкантам, якія ў межах сваіх сціплых магчымасцей знаходзяць спосабы дапамагчы, бо разумеюць, наколькі гэта важна — падтрымаць талент. Прафесар Акадэміі Я. Ксавер'еў сваю заработную плату за выкладанне ў ліцэі пачаў аддаваць у фонд дапамогі тым дзецям, якія маюць у гэтым асабліваю патрэбу. Тое самае з гэтага года зрабіў і прафесар В. Шацкі. Дзякуй вялікі і майстра М. Фінберга, які даў высокакласны інструмент у шматгадовае карыстанне нашаму трубачу-лаўрэату Андрэю Кавалінскаму. Вядома ж, без добрага інструмента музыкант не адбудзецца...

Вельмі ўдачна мы і да сталеу падтрымку Г. Грушавому ды І. Грушавой — фонд "Дзецім Чарнобыля". Імі ўстаноўлены тры стипендыі для нашых выхаванцаў. Апроч таго, фонд Грушавога заўсёды дапамагае транспартам, сродкамі на пашыў канцэртных касцюмаў і да т. п. Без гэтага ўдзел беларускіх ліцэістаў у шэрагу конкурсаў быў бы немажлівы. Напрыклад, калі Ваня Сцепанцоў рыхтаваўся да конкурсу ў Германіі і захварэў, рупліўцы фонду забяспечылі для паездкі яго і ягонага педагога мікрааўтобус, дамовіліся наконт пражывання ў добрай сям'і, дзе хлопца хуценька "паставілі на ногі" — і ён прывёз з Германіі дыплом, вызначыўшыся на тым фартэп'янным конкурсе... Нядаўна яму ж дапамаглі выехаць у Вільнюс на прэстыжны Міжнародны конкурс імя Чурлёніса — і там І. Сцепанцоў стаў першым сярод лепшых! Лідзе Дабрынец з за нагоды яе паездкі на конкурс скрыпачоў у Японію была аказана матэрыяльная падтрымка. Ёсць у нас і стипендыяты фонду, створанага заслужаным артыстам Беларусі, колішнім удзельнікам "Песняроў", — У. Місевичам. Досьць сціплы беларускі бізнесмен, ён палічыў неабходным падтрымліваць музычныя таленты і вылучыў сродкі на дапамогу дзевяці лепшым ліцэістам і дзевяці лепшым педагогам. А яшчэ нам дапамагае колішні выпускнік ліцэя скрыпач І. Шульдман; цяпер ён прафесар кансерваторыі ў Нарвегіі, але ўжо неаднойчы прывязджаў у Мінск, выступаў у канцэртах і ўстанавіў стипендыю для лепшага на сённяшні дзень скрыпача-навуцэнца і ягонага педагога. Вялікі дзякуй музыкантам за падтрымку!

— А нашы па-сапраўднаму багатыя

суайчыннікі — ці адчуваеце вы іхнюю дабрачыннасць? Ці навучаюцца ў вас дзеці бізнесменаў?

— Як вы ведаеце, да нас трапляюць толькі музычна даравітыя дзеці, якія вытрымліваюць уступныя экзамены. Так што "ўладкаваць" да нас дзіця немагчыма. А вось таленавітыя дзеці бізнесменаў паступаюць. Цікава, што некаторыя з не вельмі грашавітых бацькоў звяртаюцца да нас з пытаннем: чым трэба дапамагчы? Але ж часцей бывае так, што бацькі-бізнесмены лічаць, быццам бы яны ашчаслілі ліцэі прысутнасцю свайго дзіцяці — а ўсё астатняе іх не датычыць. Такія вольны, неапраўданыя ў цяперашніх нялёгкіх умовах, слабыя веды пазіцыя: усё, маўляў, мусяць рабіць ліцэі — не толькі даваць адукацыю, а і забяспечваць інструментамі, камфортным побытам і да т. п. А ведаеце ж: дзеці ёсць дзеці, таленавітыя яны ці не, яны ўсё роўна шкідлівыя, ім цікава штосьці скруціць, адламаць, папсаваць, і гэта робіцца — ну, а як цяжка прапраціць, ведаюць, бадай, толькі гаспадарнікі ды адміністрацыя.

— Ну, вядома, і мы былі дзецьмі! І не скажу, што мы ўвесь час хадзілі па струнах, але дысцыпліна ў школе была асабліва. Калі, напрыклад, у нас у класе на перапынку збіраліся ля інструмента і пачыналі найграваць музыку зусім не акадэмічнага кшталту, з'яўляўся па меншай меры завуч, апускаў вачка піяніна, прамаўляў суровы прысуд "заходняй модзе" ... Мы нават на канцэрт класіка джаза — Дзюка Элінгтана з ягоным аркестрам — ішлі, азіраючыся: ці не заўважаць педагогі і якія ад гэтага будуць наступствы? І толькі пабачыўшы ў амфітэатры Палаца спорту сваіх музычных выкладчыкаў, уздыхнулі з палёгкай... У вас, Уладзімір Міхайлавіч, мне здаецца, дзеці пачуваюцца вольней.

— Што тут сказаць? Безумоўна, многае змянілася з тых часоў, калі вучыліся і мы, і вы. Змянілася сам час. Змянілася мысленне. Дый я ўвогуле не прылічваю таго, каб усё хадзілі "па струнах". Памятаеце, колькі абмежаванняў было ў сувязі са школьнай формай? Мы з педагогамі паралілі і вырашылі адмяніць яе зусім. Нельга пазбаўляць чалавека права на выяўленне ўласнага густу. Адзіная ўмова — каб вопратка была ў межах нейкага "школьнага" выгляду. Ну, а з таго, што было ў нашы часы, мне хацелася б вярнуць... Карыстанне зменным абуткам!

— Як жа такое забыць: у партфелях, побач з нотамі, кніжкам, сшыткамі, і то і грампласцінкамі, — мяшэчкі з тапачкамі; у калідорах — лакаваны паркет, дывановыя ходнікі...

— Няма гэтага ўжо. З гардэробшычкамі праблема: хто пойдзе працаваць — на 7 гадзін за 115 тысяч рублёў? Час і сапраўды памыняўся... Што ж датычыць традыцый чыста музыканцкага выхавання — тут бы я нічога не рэгламентаваў. Чым больш чалавек слухае, тым больш ён адбірае для сябе. Забараняць? Падлетка будзе яшчэ больш прыцягваць "салодкі плод". На прамілы Бог, хай слухае, напакоўвае свой "чарапок" і хай як мага раней выбірае, што яму ў жыцці цікавей — акадэмічная музыка, джаз, авангард, папулярная эстрада... Мы нават стараемся дзецям дапамагчы ў іхніх захапленнях, але нашы матэрыяльна-тэхнічныя магчымасці бедныя. Я заўсёды з удыхам аглядаў вучэбныя класы, якія ёсць на Захадзе: нашлігаваныя літаральна ўсёй тэхнікай, якая толькі ёсць сёння, і можна спакойна падысці, набраць якое заўгодна інструментальнае спалучэнне, слухаць усялякія гучанні, у тым ліку і сімфанічны аркестр!

— Затое ў нас прафесійныя кампазітары ў адцаі, што не маюць магчымасці сур'эзна займацца электроннай музыкой...

— Спадзяюся, дажывём да "электронных" класаў і мы... Ну, а пакуль хацелася б дасягнуць таго ўзроўню культуры, духоўнасці, што быў калісьці ў гэтых сценах. Нашы выхаванцы павінны зберагаць усё, што ёсць у ліцэі, яны

павінны ўмець прыгожа вітацца, ладзіць стасункі з дарослымі і ровеснікамі, павінны, урэшце, прыгожа паводзіць сябе за сталом і да т. п. Па просьбах саміх дзяцей мы наладзілі цыкл заняткаў паводле асноў рэлігіі. Ды зноў жа — дзеці ёсць дзеці: спачатку была жывая цікавасць да Бібліі, бо доўгі ж час гэта забаранялася, але ж аказалася, што гэта — вельмі сур'эзна, трэба ўдумавацца, услухоўвацца ў новыя словы, новыя найменні... Складана ўвесці і курсы па сучасным этыкеце. Пагадзіцеся, выхаванне дзіцяці пачынаецца не ў школе, яно вельмі залежыць ад таго, як выхавана маці гэтага дзіцёнка.

— Вы атрымліваеце ў пэўным сэнсе "гатовы прадукт"...

— І неўзабаве высвятляецца, што не ўмеюць сябе паводзіць многія бацькі, бабулі, дзяды. Стараемся выхоўваць дзіця, ды, на жаль, не ўсё атрымліваецца. Дарэчы сказаць, дадатковыя цяжкасці ў вучэбна-выхаваўчым працэсе звязаны ў нас з праблемай інтэрната для іншагародніх навучэнцаў. Іх больш як 60, а ўсяго ў ліцэі сёння 440 навучэнцаў. Дык вось, мы стараемся карэктываць колькасць ліцэістаў, улічваючы праблемы працаўладкавання музыкантаў. І пашыраючы колькасць іншагародніх навучэнцаў, звяжаем не на "геаграфію", а на талент і стараемся гэты талент рыхтаваць, забяспечваючы з дапамогай Міністэрства культуры своеасабліваю форму завочнага навучання. Калі мы пераканаемся, што гэта "наш матэрыял" і калі маці пагаджаецца выправіць дзіця ў сталіцу, у нас з'яўляецца папаўненне.

Цяпер у інтэрнат прыёмна заходзіць: там шмат малых, абстаноўка цёплая, туды наведваюцца педагогі. Аднак усё гэта — у іншым квартале горада! Я даўно мару мець інтэрнат побач з ліцэем. І гэта не капрыз: дзеці павінны быць побач, тады мы зможам на іх уплываць. А пакуль іх "дом" у будынку інтэрната Акадэміі музыкі.

— Гэта ж не адзін ужо год вы дамагаецеся, каб ліцэю аддалі пад інтэрнат невялічкі будынак акурат у вашым двары! Былі публікацыі ў друку, калектывныя лісты. Але ў гэтай барацьбе за памяшканне перамаглі пакуль не інтарэсы дзяцей, а, здаецца, магчымасці камерсантаў...

— Вельмі шкада, што дагэтуль праблема не вырашана. Я мару сустрэцца з мэрам У. Ярмошчыным і яшчэ раз паспрабаваць яго пераканаць у неабходнасці задавальнення нашай просьбы. Ва ўсіх краінах, ва ўсіх навучальных установах, кшталту сярэдняй спецыяльнай школы, інтэрнат — у комплексе з вучэбнымі класамі. У найцэкавейшых умовах існуе сёння такая школа ў Маскве: у нас проста палац! Ёсць ж — інтэрнат і сама Цэнтральная школа пры Маскоўскай кансерваторыі знаходзяцца побач. І ое ж можна сказаць пра роднасныя школы Пецярбурга, Кіева, Рыгі, — інтэрнацыя дзеці, што называецца, пад рукой.

— Дый у нашым ліцэі настацтваў імя Ахрэччыка, і ў харэаграфічным вучылішчы...

— Відаць, былі сродкі, пабудавалі ўсё разам. Я ж таксама, калі пачынаў змагацца за інтэрнат у двары, пачаў у "вэрхах": маўляў, чаго мы будзем чапляцца за гэты стары будынак, давайце пабудуем у ліквідацыйнай зоне Мінска спецыяльна для вас новы комплекс, сучасны, з інтэрнатам! Гэта было б здорава, але ж дзе тая зона, дзе тыя грошы? А дзяцей мы павінны вучыць і выхоўваць сёння!

— І не шкада было б гэтага месца? Плошча Свабоды — такі "лапик" музычны...

— Вельмі шкада! Я ўявіў сабе, што адразу пазбавіўся б многіх педагогаў, якія працуюць у Акадэміі, у аркестрах... Проста, мне здаецца, не трэба ніякіх новых праектаў, трэба зыходзіць з рэальнай сітуацыі і дапамагчы нам атрымаць

тое, што зусім побач. А для гэтага гаспадарам гарадской нерухомаści трэба зразумець дзяржаўную значнасць, каштоўнасць дасягненняў ліцэя. А дасягненні настолькі адчувальныя, што не заўважаць іх або спрабаваць адмакнуцца можа толькі чалавек неінфармаваны. Ліцэй — тая ўстанова, якую трэба пеціць і падтрымліваць на самым высокім узроўні! Імёны выхаванцаў розных пакаленняў гавораць самі пра сябе. Я ўжо называў лічы, і зразумела, што пералік імёнаў быў бы надта доўгі. Перапрашаю, што ўспамінаю сёння далёка не ўсіх. Ну, вось зусім нядаўна пакінулі нас і перайшлі ў Акадэмію музыкі такія таленавітыя выпускнікі — міжнародныя лаўрэаты, як віяланчэліст Мікаэл Самсонаў, трубач Андрэй Кавалінскі, піяністы Юры Бліноў, Дзмітрый Марозаў, Юзаф Сяргей, Андрэй Паначэўны. Дарэчы, А. Паначэўны надзвычай паспяхова выступіў нядаўна на Міжнародным конкурсе імя Ф. Шапэна ў Варшаве: "ЛіМ" паведамляў пра тое, які гэта быў прэстыжны і прадстаўнічы турнір. Дык вось, нашы малады піяніст стаў яго дыпламантам!

Я ўжо гаварыў пра тыя крыніцы дапамогі, якія дазваляюць нам нават у літаральным сэнсе падсілкоўваць сваіх гадванцаў (некаторым стараемся аплачваць харчаванне). Выкажу таксама ўдзячнасць за падтрымку Беларускаму фонду Сораса. І — Міністэрству культуры і друку. Там працую намала музыкантаў, якія разумеюць нашы праблемы і ў гэты няпросты нават для самога міністэрства час шукаюць магчымасці, каб дапамагчы, падтрымаць таленты. Але многія нашы патрэбы застаюцца незадаволенымі. Напрыклад, прыстойны канцэртны раяль каштуе 300-400 мільёнаў рублёў. Звычайная скрыпка, з якой можна ехаць на конкурс, — 1,5—2 тыс. долараў. Міністэрства такія сумы нам прапанаваць не можа. Спадзявацца ж на спонсараў усё цяжэй. Я не эканаміст, я не разбіраюся ў праблемах этакіабкладання, але думаю, што менавіта з-за гэтых праблем спонсары дапамагаюць нам усё менш і менш.

Мне давалося бываць у некаторых музычных навучальных установах на Захадзе: яны там жывуць вельмі багата! Велізарныя дзяржаўныя датацыі, або спонсарская падтрымка, або каласальныя ахвяраванні на культуру, якія не абкладаюцца падаткам... Установы існуюць у розных формах, на рознай аснове, ёсць шмат прыватных. Але, але... Усе яны зайдросціць нам. Таму што такой цэласнай сістэмы музычнай адукацыі — з маленства да акадэміі — няма на Захадзе. Заняткі з педагогам там строга рэгламентаваныя, нават бясплатна ты не маеш права пасядзець з вучнем за інструментам лішніх 10 хвілін. І калі хтосьці з нашых суайчыннікаў спрабаваў, спрабуючы там па кантракте, пазаймацца з вучнем "па-савецку", з добра сумленнай прызірлівасцю і без аглядкі на гадзіннік, яго папярэджвалі: "У нас дзеці займаюцца музыкай, каб атрымліваць задавальненне. Калі падобнае паўтараць, будзеце звольнены". Праўда, калі ўжо "там" вылучаецца талент, для яго будуць створаны ўсе ўмовы, пачынаючы з бясплатнага навучання.

— І ўсё ж, Уладзімір Міхайлавіч, пачуццё роднага дома кліча зараз у Мінск, у ліцэй, нават тых, хто ўжо даўно і далёка ад гэтага дома ад ехаў. Фэстываль "Беларуская музычная восень" будзе па-сапраўднаму беларускі і міжнародны: ён збярэ гадванцаў ліцэя, музыкантаў беларускіх па месцы выхавання і каманду інтэрнацыянальную па месцы цяперашняй працы.

— Афіша фэстывалю (дарэчы, ініцыятар яго канцэпцыі ўжо згаданы Ю. Гільдзюк) — вельмі насычаная і яркая. Прыедзе піяніст Леанід Кузьмін з ЗША, які вырас у віртуознага музыканта. З Грэцыі чакаем Ангеліну Ткачову, цымбалістку, якая апроч сольнага канцэрта рытуе выступленне з аркестрам імя Жыноўіча. Будзе іграць скрыпач з Нарвегіі Ісак Шульдман. З Казані завітае прафесар Наталля Фаміна, адна з першых выпускніц ліцэя, а з Масквы — Эдуард Міянсараў. Абодва гэтыя піяністы прадставяць сольныя праграмы. Выступяць і нашы педагогі, і цяперашнія навучэнцы...

Ведаеце, што я заўважыў? Усё менш нашых выхаванцаў працягвае навучанне ў Маскве ці ў Пецярбурзе. Не толькі таму, што "дома сцены дапамагаюць". І не толькі таму, што колішнія музычныя сталіцы пабяднелі на выкладчыцкія кадры — лепшыя сілы зусім ці часова з'ехалі працаваць за мяжу. Проста цяпер няма вялікай патрэбы "мяняць школу": выраслі колішнія ліцэісты, набылі майстэрства, вопыт, перанялі і развілі традыцыі колішніх сваіх выкладчыкаў і прафесараў: А. Амітона, А. Бяссмертнага, М. Бергера, Г. Пятрова, Р. Шаршэўскага, І. Цянтаевай, М. Мінянковай, І. Германа, М. Браценнікава ды іншых. Канечне, людзі мастацтва, людзі творчыя проста не могуць замыкацца ў сваіх сценах: ездзіць трэба! Трэба сустракацца, браць кансультацыі, абменьвацца ведамі, узбагачацца ўражаннямі — трэба ездзіць у Расію ды ў іншыя краіны. Але ад'язджаць — зусім неабавязкова. Жыццё паказала, што сёння і на сваёй зямлі можна дасягнуць выдатнага педагогічнага плёну.

— Канцэрты "Беларускай музычнай восені" з удзелам ліцэістаў розных пакаленняў будуць, напэўна, лепшым шведчаннем гэтага плёну. Дзякуй, Уладзімір Міхайлавіч, за размову.

Святлана БЕРАСЦЕНЬ
На здымках — музычныя зорачкі Беларусі.
Фота Васіля МАЙСЯЕНКА

"ДАРАГІ МОЙ..."

ДА 90-ГОДДЗЯ ЯНА СКРЫГАНА

Пра тое, што ёсць такі пісьменнік Ян Скрыган, даведаўся яшчэ школьнікам ад суседкі настаўніцы. Запомнілася і кніжка ў плямістых вокладках: "Иду по следам твоим". Нават патрымаў яе ў руках і паспрабаваў чытаць. Здаліся сумнымі і доўгімі апісанні, тое, пра што піша пісьменнік, на дзіцячы розум падалося нудным і нецікавым. Але прозвішча пісьменніка запомніў, бо быў ён родам з недалёкіх Труханавіч...

Адкрыццё Яна Скрыгана прыйшло са старонак невялікага фармату кніжачкі ў цвёрдых вокладках з нейтральнай назвай "Апавяданні", выдадзенай неўзабаве пасля паўторнага вяртання пісьменніка з сібірскай ссылкі. І найперш на той юначы ўзрост паланіла "Таіса", і не толькі шчылівай рамантычнасцю, але пластычнасцю пісьма, настраёвацю, мілагучнасцю мовы...

Прайшлі дзесяці гадоў, а тое салодка-трывожнае ўражанне адкрыццём засталася, не патухла ў душы і дасюль. Пасля чыталася ўсё, што было напісана пісьменнікам. Кнігі Яна Скрыгана я памятаю "ў твар" — фармат, вокладкі, паперу... Чытанне было не толькі асаладаю і вучэннем, але і спасціжэннем, няхай недалёкай, гісторыі Случчыны, Слуцка, найперш літаратурнай, "маладнякоўскай"...

І яшчэ мне, ужо студэнту, імпагнаваў клопат Яна Аляксеевіча пра мову, пра культуру творчасці. Кніга "Ранішнія росы" закрунула многіх тады маладых пісьменнікаў. Закранула найперш строгасцю, нават суровасцю ацэнак і непрыняццем не тое што халтурнасці, але і проста недысцыплінаванасці, расхлябанасці ў адносінах да мовы, непатрабавальнасці да напісанага. Магчыма, у тых маладых, а сёння ўжо сівых і прызнаных, засталася крыўда на Яна Скрыгана, але, хочучы яны ці не хочучы прызнавацца, ад той крытыкі была не шкода ім, а карысць.

Дзе і як адбылося знаёмства з Янам Аляксеевічам, не памятаю: ці то ў Саюзе пісьменнікаў, ці на семінары маладых на Свіцязі... Наогул, з ім мы бачыліся рэдка, бо к таму часу, калі я пачаў "хадзіць па рэдакцыях". Скрыган працаваў ужо ў энцыклапедычным выдавецтве, а гэта крыху наводшыбе ад цэнтра, ды і праца яго вымагала ўсёдлівасці. Але ведаю, што напісанае мною ён чытаў, адносіўся прызна. Таму сведчаннем — падпісання і падарання мне Янам Аляксеевічам яго кнігі.

Цяпер толькі прыгадваў: ён быў амаль удвая старэйшы па ўзросце. Ужо ў той час, калі мы маглі пазнаёміцца — а гэта канец 60-ых гадоў — за ім стаяла, лічы, амаль пражытае жыццё. Яно пачыналася "маладнякоўскай" узнёсласцю, радасцю, шчасцем і спадзяваннем. У 1936 годзе расставана сталінскім рэжымам, склечана раз, потым другім заходам... Рэабілітацыя толькі ў 1954 годзе. Амаль у 50 гадоў трэба было пачынаць жыць нанова. Урэзаліся ў памяць радкі з успамінаў пісьменніка, які пасля рэабілітацыі, вяртаючыся дадому, пачуў ад правядніцы беларускую гаворку і зжахнуўся ад думкі — а ці не забыўся, ці зможа гаварыць на роднай мове?.. Людзям Скрыгановага лёсу наканавана

было не толькі перажыць хмель нацыянальнага адраджэння 20-ых гадоў, стаць ахвярамі нацыянальнага генацыду, вярнуцца да жыцця ў часы хрушчоўскай "адлігі", але і прыціхнуць, насцярожыцца і нават замоўкнуць пад брэжнеўскімі "халадамі"... Падумалася, што наша пакаленне ў быццам скарачаным, аблегчаным і нейкім бляклым варыянце ці не паўтарае гэтак ж жыццёвы круг? Мы заціхаем, як той, каго ўціхара душаць, накрывшы падушкаю. І ці хоць нам мужнасці, каб не раскаяцца, выстаяць і, калі трэба, пачаць спачатку?..

Ян Скрыган не раскаяўся, не спалохаўся, не кінуўся ў крайнасці — ён чэсна і мужна як майстар дапісаў сваю кнігу да канца і гэтак жа мужна дажыў сваё шматпакутнае, але светлае жыццё.

Цяпер пайшла пошасць пісаць гэтак званыя ўспаміны, у якіх гаворка ідзе пра тое, які аўтар іх харошы і якія дрэнныя тыя, што нават нядаўна ў сябрах хадзілі і каго няма ўжо на свеце, а таму слова ў сваю абарону сказаць не могуць. Модна таксама запісвацца ў сябры ці ў вучні тых, таксама адышоўшых, якія ні да таго сяброўства ці настаўніцтва дачынення не мелі і мець не хацелі...

Мне шкода сёння, што ў сябрах з Янам Аляксеевічам не хадзіў, шкода, што сустракаліся сам-насам рэдка, а чарку пілі без гурту адзін толькі раз. Ці не перад апошнім вялікім змаганнем з "зьялёным" абедзі ў Доме літаратара. У зале было пуста і ўтульна, і Ян Аляксеевіч пагадзіўся, што без чаркі грэх было б спажыць пададзеную страву. Выпіваў ён з лёгкага звонкага кілішка прыгожа, са смакам, і мне здавалася, не ўтрымаецца ад свайго толькі ім гэтак сказанага: "Смаката-а!"

Гаварылі пра рознае і вярнуліся ў гаворцы дадому, на Случчыну, у свае палі. І нечакана горка прагучалі словы: "А я не люблю туды ездзіць..." Туды, гэта значыць на Случчыну, у Слуцк па-нашаму, — таму што там усё зчужэла, беларушчына зруйнавана і сваім чыноўніцтвам, і гэтак званымі "ваеннымі гараджанамі"...

Гаварыў гэта Ян Аляксеевіч з болей, лічыў, што ў Капыль яшчэ зазірнуць можна, там цяплей душы. Я разумеў яго, падчас гаворкі чамусьці ўспамінаў яго заасфальтаваныя Труханавічы, вузкія і доўгія, дзе не засталася следу ад былое царквы, ад школы — ад усяго таго, з чаго пачыналася жыццё пісьменніка.

Гаварыў Ян Аляксеевіч нядоўга, засяроджана замоўк. Не вытрымаў маўчання я:

— А ўсё ж, дзядзька Ян, калі сесці ў машыну з сябрамі, без лішніх людзей і без усякіх сустрэч?..

— Знаеш, хацелася б паглядзець. Там ужо многа чаго не пазнаю. Там і дарогі другія...

Сышліся на тым, што паехаць варта. Але так і не выбраліся. Потым яго хвароба. Апошні раз угледзеў Яна Скрыгана ля кіёска "Саюздруку" на плошчы Перамогі з нязменнаю палаяю сумачкаю, з кічкам, з усім лёгкага і светлага. Угледзеў з акна аўтобуса. Гэтакім ён і жыве ў маёй памяці.

Кожны раз, калі, удучы дадому, праязджаю паваротку на Праснакі, за якімі Стараселле, а потым і Труханавічы, шкадную тае няздзейсне-

нае паездкі, бо ўжо ніколі не даведаюся, дзе там пад Слуцкам тыя Хаевіцы і Саладхуі, куды на няўдобоцу перабраўся жыць і рваць жылы бацька Яна Скрыгана са спрадвечнаю марою селяніна абжыцца. Пра многа чаго не даведаюся, пра што трэба было б ведаць і пра што мог сказаць чалавек, які ў пачатку аплачанае ўласным жыццём кнігі "Кругі" напісаў вось гэтыя радкі:

"Я люблю цябе, маці мая. І спіляю галаву перад усімі тваімі папалішчамі. Перад усімі курганамі. Перад магіламі. І тымі, старадаўнімі, і ўчарашнімі, што асталіся, як памяць найлюцейшага змагання з самай страшнай пачварай — чорнай свастыкай. Гэтыя ахвяры — святыя. Лепшыя людзі твае прынялі смерць, каб жыць нам далей.

Бацькаўшчына!"
Сталася так, што да першага двухтомніка Яна Скрыгана прадмову выпала пісаць мне. Хочацца верыць, што гэта ён жадаў, каб прадмова засталася і пры наступным выданні выбранага праз дзесяць гадоў, выдадзенага на цудоўнай паперы, у супервокладцы, з фоталетапісам жыцця пісьменніка ад маладосці да сталае пары.

У падараваным мне экзэмпляры аўтограф: "Алесю Жуку. Дарагі мой! Усё даўня ў гэтым надлісе: і павага, і падзякі, і любоў. Ян Скрыган. 12.11.85".

З гэтакім ж пачуццямі сёння кланяюся Яну Скрыгану — вялікаму майстру слова і годнаму сыну сваёй зямлі — з ускрайку роднага нам абодвум слуцкага поля.

Алесь ЖУК

12.11.95 г.

СВОЙ СЛЕД У ЛІТАРАТУРЫ

11 лістапада 1875 года, нарадзіўся беларускі паэт-гумарыст, драматург Альберт Паўловіч (памер 17 сакавіка 1951 года).

Літаратурную дзейнасць А. Паўловіч пачаў у канцы XIX стагоддзя, але спатрэбіўся пэўны час, каб ён зразумеў, што павінен пісаць на сваёй роднай мове. З 1907 года А. Паўловіч і пачаў выступаць у беларускім друку. Друкаваўся ў знакамітай "Нашай Ніве", альманаху "Маладая Беларусь", часопісе "Лучынка" і іншых тагачасных выданнях.

Пашчасціла выдаць і дзве кнігі — зборнік "Снапок" пабачыў свет у 1910 годзе, драма "Васількі" прыйшла да чытача ў 1919. Творчасць А. Паўловіча звязана з фальклорам. Што да матываў яго паэзіі, дык яны традыцыйныя для свайго часу. У лірычных вершах відавочныя патрыятычныя матывы, аўтар выступаў супраць прыгнёту простага народа.

Найбольшай жа папулярнасцю карысталіся вершаваныя гумарыстычныя апавяданні А. Паўловіча, а таксама жартоўныя сцэнкаі. Не цураўся А. Паўловіч і літаратурнай апрацоўкі народных анекдотаў. На беларускую мову А. Паўловіч пераклаў асобныя творы А. Пушкіна, Т. Шаўчэнкі, У. Сыракомлі, М. Кананіцкай. Даследчыкам літаратуры вядомы і артыкулы А. Паўловіча "Збытае" (да гісторыі тэксту "Гутаркі Данілы са Сцяпанам") і "Сялянка" В. Дуіна-Марцінкевіча на мінскай сцэне".

І Ў КОЖНАГА СВОЙ СЮРПРЫЗ...

"Каралеўскі двор" Таццяны Шылавай злучыўся з акадэмічным дваром Лідзіі Манакавай. Прынцэса і Першы міністр з 76-й школы перайшлі ў Беларускую акадэмію мастацтваў на курс да памянёнага другім педагога. Педагог, памянёны першым, Таццяна Шылава пасля спектакля "Голы кароль" Я. Шварца, дзе Каця Агародніківа сыграла Прынцэсу, а Сяргей Савянкоў — Першага міністра, рыхтуецца да пастаноўкі "Маленькага прынца" паводле Антуана дэ Сент-Экзюперы, — таксама і на мове арыгінала, балазе, школа — спецыялізаваная, з выкладаннем французскай мовы. А ў ролі Лётчыка, або, як часам падаюць у праграмах, Антуана, гледачоў усіх узростаў прычмае сюрпрыз... з прыродным французскім вымаўленнем, — гэта пакуль усё, што нам выпадае паведаміць зацікаўленай публіцы. А найбольш зацікаўленая яе частка вінуе за пачаткам студэнцкага жыцця Прынцэсу Агародніківу, якая рыхтуецца зрабіцца рэжысёрам, а таксама Першага міністра Савянкова, які абраў сабе акцёрскую прафесію. Прынцэса і Першы міністр — апошнія ролі, сыграныя ім у школьным тэатры; пра ролі, якія чаканюць у бліжэйшым студэнцкім будучым, можна даведацца хіба ў Лідзіі Манакавай, але і яна любіць рыхтаваць сюрпрызы.

На здымку: Кацярына Агародніківа (Прынцэса) і школьны спектакль "Голы кароль".
Фота Віт. АМІНАВА

КЕНГУРУ

(Працяг. Пачатак на стар. 5)

кантроль за зменай прамоўцаў, пакуль раптам не высветлілася, што сам стаю за трыбунай і прамаўляю — без паперкі.

— Узняўшыся на вышыню, дзе ніколі не ступала нага чалавека, а цяпер развіваецца навукова-тэхнічны прагрэс і супрацоўніцтва дзеля міру ў цэлым свеце, у імя і на карысць свабодалюбівых сіл і народаў, якія цвёрда сталі на шлях карэнных духоўных і сацыяльна-эканамічных пераўтварэнняў ва ўсіх сферах жыцця і дзейнасці, скіраванай на далейшае ўмацаванне, паглыбленне і пашырэнне...

Фраза набухала, як цеста, уякое пераклалі дрожака, перавальвалася цераз край і валачылася сырым бяспорменнымі камякамі. Безнадзейна згубіўшы назоўнік і ўсё больш вязнучы ў багне дадатковых сказаў, я вывернуў на свабодную яшчэ прастору азначэнняў і пусціў сэрцы прыметнікаў:

— ...правярэных гісторыяй і вытрымаўшых выпрабаванні часу непарушных братэрскіх повязяў трывалай усебаковай савецка-кубінскай і кубінска-савецкай дружбы, прывесчанай...

Мяне цягнула ў пастку, як труса ўцягвае ўдаў. Абраны сінтаксіс бязлітна патрабаваў новага пад "ёму, а падымацца ўжо не было куды. Амаль не было. Грудзі напоўніліся паветрам:

... Генеральнаму сакратару Цэнтральнага

Камітэта Камуністычнай партыі Савецкага Саюза, Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР асабіста Леаніду Ілічу Брэжневу!

Яшчэ на пачатку шматступеннага тытула генсека я адчуў лёгкае, як калыханне малекул, падвышэнне напружання ў прэзідыуме і імклівае падзенне тонусу ў зале — аўдыторыя мярцвела на вачах. Кожнае вымаўленае слова, быццам адстраленая ступень ракеты-носьбіта, выводзіла інтанацыю на ўсё большую вышыню. Апрацаваныя часткі з меднаўрачыстым гудам праносіліся па шматжылным мікрафонным дроце і з дынамікаў абрыналіся на галовы слухачоў. На канцы трынаццаціхвіліннага дапаўнення паўза ў долю секунды дала пераводу дыханню дала такі акцэнт акалічнасці спосабу дыялення "АСАБІСТА", што я ледзь утрымаўся на нагах.

У грозна-львіным лянівым выплеску мой раптоўна левітанаўскі голас, як расплаўлены метал, стаў заліваць лямпаўна вылепленыя языком, паднябеннем і губамі формы імені ў родным склоне: чырвоным золатам налілося і завінцела "ЛЕАНІДУ...", напоўнілася і ўрачыста ўзлялося застываць "ІЛІЧУ..."

Нечакана сутаргава пачала скарачацца дыяфрагма. Рэшткі пазбаўленага кіслароду паветра рвануліся ў трахею, страсянулі правільныя галасавыя звязкі і сухім парахавым выбухам ударылі па мікрафоне: "БРЭ..."

СУМЛЕННЕ ТАКСАМА ВЫМАГАЕ ВЫДАТКАЎ

Аказваецца, на гэтым свеце ўсё так зладжана, што адно з аднаго патрабуе вяртання свядомага ці не свядомага доўга, пра які часам і не здагадваешся. Асабліва калі чалавек увававідкі старэе, а яшчэ больш, калі пачынае хварэць. М'яне, напрыклад, даволі часта даймаюць пытанні: чаму ты некалі гэтак зрабіў, а не так; і ці сорамна табе за твой колішні ўчынак, з якім звязана?.. Урэшце, ці мала што звязана?

Ды і самога ў такіх гады падмывае растлумачыць сёе-тое. Усё ж думаецца, што нашчадкі некалі пакладуць на шалі вагаў і нашы справы, і нашы ўчынкi, і нашы кнігі, якія ў нашы дні раптам сталі нікому непатрэбнымі. Іншы раз сядзіш за сталом, робіш неверагодныя намаганні, каб дамагчыся выразнасці ў стылі і ў развагах, потым падумаеш — дзеля

нікам Архіпавым, супрацоўнікам КДБ: маўляў, толькі так, а не іначай! Пры гэтым доказы мае, як сааўтара, дарэмныя: Кавалёў здраднік, і нам вашы тлумачэнні непатрэбны (а я спрабаваў давесці ў групе, што здолею паказаць мастацкімі сродкамі Кавалёва з усімі яго супярэчнасцямі). Аказваецца, некаторыя таварышы спрабавалі працягнуць у кіно чалавека, які пасля выгнання немцаў з Беларусі жыў у Германіі, памагаў тамтэйшым кіношнікам ствараць фільм пра мінскае падполле, нават ажаніўся з нейкай венгеркай... Бачачы маю нязгодлівую ўпартасць, маё прозвішча перад канчатковым паказам фільма знялі з цітраў. Як цяпер помню — ніякай узрушанасці я тады праз гэта не адчуў, толькі стаміўся хлусіць, тлумачачы гледачам і знаёмым, чаму падобнае здарылася. І не дай бог выставіць сябе героем!.. Гэта была краіна, дзе героем немагчыма было стаць.

Апошнія тры серыі фільма "Руіны страляюць..." паказвалі, такім чынам, без

чалавекам, які вярзе абы-што, было няўтульна. Але ж і пакінуць кампанію чамусьці не выпадала. Сядзіш і ўсё чакаеш, калі ж хто іншы ўстане з-за стала. Нарэшце Освальд ажаніўся з пляменніцай палкоўніка дзяржаўнай бяспекі і зусім лёгка выехаў у ЗША. Зважайце, ніводнай затрымкі нідзе. І гэта ў той наш час!

А яшчэ праз колькі часу, увосень шэсцьдзесят-трыццаці года, адбылася трагедыя ў Даласе. Лі Харві Освальд!.. Знаёмае прозвішча. Газеты, вядома, пісалі абы-што. Замежныя шукалі сляды, адкуль з'явіўся забойца. Нашы замяталі іх. Складвалася такое уражанне, што мутная душа былога марскога пехацінца нікому непатрэбная стала. Прынамсі, камісія Уорэна ні да чаго не прывяла. А між тым ужо забітым аказаўся і сам Лі Харві і яго забойца Рубінштэйн; загінулі па розных прычынах іншыя амерыканцы, якія мелі хоць якое дачыненне да трагічнай справы: людзей знішчалі за адну спробу даследаваць некаг здарэнне ў Даласе. Наколькі

Іван ЧЫГРЫНАЎ

КАРОТКІЯ АПАВЯДАННІ

чаго падобныя высілкі?

Невясёлыя часы насталі, невясёлыя справы суправаджаюць іх.

А растлумачыць сёе-тое сапраўды хочацца, быццам і праўда перад часам вінаваты.

У ранейшых сваіх допісах мне што-кольвеч ужо ўдалося зрабіць у гэтым сэнсе. Праўда, не ўсё прынялі рэдактары. Нават Мікола Гіль і той аднаго разу папрасіў зняць кароткае апавяданне пра тое, як дамагаліся некаторыя нашы пісьменнікі саступіць месца ў зацверджаным выдавецкім плане на карысць Клаўдзіі Каліны, муж якой у той час збіраўся ехаць у Ізраіль. Сёе-тое адмовіўся друкаваць часопіс "Работніца і сялянка". Ледзь не бралі мяне за грудзі таксама героі апавяданняў...

Словам, нялёгка мець справу з жывымі людзьмі. Але ж не лягчэй, відаць, жыць пісьменніку і з так званай віной на душы. Добра, што я не ведаю яе. Хоць час, у які давялося жыць, вельмі спрыяльны быў і для здрады, і для падману... Хочаш — ідзі ў сексоты па лініі засакрэчанага ведамства, хочаш — у аналізатары, каб рабіць для цэкоўскіх работнікаў-агляды надрукаваных і ненадрукаваных твораў.

Дзіўна, але мы тады прыкладна здагадваліся, хто ёсць хто. Пазней, ужо ў часы перабудовы, а затым і пасля яны самі іншы раз прагаворваліся аб гэтым, можа, таксама, каб віну такім чынам скінуць з сябе.

Але ж што мне кінулася ў галаву растлумачыць чытачу? Толькі загадзя скажу, што не з-за адчування віны. Адстаяць ці не адстаяць што-небудзь па тым часе, здаецца, не лічылася ні віной, ні адвагай. Калі мае чалавек адносна недатыкальнасць, паможа другому чалавеку, калі ж не — пішы ў графу накладных выдаткаў.

Дык вось, некалі я з'яўляўся сааўтарам фільма "Руіны страляюць..." Цяпер ужо амаль немагчыма ўспомніць, як мы сышліся на гэтай справе з Новікавым. Аднак і сцэнарый напісалі, і рэжысёра знайшлі, дакладней, угаварылі Чацверыкова, бо спярша выйшлі былі на Дабралоубава. Тым часам здымкі пачаліся. На Нямізе аддалі "пад руіны" некалькі будынкаў, каля моста на Паркавую магістраль, дзе тады яшчэ стаяла синагога і ў малітоўныя дні каля яе можна было ўбачыць самаздаволеных яўрэяў у нацыянальным адзенні. Нарэшце знятая першая серыя, другая, трэцяя, чацвёртая... Удзельнікі так званых дадатковага гаркома апынуліся ў турмах, а хто і павешаны. На амену Казінцу прыходзіць Іван Кавалёў. І тут пачынаецца для мяне незразумелае. Кінастудыя з дазволу майго сааўтара наймае дапрацоўшчыка для сцэнарыя. Кавалёў раптам мяняецца на Багамолава. Тэкст падганяецца пад расхожы домysel. І ўжо пятая, шостая і сёмая серыі пабудаваны на суцэльнай выдумцы, якая заахочваецца ў партыйным архіве, і ў ЦК, і кансультантамі, асабліва палкоў-

мяне.

Пасля, ужо ў новы час, мне давялося ўдзельнічаць у камісіі ЦК КПБ па аднаўленні праўды аб Кавалёве. Я не дужа быў падкаваны ў пытанні, якое разглядалася, бо шмат што забылася ўжо к таму часу, але і на камісіі пацвердзіў, што ніколі апошняга сакратара гаркома не лічыў здраднікам. Хтосьці вельмі забытаў невінаватага чалавека ў хітра сплеченай павуціне. Цяпер выйшла і новая гісторыя па мінскім падполлі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, і кнігі іншыя напісаны. Асабліва заслугоўвае ўвагі кніга Бараноўскага. На абмеркаванні іх часам клічыць мяне. Але я не люблю наведваць бітвы, якія адбываюцца пасля сапраўдных, хоць шмат дзе вельмі неабходна аднаўляць ісціну.

ТРОХІ АБЫ-ЯКІХ ЗГАДАК

Што Лі Харві Освальд, забойца амерыканскага прэзідэнта Кенэдзі, жыў некаторы час у Мінску, вядома ўсім, хто цікавіўся альбо ўсё яшчэ цікавіцца гэтай гісторыяй. Але не кожнаму ў нашым горадзе давялося бачыць яго.

Між тым, адзін год пісьменніку, у старым доме на вуліцы Энгельса, маглі не толькі назіраць, як ён ганяў шары па зялёным полі бильярднага стала; паступова ўцякач з амерыканскага вайсковага карабля асвойваўся ў нас, адчуваючы сябе, быццам дома ці па меншай меры ў знаёмым амерыканскім клубе; па святых Лі Харві браў разам з творцамі чарку ў пісьменніцкім доме. Мне таксама аднаго разу давялося пасядзець з ім за сталом. Я не пытаўся, хто, адкуль і якім чынам трапіў у Савецкі Саюз. Здзіўляла толькі лёгкасць, з якой ён прыехаў з Далёкага Усходу да Масквы (гэта найначай), а тады ўжо ў Мінск, падалей ад амерыканскай контрразведкі. Канечне, у нас магло здарацца ўсялякае. Праляцеў жа непрыкметна нямецкі хлопчык на Красную плошчу ад самае Балтыкі. Але гэта ўжо пры агоніі нашай вялікай дзяржавы. Прынамсі, у Ленінградзе, у штабе ваенна-паветранай акругі, генерал, зампаліт, які адзіны ўцалеў пасля чысткі, расказваў нам з Чакоўскім усе акалічнасці таго незвычайнага палёту. З ягоных слоў выходзіла, што нешта падобнае магчыма было і на іншых напрамках, бо даўно ўжо адсталая тэхніка, на якую разлічвалі вяртавыя неба. Высока ў небе яны яшчэ здольныя на штосьці былі, затое ніжэй, асабліва над самай зямлёй, на поспех разлічвалі дарэмна было. Але пра гэта між іншым. Хутчэй таму, каб падкрэсліць, на нашу тэрыторыю не так ужо і цяжка было пранікнуць. Тым больш, што Освальду, найначай, спрыялі перамяшчэнні з аднаго горада ў другі. Яго ўсё-ткі "вяло" нядрэмнае вока гэбістаў. І ў дзённік заглядалі, дзе чорным па белым было напісана, што ён абавязкова заб'е прэзідэнта Кенэдзі. І ў той вечар, калі я трапіў за адзін стол з ім, ён пацвердзіў сваё жаданне ажыццявіць сваю задуму. Зразумелая справа, што быць з такім

я цяпер помню, Маскве дужа не хацелася пускаяць цікаўных у свой бок. Падтрымлівалася версія групавой змовы. Між тым, беларуская жонка ўяўнага забойцы не шкадавала мужа ў Амерыцы — то намёкам, то адкрыта давала зразумець, што галоўную ролю ў забойстве адыграў яе муж, правёшы гэтую задуму праз увесь Савецкі Саюз. За гэта яе засыпалі доларамі.

Амерыканцы — наіўныя людзі, іх няцяжка пераканаць нават у самым неверагодным. Рашэнне камісіі Уорэна было прынята большасцю янкi. Ды і новы прэзідэнт усё больш патрабаваў да сябе ўвагі.

У нас жа, гэта значыць у тых, хто так ці іначай сутыкаўся ў Мінску з Освальдам, гэтая тэма зрабілася не толькі забароненай, колькі непажаданай. Навошта чалавеку лішнія турботы? Думаю, што сёй-той нават папярэджанне з такога паводу меў.

Сам я належу да людзей, якія, нягледзячы на змяняльнасць, умеюць захоўваць тайны. Прынамсі, пра сваё зостолле з забойцам амерыканскага прэзідэнта ніколі не згадваў. Больш таго, будучы ў ЗША на сесіі Генеральнай асамблеі ААН, недзе ў душы непакоіўся, каб амерыканцам не стала вядома пра маё даўняе знаёмства з Освальдам... Хто ведае, як яны павядуць сябе, дарма што была ў мяне дыпламатычная недатыкальнасць. Але ж гэта так, дзеля парадку, бо джунглі ёсць джунглі. Асабліва пры той варожасці, якая існавала тады паміж двума вялікімі краінамі. І амерыканская, і наша контрразведка дзейнічала бесцерымонна, галоўнае, каб агент не трапіў у рукі. Праўда, самім шпіёнам знаходзілася выйце са становішча — заўсёды можна было памянць амерыканскага на савецкага. Мне даводзілася бачыць кандыдатаў на замену ў доме на Рывердэлі, дзе яны чакалі, пакуль нехта іхняга рангу праваліцца ў Савецкі Саюз.

Кажуць, што цяпер нават у Беларусі сталі даступныя дакументы пра знаходжанне Освальда ў нас. Не ведаю, што ў іх можна прачытаць цікавае, каб прадоўжыць развагі пра тую даўнюю трагедыю. Але якраз цяпер мяне пачала займаць думка — хто тады ў дом пісьменніка прыводзіў будучага забойцу. Доўгі час, колькі не высветліваў, поспехаў не меў. У ваках кожны раз з'яўляўся дужа знаёмы твар, а на самаго чалавека памяць не выходзіла. І я доўга пакутаваў праз тое, што не магу адолець нейкую заслону, якая ўвесь час толькі трымцела насупроць.

Нарэшце, мне пазваніў карэспандэнт адной амерыканскай газеты: "Ці не змаглі б мы з вамі пагаварыць... — і назваў забойства прэзідэнта Кенэдзі ў Даласе. — З Шамякіным мы ўжо мелі размовы. З сім-тым таксама. Але нам параілі пазваніць вам. Сёння прыём у ДOME дружбы, і мы ведаем, што вы маеце запрашэнне". — "Так, я маю запрашэнне, але што вас цікавіць?" — "Хацелася б

напісаць пра Освальда, як ён жыў тут у вас, чым займаўся". — "Баюся, што я асабіста мала чым здолею памагчы вам". — "А вы ўсё-ткі прыйдзіце".

Канечне, я не пайшоў на той прыём. Дужа нечакана была спроба амерыканскага карэспандэнта сустрэцца па доволі далікатным пытанні.

І вось аднаго разу мне цюкнула ў галаву — а ці ні Х прыводзіў у Саюз пісьменнікаў Освальда. Справа ў тым, што з гэтым чалавекам даводзілася сустракацца ўвесь гэты час: і ў нашым мікрараёне на Пуліхава, і на садова-агародных участках, дзе ў нас амаль побач хаціны. Аказваецца, праўда, што вялікае бачыцца на адлегласці. Сапраўды, гэты Х і апякаў тады Освальда. Толькі невядома, па сваёй ініцыятыве, ці па нечым даручэнні. Сам жа ён пра тры часы маўчаў, як шчупак пад лёдам. Ва ўскіме выпадку, пакуль не даводзілася чуць, што за мяжой што-небудзь пісалі пра яго. У дзённіку Освальда яго імя таксама не згадвалася.

Іншы раз здараюцца дзіўныя рэчы. Потым забываюцца. Але праходзіць колькі часу, зноў усплываюць з тоўшчы памяці.

Апошнія дні я моцна сілюся аднавіць падрабязнасці адной сустрэчы.

Гэта было пасля вайны ўжо. Мы ўбіраліся к таму часу ў падлеткі ўжо. Ва ўскімі разе, таму, хто сустрэў вайну ў сямігадовым узросце, цяпер было па дванаццаць-пятнаццаць гадоў. Больш дарослыя параз'ехалі з вёскі, асабліва ў фабрычна-заводскія вучылішчы. Сёй-той потым ўцякаў адтуль у бушлаце, у фуражцы з ключамі-малаточкамі, іх лавілі, накіроўвалі ў лагеры, даючы па тры месяцы. Я і сам ездзіў у адведкі да дваюраднага брата, які ўцёк дамоў ажно з Поўначы, здаецца, з Мурманска. Пабачыў яго толькі ў калоне, на выхадзе з лагера, калі малалетнія зэкi ішлі на работу на шоўкавую фабрыку. Уласна кажучы, доўга тырчаць каля лагера мне не край было, бо ніякай перадачы не меў з сабой; галоўнае, убачыў брата, жывога і ўсё ў тым жа чорным бушлаце, што парудзеў ад цэгля, якую даводзілася насіць на казе на самы верх узводзімых сцен фабрыкі. Зрэшты, выйшла так, што ніхто ў вёсцы не здагадваўся, што я паехаў проста па сваёй ахвоне наведваць дваюраднага брата. Вядома, што мне дасталася за гэта. Цяпер ён жыве ў Армавіры, вырабляе з каштоўных звяржкоў шапкі і доволі паспяхова гандлюе імі. Нядаўна прыязджаў у Мінск, тады паехаў са сваімі шапкамі ў Слуцк. Аднак перад ад'ездам прапанаваў і мне купіць у яго шапку, праўда, за такую цану, што намнога вышэй за камароўскую. Хто ж купіць у такі безграшовы час нават у сваяка? Асабліва, калі той спрабуе здэрсці і тваю скуру, найначай, на шапку...

Але ж няхай яго з шапкамі! Мне важна было тут іншае. Пасля вайны аўтамашыны па нашых дарогах хадзілі рэдка, дарогі зноў павузелі, абпал з'явіліся сцеккі. Народ паранейшаму хадзіў пешкі альбо ездзіў на калёсах, балазе, коней на стайні таксама паболела. Нам, дзецям, дарма што ўжо некаторыя сямігадку кончылі, вельмі карцела пракаціцца па паўтаратонках ці на ЗіСах. А дзеля гэтага неабходна было падсцерагаць грузавік, дагнаць яго і схаліцца рукамі за задні борт. Пасля справа тэхнікі, спрыту і дужасці. Хто павісіць на борце ды ўпадзе, а хто і ў кузаў залезе. Саскоквалі мы з машын таксама на хаду. Словам, нядрэнная забава. Ну, а са злымі шаферамі, якія спынялі свае аўтамашыны ды праганялі нас, мы паступалі жорстка — падсцерагалі на зваротнай дарозе і закідвалі каменнем, цяляючы трапіць па фарах ці па лабавым шкле.

Той раз мы таксама пагналіся за паўтаратонкай, якая імчала па нашым канцы вёскі. Здаецца, пабегла яе даганяць нас многа, а ў кузаве апынуўся адзін я. "Ну вось і заяц, — сказаў усё роўна як з радасцю чалавек у напавувайскавай форме і з аўтаматам на каленках. Канечне, што ў кузаве аказаліся людзі, было непрыемна. Нават небяспечна — што ім стукне ў галаву? Але на "зайца" адгукнуліся ці не ўсе. Я акінуў іх вокам: трое ўзброеных мужчын і адна жанчына з бародаўкай на шчацэ. Штосьці знаёмае падалася мне ў ёй. І я паспрабаваў успомніць. То была колішняя партызанка,

(Працяг на стар. 14-15)

КАРОТКІЯ АПАВЯДАННІ

БІАГРАФІЯ ЗЫГМУНТА ГЛОГЕРА —

(Працяг. Пачатак на стар. 13)

яна запаміналася мне пасля аднаго выпадку. Наш хлопец, вечны беспрызорнік, прыхвоціўся разбіраць розныя выбуховыя прыстасаванні, якіх шмат было навокал. І ў той раз ён развінчаў міну з ротнага мінамёта. Але пачаў адразу з галоўкі, зачаліў там тонкую мембрану, выклікаў выбух. Можна ўявіць сабе, што пасля гэтага здарылася. Хлопцу адарвала тры пальцы на руцэ, пасекла асколкамі твар. Што рабіць, куды падацца? Інстынкт самазахавання падказаў паспяшацца да калодзежа, каб абмыць раны. Дзе ўжо тут кіпячая вада, была б звычайная!.. І якраз каля калодзежа апынулася гэтая партызанка, мыла бялізну. Яна і ўзялася за параненага вясцоўца. Неяк спыніла кроў, завязавшы руку памытымі падштанікамі, завязала твар, а тады павяла ў Шурышча, дзе стаяла рота адной з Клетнянскіх партызанскіх брыгад. Уласна кажучы, яна яго і вылечыла. І вось цяпер я зноў убачыў яе. Можна, і яна мяне пазнала. Толькі дзе там! Ці мала вясковых хлапчукоў збеглася тады да студні.

Між тым, сапраўды нічога непрыязнага не адбілася ў вачах людзей, што знаходзіліся ў кузаве. Зразумела, што я тым не менш памкнуўся саскочыць з аўтамашыны. Ды дзе там! Мяне проста затрымалі, не даўшы ніякіх тлумачэнняў. Так мы і даехалі да Бясядзі. Паўтаратонка спынілася на так званай Доўгай, дзе, можа, былі самыя глыбокія яры ў рацэ з ракамі і рыбай. Прыезджыя тут жа кінулі гранату на глыбокіх месцы. На паверхню ўсплывілі прыглышаныя шчупакі, акуні, плоткі, нават адзін судак (тады яшчэ вадзіліся ў Бяседзі судакі). Рака на Доўгай ніколі не вылучалася шырынёй. Палавіць рыбу не складала цяжкасці, калі стаць уоперак па цячэнні. Там мне і загадана было перагарадзіць Бясядзь, каб падбіраць усё яшчэ не ачунялую рыбу ды выкідаць яе на бераг. Вядома, што ўсю яе мне не ўдалося падабраць, але на два вядры юшкі халіла. Мяне нават не прымусілі ныраць, каб падняць шчупакоў ды плотак на паверхню. А там яе столькі заставалася, не ў кожнага купца халіла б серабра, каб хоць збольшага заслаць вось гэтак дно.

Нягачай, людзі былі вопытныя, нямала ездзілі, можа, нават харчаваліся ўсё яшчэ, як у паходзе, таму пашукалі ў лугавой траве нейкія зёлкі, паклалі іх у вёдры, а тады і спецыяльныя дасталі з мяшэчкаў. Я ж тым часам нудзіўся — ніяк не выпадала дакачацца тут да цемнаты, бо ісці аднаму да вёскі было проста боязна ў такім узросце. Аднак па ўсім можна было зразумець, што ніхто і не думаў адпусціць мяне. І я адпуза наеўся юшкі, пачаў пазяхаць, ледва пераадольваючы дрывоту. Нарэшце чацвёрта з прыезджых пайшлі ў Клевачы, што знаходзіліся па той бок Бясядзі; з машынай каля вогнішча засталіся шафёр і жанчына. Тым часам мне дазволілі лезці ў кузаў, спаць. На дне кузава не было ні саломінкі, ні сянінкі, ні ўвогуле аніякай паршывіні. І памкнуўся быў схадзіць па сена да капы, што віднелася на ўзлеску, але шафёр на мяне цыкнуў, адбіў ахвоту. Давялося легчы на голыя дошкі ў адной сацінавай кашулі. Прачнуўся я ўначы. Шафёр з былой партызанкай таксама знаходзіліся ў кузаве. Абшчапіўшыся, яны грэліся такім чынам і ціха размаўлялі. Мяне адразу ж уразіла іхняя гамонка. Можна, пасля каханя яны працягвалі ўдакладняць некаторыя асаблівасці гэтага працэсу. Да таго ж, шафёр не-не ды пытаўся: "А як той рабіў гэта?" (Нягачай, у іх некалі былі агульныя знаёмыя). Жанчына з ахвотай, зусім нестыдаючыся, адказвала на пытанні. Альбо: "Так сабе!.." Альбо: "О, гэты рабіў сваю справу, нібыта пісаў: з коскамі, кропкамі, расстаноўкамі". Альбо яшчэ: "Ну, гэты проста жарабок, таго і глядзі, што кішкі выцягне". Можна ўявіць сабе, слухаць штосьці падобнае ў адзінаццаць-дванаццаць гадоў! Хоць з другога боку, ханжой таксама няварта выдаваць падлетка — як кажуць, чулі ўжо і не такое! Але колькі б нецікава было прытварацца сонным, каб не перашкаджаць дарослым, аднак сон зноў адолеў. Прачнуўся я пад галавы. Гарэла вогнішча, у якое ніхто не падкідваў дроў уначы. Усе былі ў зборы — і тыя, што заставаліся на беразе ракі ўсю ноч, і тыя, што хадзілі кудысьці з вечара. Крокі за тры ад вогнішча сядзеў глухі ляснік з Клевачы, яго ў нас добра ведалі. Ды і даўна было б не ведаць лясніка, якога няцяжка было сустрэць і ў лесе, і ў вёсцы. Ён хоць і не меў слыху, аднак выходзіў на паршывніцаў лясной гаспадаркі акурат, быццам па нюху. Да таго ж вызначаўся паганай натурай. На службе шыраваў так, што мала каму дараваў што. Вядома, калека, які ўсёй учэістасцю сваёй трымаўся лясніковага месца, якое па тым галодным часе нядрэнна карміла яго ды паіла. Пагарэлым трэба было будавацца, таму лішняе бервяно заўсёды прыдацца; шмат ехала ў нашы лясы так званых кажляёў з Бранскай вобласці, дзе ўвогуле пачынаўся ўкраінскі стэп, але людзі будаваліся яшчэ з

лесу. Мазанкі сустракаліся туды далей, дзе знаходзілася сапраўдная Украіна. Ляснік сядзеў унураны, як і належыць глухому чалавеку, нягачай, што ён нават не здагадаваўся, што каля вогнішча размаўляюць аб ім. Гаварыў чалавек у пагонах капітана, з наганам у кабуры, якая вісела ў яго на жываце. Твар яго быў зарослы шчэццо, здаецца, шчыльнай, чым у іншых дзядзькоў, вочы ліхаманкава блішчэлі; па ўсім можна было здагадацца, што ён вельмі здаволены.

— Думалі, што захопім зняцку іх, — раскажыце ён. — Прасядзелі ў засадзе ўсю ноч. І дарэмна. Ну а ўранні ўзяліся за яго. Даўна было, што нікуды не выходзіў, а гасцей не дачкаліся.

— Можна, умоўны знак нейкі выстаўляў? — спытаў шафёр.

— Вось угэтым і прычына ўся. Сноўдаючыся па закрытым з усіх бакоў двары, ён, паспеў пакласці на шула жалезную ступіцу. Значыць, небаяска, заходзіць нельга. Як на тое, мы таксама не прыкмецілі, каб хто-небудзь набліжаўся да варот.

— І як жа вы даведаліся пра гэта? — Ну, даведацца няцяжка было. Яму яшчэ прыціснулі, жонку да сценкі паставілі. Дзеці ў энк, а ён на каленкі, моў, даруйце, паночкі!

— Чаму паночкі? — Ну, гэтага я ўжо не ведаю. Пытаемся, калі зноў абяцалі бандыты прыйсці?

— Кажы, няскора. Праз месяц. Дык хіба ж сядзець каля ягонага двара цэлы месяц. Павязем у адзедз, а там нацалства вырашыць, што з ім рабіць. Хутчэй за ўсё, што да банды давядзецца дабірацца нейкім іншым шляхам. А яго калі не шлёпнуць за пасобніцтва ворагам савецкай улады, то ў турму ўжо пасадзяць.

Нарэшце, і мяне капітан заўважыў, здаецца, ажно ўзрадаваўся:

— І ты, зайц, тут? Не замірэз? Ну то злязь, будзем юшка сёрбаць. А тады мы завязем цябе ў вёску. Нам па дарозе.

Сапраўды, ім было па дарозе — гэта былі краснагорскія чэкісты.

Можна, адчуваючы віну перада мной, капітан не толькі сам падліваў з вядра смачнае варыва, але і намазваў тоўстым пластом на хлеб свіну туюнку. Нячаста тады можна было паласавацца такой ежай. Можна сказаць, мне пашанцавала, дарма што мерзнуў скрозь усю ноч ды з неахвотай слухаў дарослыя плёткі.

Між тым, раніца ўжо, як кажуць, рыкала на ўсю глотку. Прачнуўся ў блізкіх кустах драч, пералычэў з месца на месца, працісціў голас і пачаў у вербалозе драць лыка. Халад, здаецца, стаў мацнейшы адначы, але вогнішча пякло моцна, хапала адно павярнуцца, каб пагрэць прызяблае месца. За ноч з дна ракі ўсплывілі заглашаныя рыбіны; нягачай, што некаторыя даўно ўжо сплывілі па цячэнні, але штокольвеч прыбіла драбнага хвалыні да прыбярэжнай травы; яны прысталі там і цяпер гайдаліся. Відаць, пад самую раніцу над вадой слаўся туман. Аднак к гэтаму часу ён паспеў рассяцца, і толькі ў недалёкай затоцы засціў шматлікія гарлачыкі, якія паспелі адвісці. Хоць неба над лугам стаяла высока, але здавалася, што з кожнай хвілінай яно яшчэ больш падвышвалася.

Двое чэкістаў падсабілі залезці ў кузаў клеявіцкаму лясніку, самі паўскачылі ў кузаў. Патрохі і іншыя занялі свае ранейшыя месцы. Мне тым часам рупілася застацца на беразе Бясядзі, падбіраць у рацэ рыбу, што гайдалася на вадзе; тым часам была надзея і на тое, што з дна таксама лыга будзе дастаць сёе-тое: не ўся ж яна ўсплывала на паверхню. Аднак мяне капітан, які распараджаўся тут за старшага, таксама не пакінуў без увагі, загадаў лезці ў кузаў.

Як і абяцаў капітан, машыны ў Красную Гару сапраўды ехала праз нашу вёску, і я спакойна саскочыў з яе насупроць свайго двара.

Думалася тады, што клеявіцкі ляснік ніколі не з'явіцца ў нашых мясцінах. Але яго чамусьці ніхто не расстраляў за пасобніцтва бандытам, не пасадзіў у турму. Ужо, бадай, праз тыдзень ён зноў бегаў па нашым лесе, лавіў паршывніцаў і прадаваў налева і направа кажляям гонкія сосны.

Хутчэй за ўсё, што краснагорскія чэкісты прымусілі яго прадаваць на іх. Тым больш, што неўзабаве пайшлі чуткі: нарэшце ўзяты быў у лясной зямлянцы атаман апошняй антысавецкай банды, якога выдаў нейкі ляснік.

●

Сёлета пазваніў мне чалавек. Скажаў, што ён. У жыцці ўжо давялося столькі сустракаць людзей, што іншы раз без ведання акалічнасцяў сустрэчы нельга ўспомніць асобных. Відаць, я знякавеў, бо нічога не засталася ў памяці. Тады чалавек нагадаў: "Помніш, Магілёў, чыгуначнае вучылішча, а сам я са Студзінца".

Сапраўды, было такое. Я ўжо згадаў, што нашы вясковыя падлеткі пасля вайны ўзялі

моду паступаць у фабрычна-заводскія вучылішчы, якія тады чамусьці называліся ФЗО. Мой старэйшы брат Мікола к таму часу таксама падрос, захацеў ехаць з галоднага дому. "Вывучыся на спецыяльнасць і вам памагу". Маці не пярэчыла, а мы, меншыя, тым больш. Але ў адрозненне ад іншых, брат узяў сабе ў галаву паступаць у Магілёўскае чыгуначнае вучылішча на паравознага машыніста. Хто яго надаўмеў, аднак чыгуначнае вучылішчы лічыліся ў той час прывілеяванымі. Конкурс быў неверагодны. Здаецца, дваццаць пяць паступаючых на адно месца. У інстытуты былі недаборы, а ў чыгуначнае вучылішча цэлая плейма жадаючых. Тым часам у школе Мікола вучыўся, можна сказаць, дрэнна, атэстат яму за сямігодку выдалі з цяжкасцю, хутчэй з павагі да маці. Затое ў мяне ў дзённіку мала калі з'яўляліся чацвёркі. Словам, камусьці прыйшло ў галаву, што разам з Міколам у Магілёў паеду і я, балазе, фотакартак тады на экзаменацыйныя лісты не наклеівалі. Значыць, экзаменатару проста немагчыма было параўнаць жывую асобу з адбіткам яе на паперы. Да таго ж, з аўдыторыі ў аўдыторыю чэк звычайна хлапечы канвеер рыжых, чарнявых, кананатых, насатых, куртатых...

Ехалі мы ў Магілёў доўга, у Крычаве была тады перасадка на цэлы дзень. Зразумела, што ні грошай, ні торбы з ежай у нас не было з сабой. Між тым чыгуначнікі адзначалі свой дзень, і Мікола нейкім чынам у сувязі з гэтым здабыў буханку чэрствага хлеба — ці то выпрасіў у каго, ці то проста сцібрывіў, як кажуць, спрытнасць рук — ніякага машэнства. Гуркоў мы наравалі ў нейкім агародзе. Словам, дзень прайшоў нішто сабе. А пад вечар мы выехалі трымацім цягніком з Крычаву, памогшы нейкім падлеткам перавярнуць дагары коламі новенькі "Масквічок" дырэктара цэмзавода. Мы з братам такім чынам вучыліся павадкам гарадскіх бланзюкоў, хоць срод іх наўрад ці многа было менавіта гарадскіх, найбольш з вёскі, але разбэшчанаць ужо брала сваё паўсюды.

Не ведаю ўжо ад каго, аднак у інтэрнаце вучылішча даволі хутка даведаліся, што прыехаў аднекуль дока, якому нічога не каштуе здаць экзамен і па пісьме, і па матэматыцы хоць за каго. Ну а хвала, як хула, — хутка коціцца. Мяне пачалі шукаць, упрошваць. Хтосьці здабыў мне асобны пакой, маўляў, сядзі, паўтарай вучэбнікі. А тым часам за кожны экзамен, паколькі ты маламаёмны, будзеш атрымліваць буханку хлеба і цэлую гарбушу. (Тады ў Магілёў у магазінах чамусьці навалом было гэтай рыбы, да таго ж, зусім за бясязнак, добра калі рубель-два каштавала адна вялікая асобіна). Шкада было адмаўляць хлопцам, якія прагнулі апраць чырвоныя шынялі з малаточкамі і лічбай пяць у пяціліцах. Зразумела, што машына закруцілася на ўсе колы. Усё рабілася сумленна: я здаваў экзамены, а мне прыносілі плату — буханку хлеба і гарбушу, злашча, што месца ў пакойчыку хапала, асабліва пасля таго, як зрабілі паліцу. Ні даць, ні ўзяць, а харчовы склад ў брата тым часам завяліся сябры-таварышы, і ён пачаў вадзіць іх да мяне ў пакойчык, заставаць гарбушай, бо ўсе хадзілі з адчуваннем голаду ў жываце. Нарэшце ўнадзіліся наведвацца ў маё жытло і тыя, хто сам прыносіў плату за здадзеныя экзамены. І нека само сабой выйшла, што і гэтыя далучыліся да едакоў. І іншы раз ледзь не ўгіналася паліца ад прадуктаў, а потым — хоць шаром пакаці па ёй. Так што, мне самому не кожны раз хапала.

Здаралася, што хлопцы ў знак удзячнасці прыносілі садавіну, — якраз паспявалі слівы, ужо прадавалі на рынку, што каля Мінскай шашы, яблыкі... Але паколькі я разумеў, што ні слівы, ні яблыкі мае новыя знаёмыя не куплялі, альбо ў садах латашылі, альбо на рынку кралі. Някітрая гэта была справа ватагай вырваць у вясковай кабыты кошык з садавінай.

Здаваў я экзамены, можна сказаць, паспяхова. Не ўсе трапілі ў групы паравозных машыністаў, але былі ж і іншыя спецыяльнасці — кавалі, слесары... Найбольш прываблівала, бадай, форма. Разам з бушлатамі выдавалі шынелькі, і ў страі навабранцы выглядалі прыгожа. Мяне і самога зайздрасць брала, калі бачыў навучэнцаў у адмысловай форме. Хоць я і здаў усё на выдатна, але Мікола мой чамусьці трапіў у групу кавалёў. Гэта яго засмуціла, і ён гатовы быў скінуць віну на мяне. Але пасля таго, як надзеў на сабе аднолькавую з усімі форму, здаецца, паспакайнеў. І тым не менш на ўсякі выпадак яшчэ з тыдзень пасля залічэння не адпускаў мяне дамоў — крый бог, каб нічога непрадбачанага не выйшла.

А між тым дарэмна я спадзяваўся, што ў вялікім патоку паступаючых заставаўся непрыкметным. Адначы сустрэў мяне выкладчык, даволі пажылы чалавек, паляпаў па плячы, затым вельмі пільна паглядзеў на мае сандалі, якія мы з Міколам купілі ў магазіне,

яшчэ адно пацвярджэнне таго, наколькі стасункі вучоных іншых краін маюць непасрэднае дачыненне да нашай краіны. А прыгадаць яго, вядомага польскага археолага, гісторыка і фалькларыста, добрым словам акурат надарылася нагода — 3 лістапада споўнілася 150 гадоў з дня нараджэння З. Глогера (памёр 15 жніўня 1910 года).

Асноўныя навуковыя накірункі З. Глогера — даследаванне помнікаў археалогіі каменнага і бронзавага веку на тэрыторыі Беларусі, а таксама Польшчы і Літвы.

Першапраходцам З. Глогер стаў у такой навуковай галіне, як даследаванне беларускай драўлянай архітэктуры. Менавіта ён першым апублікаваў шэраг матэрыялаў, што тымчліся вывучэння гэтага пытання.

У часопісе "Wisła" (Вісла) З. Глогер выступаў з артыкуламі, у аснову якіх былі пакладзены звесткі, пачэрпнутыя ім падчас шматлікіх краязнаўчых падарожжаў. Для прыкладу: "На хвалях Буга", "Падарожжы Нёманам" і іншым.

Зыгмунт Глогер меў багаты асабісты музей, у якім захоўваліся і каштоўныя матэрыялы са збораў такіх выдатных даследчыкаў беларушчыны, як М. Федароўскі, браты Тышкевічы, А. Кіркор, А. Ельскі і іншыя.

Асобныя матэрыялы, сабраныя гэтым рупліўцам, выкарыстаны ў вядомай "Старапольскай энцыклапедыі".

ТРАГІЧНЫ ЛЁС, МУЖНЯЯ ПЕСНЯ

Хоць у розных даведніках пра Змітрака Астапенку і паведамляецца, што ён загінуў 7 кастрычніка 1944 года ў Карпатах, знаходзяцца людзі, якія сцвярджаюць, што бачылі яго жывым значна пазней. Прынамсі, на гэтым настойвае і Масей Сяднёў.

Што ж, у лесе З. Астапенка вельмі шмат загадкавага. І драматычнага, што ў рэшце рэшт і паслужыла загадкавасці вакол яго смерці.

Нарадзіўся Зміцер Емяльянавіч 10 лістапада 1910 года ў вёсцы Калеснікі былога Мсціслаўскага павета (цяпер Хіславіцкі раён Рэспі, Смаленшчына). Скончыў Мсціслаўскі педагагічны тэхнікум, працаваў у рэдакцыях рэспубліканскіх газет і часопісаў, некаторы час жыў у Маскве, але быў армаштаным, адбыў зняволенне. Невадому як, ды яму ўдалося вырвацца, трапіць на фронт...

З першымі вершамі З. Астапенка выступіў у 1926 годзе. Выдаў кнігі паэзіі "На ўсход сонца" (1931), "Краіне" (1931), "Абурныя" (1932), кніжку-малюнак для дзяцей "Трактар" (1933), зборнік "Як шум дажджу" захаваўся ў гранках.

Акрамя таго, пісаў аповяданні. У 1932 годзе ў часопісе "Маладняк" апублікаваў навукова-фантастычны раман "Вызваленне сіл". Займаўся перакладчыцкай дзейнасцю.

І ПІСЬМЕННІК, І ВУЧОНЫ

Менавіта гэтыя дзве ролі спалучаў у адной асобе Міхэйла Грамыка. Належаў да тых, хто стаў ля вытокаў беларускай геалогіі. Адным з першых прымаў Міхэйла Александравіч і ўдзел у пошуках нафты на Палессі.

У 1921—1930 гадах М. Грамыка працаваў у Інстытуце беларускай культуры, выкладаў геалогію ў Белпедтэхнікуме, быў дацэнтам кафедры геалогіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Апублікаваў на беларускай мове падручнікі "Пачатковая геаграфія", які вытрымаў чатыры выданні, "Уводзіны ў навуку аб неарганічнай прыродзе" (ч. 1 — "Крышталграфія", ч. 2 — "Мінералогія").

А да ўсяго — плённа працаваў у літаратуры. З першымі творамі выступіў (па-руску) яшчэ ў 1907 годзе. Напісаў п'есы "Змітрок з Высокай Буды" (1918), "Скарыйн сын з Полацка" (пастаўлена ў 1926 годзе), "Каля тэрасы" (пастаўлена ў 1927), "Віно бушуе" (1929), "Над Нёманам" (пастаўлена ў 1927), "Воўк" (1930). У 1927 годзе выдаў кнігі паэзіі — "Пльмень" (вершы і пазмы) і "Дзве пазмы".

Аднак у 1930 годзе М. Грамыка вымушаны быў развітацца з Беларуссю. І, як аказалася, назаўсёды. Да 1936 года адбываў высылку ў Іванава-Вазнясенску, затым часта даводзілася пераязджаць з месца на месца. У апошнія гады жыў у горадзе Хімкі пад Масквой, дзе і памёр 30 чэрвеня 1969 года.

12 лістапада з дня нараджэння М. Грамыкі споўнілася 110 гадоў. З яго вершамі, п'есамі, пазмамі, успамінамі, лістамі можна пазнаёміцца ў аднагоміну "Родная пушча", складзеным С. Шушкевічам і выдадзеным у 1987 годзе.

каб не збіваць ногі на бруку. Ды і цэгля на кожным кроку хапала. Магілёў яшчэ ляжаў у руінах. Дык той выкладчык агледзеў мяне з цікавасцю, усміхнуўся і сказаў:

— Думаеш, я не пазнаваў цябе на сваіх экзаменах? Проста, мне цікава было размаўляць з табой. Усё думаў, што як-небудзь заблытаешся на пытаннях. А пытанні я задаваў табе дай бог.

— Дык... — Толькі і здолеў я выцягнуць з сябе.

— А ведаеш, як я ўгадаў, што гэта ты? На твары я не памятливы. Але ж заўсёды ёсць нейкія дэталі, якія выдаюць чалавека. У цябе, напрыклад, адзін раменьчык на сандалі белы, другі — чорны. Дастаткова было глянуць пад стол, каб здагадацца. Ну, то шукай і сам свае дарогі. А задумаеш паступаць да нас, калі ласка, без экзаменаў па матэматыцы прапусці. Проста, ад прыёмнасці бачыць цябе.

Нарэшце ў вучылішчы ўсё ўладкавалася, кожнаму навучэнцу знайшлі сваё месца, ніхто з іх ужо не асцерагаўся, што нейкім чынам будзе адлічаны. Тым часам у нашай сям'і годзі пачаўся вучэбны год. Не ведаю чаму, але з усёй сям'і быў прыкладны школьнік. Чамусьці вельмі баяўся парушыць заведзеныя правілы.

Праводзілі мяне на цягнік, нягледзячы, усе хлопцы, за якіх я здаваў экзамены. Былі яны ўжо ў форме, фарсілі ёй, але тры пончыкі з павідлам усё-ткі ўкралі ў станцыйным буфэце для мяне. На білет у іх хапіла грошай толькі да Лупалава. Значыць, у далейшым зноў мне давалося ехаць на даху, абшчапіўшы счэглёнымі рукамі вентыляцыйную трубу. Галоўнае — не падняць пад мостам галавы, каб не адрэзала. Да таго ж, з даху праганяла на станцыях міліцыя. Але мы ўсё-ткі паспявалі зноў ускочыць на даху. Ехаць такім чынам было неспакойна. Аднак такімі паязджанамі звычайна былі аблеплены ў тая гадзі ўсе вагоны цягнікоў. Вядома, шмат хто з хлопцаў гінуў, але што зробіш — грошай сапраўды хапала да Лупалава, першай станцыі ад Магілёва на Крычаў.

Відаць, я многім падлеткам дапамог тады. Але наш Мікола неўзабаве ўцёк з вучылішча. Ужо не помню, чым ён тлумачыў гэта, але ён тут жа паступіў вучнем на курсы ў Каміцкую МТС і яго не сталі праз суд адшукваць: сельскай гаспадарцы спецыялісты таксама патрэбны былі.

ХОЧАЦЕ — ВЕРЦЕ, ХОЧАЦЕ — НЕ

Я ўжо недзе хваліўся, што адмысловы рыбак. Але ж гэта пры той умове, калі бываеш на рыбалцы ў гады на ўрады. Яна і рыба, нягледзячы, вушлая — на кожнага ахвотніка не хопіць, а калі на месяц па адной, то калі ласка, лаві, калі без падобнага занятку не можаш. Словам, хочацца ўнесці ва ўсё гэта свядому заканамернасць. Але ж усё-ткі існуе і ў рыбнай лоўлі свая навука. Шчасліўчык — адна справа, спецыяліст — другая. Мне не адзін раз даводзілася назіраць за докамі. Некаторыя здольныя вывудзяць шупака нават на голым кургане, ад якога да вады ісці не дайсі. Бачыў таксама, як аднаго і таго жакуня лавіў у адзін і той жа дзень адзін і той жа чалавек ажно ці не дзесяць разоў: зловіць — выкіне, а ён крокаў праз дваццаць па цячэнні зноў на кручку. Словам, што палюнічы, то і рыбак. Але ж у даным выпадку давалося наглядаць самому.

Між тым, прыгадваліся мне рэдкія выпадкі палявання. Апошні час я не бяру ў рукі стрэльбу. Хаджу так з якім-небудзь паляўнічым альбо сяджу з ім у засадзе. Дзіўна, але сабакі чамусьці амаль заўсёды выганяюць зверна насупроць таго месца, дзе знаходжуся я. Пра гэта паляўнічыя ўжо ведаюць, таму трымаюцца бліжэй. Так было аднаго разу з дзіком каля Бясядзі, калі яшчэ не ляжала там чарнобыльская атрута; так было і з ласём, які амаль з даверам падышоў да мяне ў Бялынкавіцкім лясніцтве. Але ж кажу, як і на рыбе, на паляванні бываю таксама рэдкі.

Тым не менш помню адзін выпадак. Быў імжысты дзень, але галоўнае — вольны. У вёсцы ў нас хадзілі на паляванні ўсяго два чалавекі, Даніла Сіманёнак і Яшка Мелехаў. Праўда, Яшку на гэтую справу часу не хапала. Ён працаваў у саўгасе трактарыстам. Зразумела, зіму ў яго займаў рамонт, бо трактар пасля мінулага года работ у полі даводзілася збіраць ледзь не нанова, па тыдні шукаць запчасткі. І гэта тады, калі Яшка быў паляўнічы лепшы. Сіманёнак жа найбольш хваліўся, бо ніхто тых зайцоў, пра якія ён гаварыў, ніколі не каштаваў у яго, нават калі прыходзіў са сваёй гарэлкай. Адбываліся ў такім выпадку квашаная капуста. Дык у той імжысты дзень лайшоў я да Яшкі

прасіць ружжа. На жаль, гаспадар дома адсутнічаў, як і заўсёды прападаў недзе на машынным двары. Але ў хаце завіхалася ягоная жонка Ганна, жанчына мнагадзетная, на якой трымалася гаспадарка. Заробіць гаспадар ці павінен застанецца, а ў Ганны на гародзе ўсё роўна што-небудзь вырасце. І дзеці яе галодныя не бегалі па вуліцы, і муж заўсёды мог разлічваць на абед. Убачыўшы мяне, яна выцерла аб фартух рукі, тады тым жа фартухом змахнула нежыя крошкі з услоны, сказала радасна:

— Які госьць у нас! Яшкі няма.

— Што ж, прыйду другі раз, — зусім не засмуціўся я.

— А што ў цябе, калі не сакрэт?

— Ды нікага сакрэту. Хацеў папрасіць у гаспадару ружжо.

— Тае бяды, — сказала яна, беручы са скрыні ружжо. — Гэта ж ён ад дзяцей хавае.

Ружжо было цалкам самаробнае, прынамсі, ложу выстругваў гаспадар, гэта па ўсім было відаць, можа, адна руля куплена. Але ўсё ў вёсцы ведалі, што ружжо дакладна страляла — цэнтральнага бою, аднолькава даставала цэль на малой і вялікай адлегласці. Пры спрыяльных умовах магло карміцелем быць. Але я ўжо казаў, што Яшка круглы год не адыходзіў ад свайго трактара.

— Дак бяры, — падала ружжо Ганна.

— А як жа Яшка? — занепакоіўся я.

— Дак... Ну раз я даю, то можаш браць. Як ета адмовіць такому госьцю? Табе і з патронамі, здаецца, павязло. Якраз учора набіваў. Во глядзі! — З той жа скрыні яна дастала патроны. — Я табе раскажу, якім калі страляць. Кулі ён сам адліваў. Дак гэта вось на лася. Гэта — на дзіка. Гэта — на зайца. А тут дроб на птушак. Нават ёсць зусім дробненькая. Але якое паляванне на курпатак? Прынёс ён аднаго разу з дзясатка, дак толькі і хапіла на ўсіх, што лізнуць. Так што, палюй на дзіка. некаторыя мяняюцца — двух парсюкоў за аднаго вепрука. Кажуць, карэннямі ў лесе жорміцца, шмат карысных траў з'ядае, дык мяса прапітана рознымі зёлкамі. Сёй-той лечыцца дзічынай.

Я паклаў у кішэню патроны, павесіў на плячу ружжо, паабяцаўшы прынесці Ганне гасцінец.

За вёскай ад імжы зрабілася шарэй, але я трохі паблукваў на полі, маючы надзею падняць

зайца. І ўсё дарэмна. Ніякначай, яны карміліся недзе на ўзлесках. Не напаткаў я ў балоце і ласёў, дарма што яны выходзілі да сялянскіх двароў цэлымі стакамі. Словам, ні адзін звер мне не трапіўся, якога можна было б узяць на мушку. А там — забіў зверца ці не забіў, ды шуму многа нарабіў. І тым не менш правалендаўся я цэлы дзень. Ад імжы стаў мокры. Аднак ўвесь час рухаўся, таму ўгрэўся. Ажно пара ішла з мяне. Вечар пачаў наставаць імгненна, можа, ад таго, што імжа памагала. Расчараваны, я выйшаў з лесу. На заснежанай балацявіне віднеліся скрозь імжу чатыры велічзныя вольхі. У вёску мне належала ісці міма той балацявіны, бо ўсё роўна, куды б ні накіраваўся, давалося б прабівацца па цаліку. Тым часам ад імжы ўжо шэркнуў снег. На ўзлеску дала аб сабе знаць стома. І я прыкінуў у галаве, за колькі пераходаў удацца да цячэння вёскі. Выходзіла, што ўвечары. Але я ўсё-ткі спыніўся каля балацявіны, стаў пад вольхай, прыхінуўшыся да яе спінай і паставіўшы локці на снег ружжо, падтрымліваючы адной рукой. Трэба сказаць, што, можа, па нявпрытнасці, аднак ружжо я пранасіў увесь дзень з патронам у патронніку. Яно і цяпер заставалася зараджаным, дарма што трымаў яго зусім не па правілах. І трэба ж мне было глянуць угору, на макаўку альхі. Там сядзеў цецярук. Відаць, сядзеў ужо даўно, бо, здаецца, думаў, альбо проста сцішыўся, кепска адрозніваючы скрозь імжу, што дзеелася ўнізе. Вось табе і паляўнічае шчасце! Асцярожна я падняў ружжо і, амаль не цялячыся, націснуў курок. Грымнуў стрэл. Цецярук заліпатаў крыламі на сваім седале, быццам спрабаваў узяць у гору, але куля трапіла яму якраз, і ён замест таго, каб падняцца ўгору, пачаў падаць на снег. Падаў ён замаруджана, і я паспеў зарадзіць ружжо нанова. Але дабіваць цецераку не прыйшлося. Ён трапіўся раз-другі і сціх. Я ўзяў здабычу, уважыў на руцэ. Цецярук быў укармлены і тлусты. Якраз каб стушыць з капустай ці бульбай.

Гэта быў адзіны раз, калі мне пашанцавала ўпалаваць дзічыну. Больш таго, той цецярук, якога выхадзіў-ткі за цэлы дзень, стаў першай і апошняй ахвярай маёй на паляванні. Цяпер на паляванне не хаджу — вялікая міграцыя звяроў па ўсіх лясах і ніхто не можа сказаць з пэўнасцю, які з іх заражаны цэзіем ці стронціем, а які чысты.

ВЫКЛІК НЕБУ

(Працяг. Пачатак на стар. 4)
перыяд беларусізацыі ў БССР 20-х гадоў закончыўся этнацыдам і з боку бальшавікоў быў фактычна іхняй правакацыяй з мэтай "вылавіць" альбо знішчыць беларускую культурную эліту.

Сутнасць неаталітарызму ў рэгіёнах былога СССР — не ў жаданні аднавіць былы СССР. Двойчы ўступіць у пройдзеную плынь гісторыі, як сказаў калісьці Геракліт, немагчыма. Але справа не толькі ў логіцы гісторыі. Аднаўленне былога месіянска-камуністычнага Саюза не хоча Расія, якая таксама была ахвяраю псеўдамесіянаства. Затое ёсць шмат праектаў адраджэння новай Расійскай імперыі "мірным" шляхам, з далучэннем на першым этапе беларускага "калідору". У Расіі гэтыя імперскія ідэі натхняюць апазіцыйныя групы розных палітычных адценняў, моцна ўплываюць на афіцыйную палітыку. А ў Беларусі прыхільнікі новай імперыі на хвалю дэмагогіі прыйшлі да ўлады і спрабуюць перахапіць ініцыятыву. Такая перспектыва — рэальная небяспека для сусветнай дэмакратыі. Бо эпоха транснацыянальных імперыяў даўно закончылася. Сёння яны маглі б часова ўтрымацца толькі сілаю ваеннай дыктатуры. А для Беларусі такая перспектыва смяротна небяспечная, бо яна азначала б, што народ не змог выказаць сваю боскую і гістарычную місію — тварыць самабытную культуру і несці яе здабыткі свету. Альтэрнатыва беларускай нацыянальнай дэмакратыі — не ізаляцыянізм, а вольная Беларусь у вольнай Еўропе. І сімфонія самабытных нацыянальных культур у іх творчым сумоўі.

На ўсіх этапах змагання Беларусі за выжыванне ключавое месца займалі беларускі друк і

нацыянальная літаратура. Пачынаючы ад падпольнага "Мужыцкай праўды" К. Каліноўскага, "Нашае Нівы" (1906—1915), беларускай перыёдыкі 1917—1920 гг. і канчаючы сённяшнімі "Літаратурай і мастацтвам", "Полымем", "Нёманам", "Крыніцай", "Малодосцю", "Свабодай", іншымі беларускімі газетамі і часопісамі дэмакратычнага кірунку — усе яны разам з выдавецтвамі "Мастацкая літаратура", "Полымя" і інш. аднаўлялі і выхоўвалі беларускую нацыю на ейных руінах. Сёння неаталітарысцкі рэжым, манапалізаваўшы выдавецтва і электронна-тэхнічныя сродкі інфармацыі, аднаўляе тактыку бальшавікоў — нязгодных падавіць, а "згодных" зрабіць праваднікамі свае палітыкі ў масы. Як паказалі апошнія выбары і антынацыянальны псеўдарэфэрэндум, падчас якіх тыднямі не выходзіла апазіцыйная прэса, гэтая тактыка ўдаецца.

Дык хто выратуе беларусаў, іхнюю мову і культуру? Зразумела, у рэшце рэшт той, хто, паводле слоў Ф. Скарыны, "на той мове іх у свет прусціў". У нас, беларусаў, ёсць прыклад — гісторыя яўрэяў. Іх хацелі сцерці з твару зямлі, расейвалі, пачынаючы ад егіпецкіх фараонаў і канчаючы Гітлерам. А яшчэ да Гітлера Сталін, у спрэчцы з Баўэрам, даказаў, што яўрэйскай нацыі няма. Але вось яўрэі змаглі адрадзіць сваю дзяржаву праз амаль дзве тысячы гадоў пасля выгнання з абаветанай зямлі. Бог толькі хоча, каб з ім супрацоўнічалі, шукалі выйсця на шляхах творчасці і духоўнай актыўнасці.

Верагодна, магчымыя дзве перспектывы выжывання беларускага незалежнага дэмакратычнага дэмакратыі, інтэлектуальнай свабоды і незалежнага ад зямной улады сродкі масавай інфармацыі.

мацыі і выдавецтваў, з тым, каб ва ўмовах магчымай у будучыні дэмакратызацыі дзяржавы беларускія газеты, часопісы і выдавецтвы мелі супольна кантрольны пакет акцыяў на сродкі паліграфічнай вытворчасці.

Адначасова варта было б вярнуцца да беларускага вопыту стварэння выдавецкіх суполак на кааператыўных асновах. Адзін з пракаў беларускага адраджэння Ігнат Канчэўскі, які быў не толькі паэтам і філосафам, але і арганізатарам кааператыўнага руху, пісаў у 1921 годзе: "Пазбаўленыя ўрадавай дапамогі, беларускія кааператывы вышлі на вольны шлях, шлях выяўлення сваіх сіл". Гэта быў час, калі ў БССР стварылася выдавецкае таварыства "Адраджэнне", пазней зліквідаванае бальшавікамі. Тады ж І. Канчэўскі заклаў беларусаў стварыць кааператыўныя выдавецтвы, якія ў "нашаніўскую" эпоху паставілі на ногі беларускі друк. Сёння ёсць магчымыя стварачы прыватныя незалежныя друкарні. Яскрава заявіла цікавымі беларускімі кнігамі выдавецтва "Тэхналогія", створанае пры падтрымцы Фонду Сораса.

Другі шлях — аднаўленне кнігавыдавецкай, журналісцкай і літаратурна-творчай дзейнасці за мяжой, усюды, куды трапілі беларусы — па сваёй ці чужой волі. І не толькі ў вядомых асяродках беларускага расцяравання (ЗША, Канада), але і ў бліжэйшым замежжы (Расія, Літва, Латвія, Эстонія, на Украіне), у Польшчы ды іншых краінах.

І ўсё ж галоўная наша надзея — дэмакратычнае аднаўленне Расіі і ўсяго рэгіёну былога СССР. Дэмакратыя, інтэлектуальная свабода і незалежны ад зямной улады сродкі масавай інфармацыі.

БЕЛАРУСКІ ФОНД СОРАСА запрашае да ўдзелу ў конкурсе па праграме

«ARTSLINK»

прафесійных акцёраў, мастакоў,
мастакоў-дызайнераў, архітэктараў,
танцораў (класічны і сучасны танец),
музыкантаў, спевакоў, пісьменнікаў.

Пераможцам конкурсу будзе прадастаўлена права прайсці **пяцідзёную стажыроўку ў ЗША** для прафесійных кантактаў са сваімі замежнымі калегамі.

Абавязковыя патрабаванні да ўдзельнікаў конкурсу: адпаведны прафесійны статус і валоданне англійскай мовай.

Для ўдзелу ў конкурсе неабходна падаць:

- заяўку паводле распрацаванай формы, якую можна атрымаць у Беларускай Фондзе Сораса;
- адпаведныя творчыя матэрыялы (напрыклад, рукапісы - для пісьменнікаў, відэакасеты - для танцораў і г.д.);
- біяграфічныя звесткі (curriculum vitae) на дзвюх мовах - англійскай і беларускай (рускай).

Суб'яседаванне з удзельнікамі конкурсу будзе праведзена на англійскай мове.

Апошні тэрмін падачы дакументаў на конкурс «ARTSLINK» - 4 снежня 1995 года.

Конкурсны адбор будзе праводзіцца ў Нью-Йорку.

Заяўкі і іншыя матэрыялы дасылаюцца на адрас:

**220027 г. Мінск пр. Ф. Скарыны, 65,
корп. 11А, пак. 420, Беларускай Фонд Сораса,
або ў Віцебскае і Гомельскае аддзяленні БФС.**

Саюз беларускіх пісьменнікаў выказвае глыбокае спачуванне Вольскаму Артуру Вітальевічу і Вольскаму Гарольду Вітальевічу з прычыны напаткаўшага іх гора — смерці маці.

Нашы чытачы, бадай, паспелі пазнаёміцца ўжо з артыкулам Г. Чарказяна "Адрэджэнне" на практыцы...", апублікаваным 4 лістапада ў "Советской Белоруссии". Калі не прачыталі, дык, несумненна, чулі. Тым больш, што і "ЛіМ" у папярэднім нумары згадаў гэтую публікацыю ў сваёй традыцыйнай калонцы "Кола дзён". Прайсці міма артыкула нельга было: у ім прагучалі рэзкія абвінавачванні ў адрас выдавецтва "Мастацкая літаратура", яго дырэктара С. Андрэюка і быццам бы апошні — галоўны віноўнік таго, што падае аўтарытэт беларускай кнігі, што яна слаба разыходзіцца.

Што ж, запрашаем чытачоў паслухаць і "вінаватага".

Серафім Андрэюк:

"ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА ІСНУЕ ДЗЕЛЯ ВЫПУСКУ КНІГ..."

— Серафім Антонавіч, я неаднойчы гутарыў з вамі, браў у вас інтэрв'ю; прызнаюся, заўсёды думаў: з чаго пачаць, якое першае пытанне задаць? Гэтым жа разам выпадак, можна сказаць, унікальны. Супрацоўнік выдавецтва, пісьменнік выступае супраць усяго калектыву і кіраўніцтва гэтага выдавецтва, ставіць крыж на ўсім, што зроблена і робіцца "Мастацкай літаратурай" па выпуску літаратуры, а значыць дзеля нацыянальнага Адрэджэння. І пры гэтым заяўляе: у тым, што беларускамоўных кніг выдаецца мала, што яны слаба дойдзе да чытача, вінавата не дзяржаўная палітыка ў галіне кнігавыдання, а дырэктар выдавецтва Андрэюк... Што гэта? Зьядзенне нейкіх асабістых рахункаў? Жаданне патрафіць некаму, хто "музыку" закавае?

— Скажу шчыра: суб'ектыўна некаторыя прычыны ў аўтара гэтага артыкула былі, ён быў паніжаны ў пасадае, але тое, што напісана, вынесена на чытацкі суд, настолькі неадэкватна прычынам, што ўсё гэта цяжка зразумець. Хіба толькі, калі прычыну пашукаць у паўднёвым тэмпераменце, у нейкай асаблівай чалавечай зацікаўнасці? Ды, зрэшты, гэта па першым уражанні. Калі ж да ўсяго паставіцца больш уважліва, дык высвятляецца, што справа не толькі ў канкрэтным аўтары, які пра ўсё напісаў. Бо ўсе мы, асабліва тыя, хто звязаны з друкам, добра ведаем: аўтар можа напісаць усё, што заўгодна, але гэта ніяк не значыць, што яно абавязкова будзе надрукавана. У дадзеным жа выпадку, як відаць, рэдакцыя ахвотна ўзяла гэты матэрыял. Больш таго, паставіла яго на першую паласу, вы працуеце ў газеце, ведаеце, якія матэрыялы і з якой мэтай выносяцца на першую паласу. Ёсць і другі момант, які прымушае задумацца, выклікае недаўменне: няўжо і аўтар, і газета, і яе галоўны рэдактар лічаць, што ім сама больш "баліць" за беларускую кнігу, і яны найбольш заклапочаны за яе лёс, а астатнія газеты, астатнія рэдактары ды і беларускія пісьменнікі, уся пісьменніцкая суполка, выдавецтвы не задумваюцца над складаным становішчам кнігавыдання? Не задумваюцца, бо ім гэта менш "баліць"!

Адказ увогуле, бадай, трэба шукаць не толькі ў сённяшнім дні, не толькі адштурхоўваючыся ад гэтай канкрэтнай (і непрыемнай!) сітуацыі. На працягу дзесяцігоддзяў і стагоддзяў нас вучылі іншыя: што пісаць, што друкаваць, што

выдаваць, што чытаць, на якой мове гаварыць. Прыкладаў тут больш чым патрэбна. Гіны, як высвятляецца, сямю-тэму прыг-адваюцца толькі пры адной нагодзе — самому пачаць іншыя вучыць усяму гэтаму. Так што, хутчэй за ўсё, аўтар выконваў нечы сацыяльны заказ.

І яшчэ адзін момант, на які таксама нельга не звярнуць увагу. У такім тоні, у такім стылі, з такімі абвінавачваннямі пісалі толькі ў сумнавадомыя трыццатыя гады. І раптам падобнае "ўслывае" сёння! Гэта ўжо не проста адзіўляе.

— У згаданым артыкуле па сутнасці закрэсліваецца ўсё добрае, што зроблена "Мастацкай літаратурай" па выпуску кніг нацыянальных аўтараў, па прапагандзе нацыянальнай літаратуры. І гэта ў той час, калі і сёлета, можна сказаць, у надзвычайна цяжкіх умовах, выдавецтва ўсё ж, як кажуць, трымаецца на плаву. І кнігі выходзяць. Няхай і не столькі, як у ранейшыя гады, але выходзяць. Вось, калі ласка, на вашым сталі — трохтомнік Івана Мележа... А ў Чарказяна і тое не так, і гэта...

— Абараняць сябе — справа не надта ўдзячная. Таму хочацца сказаць не столькі пра сябе, колькі пра справу, якой займаюся, пра справу выдавецтва, яким кірую... Адштурхнуўшы ад асноўных абвінавачванняў. Аўтар допіса ў "Советской Белоруссии" папракае "Мастацкую літаратуру" за выпуск кнігі "На суд гісторыі"...

— Выбачайце, Серафім Антонавіч, за што ж тут папракаць выдавецтва? Сама назва зборніка гаворыць за сябе — "На суд гісторыі"... Чытачу даецца мажлівасць самому ва ўсім разабрацца, аб'ектыўна паставіўшыся і да аўтара, і да напісанага імі. Ды і ўвогуле, гэта ж аксіёма: палітыка — адна справа, літаратура — зусім іншая рэч...

— Гэта не першы падобны заклад у адрас "Мастацкай літаратуры". Згадаем гісторыю з кнігай Кастуся Акулы, разборам займалася служба кантролю Адміністрацыі прэзідэнта. Недзе з паўгода вы святлялі, што і да чаго... Нам былі вынесены нават пэўныя спагнанні. Я разумю: можна той ці іншы твор ацэньваць парознаму. Але сёння падобныя адносіны да эміграцыі — проста дзіўныя. Тым больш для краіны, якая імкнецца і хоча быць краінай еўрапейскай. Сёнтэй ніяк не можа супакоіцца, яму ўсё хочацца "ваяваць",

васці класавую барацьбу... Падобная зацікаўнасць нагадвае нейкія племянныя разборкі ў некаторых афрыканскіх краінах.

— Сапраўды: маёр пакрыўдзіў капітана, а той узяў і зрабіў ваенны пераворот...

— Гэты класавы-сацыяльны сіндрым, прытым афрыканскага тыпу, аніяк не да гонару нашай дзяржавы. Еўрапейскія краіны — тая ж Іспанія, тая ж Германія, тая ж Польшча, усе нашы суседзі — даўно на ўсім гэтым паставілі кропку. Нельга цяльня пакаленні выходзіць на нянавісці, калі мы хочам лічыць сябе цывілізаванымі людзьмі. Чаго толькі сёння не выдаюць з эміграцыйнай літаратуры нашы суседзі? Гляньма хоць на нашага "старэйшага брата", на якога мы так любім арыентавацца! У Расіі ж па сутнасці ці не ўся эміграцыйная літаратура ўжо выдадзена. Праўда, сёй-той можа запырачыць: маўляў, там творная эміграцыя ў асноўным першай хвалі, тыя, хто ў пераважнай большасці сваёй выехаў за мяжу адразу ў грамадзянскую вайну. Запырачу і я — не зусім так. Возьмем хоць бы такога зацікаўнага ворага савецкай улады, які ваяваў супраць Савецкага Саюза і ў гады мінулай вайны і якога, узяўшы ў палон, павесілі, — генерала Красноў. Ён, да ўсяго, і вядомы пісьменнік! Дык вось: ягоныя кнігі ў Расіі выдаюцца і перавыдаюцца. Чаму ж, у такім разе, мы не можам прымірыцца?! Тым больш, што беларуская пісьменніцкая эміграцыя ні ў чым падобнай, як Красноў, не замешана. Яе дачыненні да той барацьбы, што вялася ў гады вайны, зусім не такія. Ды і пры выданні мастацкай літаратуры трэба ўсё ж улівачы галоўнае — момант эстэтычны. Праходзіць час, хто кім быў пры пэўных падзеях — забываецца, застаюцца творы. Сёння сама час збіраць нашы мастакоўскія скарбы.

І яшчэ адзін момант у сувязі з гэтым. Тыя кнігі, пра якія гаворыць аўтар, рыхтаваліся і выдаваліся тады, калі выдаць падобнай літаратуры не тое што падтрымлівалася, а і захавалася. Дык навошта, як кажуць, заднім чыслом рабіць абвінавачванні? Час вызначыць, пажажа, урэшце, што трэба выдаваць, а што — не... А папрокі, што гучаць са старонак "Советской Белоруссии", не да гонару краіны, якая ладзіць сваё суверэннае жыццё і хоча адчуваць сябе годна ў еўрапейскай цывілізацыі супольнасці.

Прагучала абвінавачванне наконт таго, што, маўляў, "Мастацкая літаратура" выпускае не тая літаратура, якая

патрэбна... У сувязі з гэтым мушу сказаць, што мы — выдавецтва дзяржаўнае, таму выдавалі і выдаём літаратуру, якая патрэбна для дзяржаўных патрэб — яна выходзіць па так званым дзяржаўным заказе. А вось сёлета склалася сітуацыя надзіва складаная, нават крытычная, а чаму — і да гэтага часу цалкам не ведаю. І не магу наконт гэтага адказаць адназначна. У першым квартале ўсё ішло нармальна, мы выпусцілі нават больш кніг, чым павінны

былі выдаць па плане. Дарэчы, нашы кнігі датуюцца дзяржавай, а з другога боку ідзе аплата кнігагандлючымі арганізацыямі. Датацыі мы атрымліваем своечасова. А вось разлікі кнігагандлю... Пачынаючы недзе з красавіка "Белкніга", як галоўная гандлёвая арганізацыя, спыніла нам аплату. Было наконт гэтага шмат размоў, але на працягу амаль пяці месяцаў справа так і не зрушылася з месца. Дайшло да таго, што запазычанасць складала каля аднаго мільярда рублёў. Пры гэтым сцвярджалася з боку кіраўніцтва "Белкніга", што наша літаратура не разыходзіцца, таму і няма чым плаціць. Калі ж правялі пайменны ўлік кніг наша выдавецтва, то аказалася, што астаткі не такія ўжо і вялікія. З кніг, выпушчаных за пяць месяцаў сёлета года, на той час непраддзенымі засталіся ўсяго трыццаць працэнтаў. Значыць, "Белкніга" павінна была разлічыцца за семдзесят працэнтаў літаратуры, атрыманай ад "Мастацкай літаратуры". Разлічылася ж за трыццаць працэнтаў. Не плацілі нам, а мы, у сваю чаргу, не маглі плаціць паліграфкамбінату, а ён, зразумела, спыніў друкаванне. І гэта працягвалася некалькі месяцаў. Цяпер сітуацыя крыху палепшылася, кнігі пачалі выходзіць.

Я, безумоўна, не хачу ва ўсіх бедах абвінавачваць адну "Белкнігу", былі і іншыя прычыны, што грошай не хапала ва ўсіх і на ўсё. Але, паўтараю, мы выдавецтва дзяржаўнае і пайсці па шляху выпуску камерцыйнай літаратуры не можам. Я лічу, што гэта справа не дзяржаўная, не дзяржаўных выдавецтваў. Ды, на сённяшні дзень, гэтай камерцыйнай літаратуры ўжо больш чым патрэбна. Да таго ж, яна завозіцца ў нашу краіну і з Расіі, і з іншых дзяржаў СНД. А колькі ў нас выпускаецца! Дастаткова пазнаёміцца з газетай "Кніга і мы", там рэгулярна друкуецца старонка "Сігнальная экзэмпляр". Не так даўно ("Кніга і мы", N 61) у раздзеле "Мастацкая літаратура" я налічыў ажно сорак восем назваў, беларускай ніводнай! У наступным нумары тое ж самае. Няўжо яшчэ і мы павінны працягваць падобнае кнігавыданне? А ў нас жа ёсць Саюз пісьменнікаў, у нас столькі праце літаратараў. У нас багата, дасюль нявыдадзена літаратурная спадчына. Нарэшце, тут, на гэтай зямлі, жыве народ, які мае сваю мову і душу якога яшчэ гаворыць на гэтай беларускай мове.

— Серафім Антонавіч, не менш прыкра чытаць і тая мясціна ў матэрыяле "СБ", дзе гучаць не проста папрокі, а праяўляецца звычайнае бескультур'е. Гучыць, скажам, такое абвінавачванне: маўляў, у выдавецтве працуюць адны пенсіянеры. Гэта ж горш, чым быць, як кажуць, без Бога ў галаве. Усе ж мы калі-небудзь прыйдзем да такога ўзросту. Але мне здаецца, што тая ж "Мастацкая літаратура" сёння яшчэ і трымаецца таму, што ля яе "штурвала" стаяць сталыя вопытныя людзі. Людзі, якія ведаюць сваю справу.

— Наконт таго, што ў нас "заіскаецца" моладзь... Мякка кажучы, аўтар тут не мае рацыі. Узяць асноўную рэдакцыю прозы і паэзіі, ці, як называем мы сёння яе — рэдакцыю арыгінальнай літаратуры. Яе ўзначальвае сёння Леанід Дранько-Майсюк. Гэта што, стары пісьменнік? Асноўным аддзелам — фінансавым-эканамічным — кіруе таксама малады супрацоўнік выдавецтва. Аддзел мастацкага афармлення, карэктарскую ўзначальваюць зноў жа маладыя людзі... І ўвогуле для мяне, як кіраўніка, важна зусім не ўзрост, а тое, наколькі прафесійна, кваліфікавана, наколькі сумленна працуе і кіруе канкрэтны чалавек.

— У лісце згадваецца Васіль Сёмуха, якога, маўляў, панізілі ў пасадае...

— Па-першае, сам Сёмуха ніякіх прэтэнзій, ніякага нездавальнення не выказаў, калі я з ім папярэдні ўсё ўзгадваў. Дарэчы, выдавецтва вымушана было зрабіць пэўныя структурныя змены, аб'яднаць асобныя рэдакцыі, службы. Кнігі не выходзілі, і нельга было, каб і надалей на чале, напрыклад, двух чалавек абавязкова стаяў загадчык. У сённяшніх умовах гэта неразумна. Таму некаторыя рэдакцыі былі аб'яднаны, у тым ліку і рэдакцыя, якую ўзначальваў Васіль Сёмуха. А наконт ацэнкі яго як высакакласнага спецыяліста? Дастаткова паглядзець тэматычныя планы і адразу ўпэўнішся, што кнігі, перакладзеныя ім, лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі, ніколі не затрымліваюцца і выходзяць ці не кожны год. Ды і ў аб'яднанай рэдакцыі Сёмуха займаецца той справай, якой і займаўся да аб'яднання. І ў зарплате ён страціў зусім нішчым.

І яшчэ... Менавіта дзякуючы пенсіянеру Рыгору Барадуліну гучыць па-беларуску паэзія самога Чарказяна, які, як вядома, піша па-курдску і па-курдску амаль не выдаецца. Таму можна сказаць, што паэта Чарказяна ў значнай ступені робіць паэт-пенсіянер Барадулін.

І апошняе... Сёння многае, можна сказаць, перавярнулася дагары нагамі. У тым ліку і ў выдавецкай справе. Сёння для многіх галоўнае — рабіць грошы, зарабляць грошы. Для мяне ж галоўнае — выпускаць кнігі. Выдавецтва, прынамсі, дзяржаўнае, найперш існуе і дзеля выпуску кніг. Без грошай, канечне, не абсцісся, але для мяне, як для дырэктара "Мастацкай літаратуры", усё ж на першым месцы кнігі.

— Каб жа так лічыла і вышэйшае кіраўніцтва...

— Як на самай справе ўсё, думаю, сваё слова скажа Міністэрства культуры і друку, якое сёння (13.10.95. — А.М.) праводзіць у выдавецтве комплексную праверку.

— Дзякуй, Серафім Антонавіч, за шчырую гаворку. Паспехаў вам і нашаму выдавецтву!

Гутарыў Аляксей МАРЦІНОВІЧ

ЗАСНАВАЛЬНІКІ

Саюз беларускіх пісьменнікаў;
Міністэрства культуры і друку Рэспублікі Беларусь; калектыву рэдакцыі газеты "Літаратура і мастацтва"

выходзіць з 1932 года

Газеты рэдагавалі

Х. Дунец	(1932-35)
І. Гурскі	(1935-41)
А. Куляшоў	(1945-46)
М. Горцаў	(1947-49)
П. Кавалёў	(1949-50)
В. Вітка	(1951-57)
М. Ткачоў	(1957-59)
Я. Шарашоўскі	(1959-61)
Н. Пашкевіч	(1961-69)
Л. Прокша	(1969-72)
Х. Жычка	(1972-76)
А. Асіпенка	(1976-80)
А. Жук	(1980-86)
А. Вярцінскі	(1986-90)

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ,
Міхась ЗАМСКІ,
Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ,
Жана ЛАШКЕВІЧ,
Аляксей МАРЦІНОВІЧ,
Барыс ПЯТРОВІЧ —
першы намеснік
галоўнага рэдактара,
Юрась СВІРКА,
Віктар ШНІП —
намеснік
галоўнага рэдактара

АДРАС РЭДАКЦЫІ:

220600, ГСП, Мінск,
вул. Захарова, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

прыёмная рэдакцыі —
332-461
намеснікі галоўнага рэдактара — 332-525, 331-985
аддзелы:
публіцыстыкі — 332-525
пісьмаў і грамадскай думкі — 331-985
літаратурнага жыцця — 332-462
крытыкі і бібліяграфіі — 332-204
паэзіі і прозы — 332-204
музыкі — 332-153
тэатра, кіно і тэлебачання — 332-153
выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 332-462
навін — 332-462
мастацкага афармлення — 332-204
фотакарэспандэнт — 332-462
бухгалтэрыя — 268-640

Пры перадруку просьба пасылацца на "ЛіМ".
Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.
Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтара публікацыі.

Набор і вёрстка камп'ютэрнага цэнтры "ЛіМ".
Апаратныя сродкі і тэхнічная падтрымка — фірма "Дайнона".

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах

Друкарня "Беларускі Дом друку" (г. Мінск, пр. Ф. Скарыны, 77)

Індэкс 63856. Наклад 6459.
Нумар падпісаны 16.11.1995 г.
Заказ 5849/Г
P123456789101112
M123456789101112